

2012. évi C. törvény

a Büntető Törvénykönyvről

Az Országgyűlés az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogainak, továbbá az ország függetlenségének, területi épségének, gazdaságának, valamint a nemzeti vagyonnak a védelme érdekében, Magyarország nemzetközi jogi és európai uniós kötelezettségeinek figyelembe vételével, az állam kizárólagos büntető hatalmának érvényesítése céljából a következő törvényt alkotja:

Kényszervallatás

303. § (1) Az a hivatalos személy, aki annak érdekében, hogy más vallomást vagy nyilatkozatot tegyen, illetve ne tegyen, erőszakot, fenyegetést, vagy más hasonló módszert alkalmaz, bűntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
- (2) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményt csoportosan követik el.
- (3) Aki a kényszervallatásra irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
- (4) Korlátlanul enyhíthető annak a büntetése, aki (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény elkövetésének körülményeit a vádirat benyújtásig a hatóság előtt feltárja.

BÓCZ ENDRE: Kihallgatás, kényszervallatás

SZIJÁRTÓ ESZTER: A krimináltaktikai blöff

POLGÁR ANDRÁS: Lemondás a tárgyalásról, lemondás a társadalom védelméről?

BENCSIK ERIKA – VIGH BÁLINT: Módszertani ajánlások a próbaírás felvételéhez

PETRÉTEI DÁVID: A szakértői összeférhetetlenségről

HAZAI LÁSZLÓNÉ: A biometrikus azonosítás feladatai

TARTALOM 2013/5.

BÓCZ ENDRE Kihallgatás, kényszervallatás (5–47)

SZIJÁRTÓ ESZTER A krimináltaktikai blöff (48–64)

POLGÁR ANDRÁS Lemondás a tárgyalásról,
lemondás a társadalom védelméről? (65–78)

BENCSIK ERIKA – VIGH BÁLINT
Módszertani ajánlások a próbairás felvételéhez
(79–87)

PETRÉTEI DÁVID A szakértői összeférhetlenségről (88–100)

HAZAI LÁSZLÓNÉ A biometrikus azonosítás feladatai (101–112)

BODA JÓZSEF Húsz éve történt:
ENSZ magyar rendőri kontingens Kambodzsában,
1992–1993 (113–129)

• HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

KOVÁCS ISTVÁN Kerítés bűncselekmény nyomozása (130–135)

• KÖNYVISMERTETÉS

Sallai János: Egy idejét múlt korszak lenyomata.
A vasfüggöny története (136–138)

FÓRIZS SÁNDOR

• EURÓPAI UNIÓ

A hónap eseményei
az EU belügyi együttműködése terén (143–146)

SZERZŐK 2013/5.

BENCSEK ERIKA laborvezető, igazságügyi írásszakértő,
Büntügyi Szakértői és Kutatóintézet

DR. BODA JÓZSEF Nemzetbiztonsági Szolgálat, főigazgató

DR. BÓCZ ENDRE nyugállományú fővárosi főügyész

DR. FÓRIZS SÁNDOR egyetemi tanár,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar

HAZAI LÁSZLÓNÉ DR. igazgató,
Nemzetbiztonsági Szakszolgálat Szakértői Intézet

KOVÁCS ISTVÁN rendőr főhadnagy, alosztályvezető,
BRFK IX. Kerületi Rendőrkapitányság
Vizsgálati Alosztály

PETRÉTEI DÁVID rendőr százados, kiemelt főnyomozó,
Pécsi Rendőrkapitányság Büntügyi Osztály
Helyszínelő Alosztály

DR. POLGÁR ANDRÁS bíró, Veszprémi Járásbíróság

DR. SZABÓ ADRIENN tanácsos, Európai Együtműködési Főosztály,
osztályvezető, BM EU Együtműködési Főosztály

DR. SZIJÁRTÓ ESZTER jogász

VIGH BÁLINT igazságügyi írás- és nyomszakértő,
Büntügyi Szakértői és Kutatóintézet

Bócz, Endre

Interrogation, forced interrogation [5–47]

The author provides a philosophical assessment of the complexity of interrogation in criminal investigations, where the suspects' position is particularly peculiar.

Szijártó, Eszter

Bluffing in criminal investigation [48–64]

Building on empirical research and practical experience, the author provides a unique assessment on the rarely discussed question of bluffing in criminal investigation.

Polgár, András

Waiver of trial: waiver of protecting society? [65–78]

The author provides an assessment of the potential societal risks involved in the expedited criminal procedures involving trial waivers.

Bencsik, Erika – Vigh, Bálint

Methodological guidelines for taking handwriting samples [79–87]

The authors provide practical recommendations for sampling handwriting for the purposes of forensic analysis.

Petrétei, Dávid

On the incompatibility of expert witnesses [88–100]

The author provides an overview of the history and the application of the 2007 amendment of the Hungarian Criminal Procedure Code, specifically its provision on expert witnesses and how it impedes police involvement.

Hazai, Lászlóné

Biometric identification [101–112]

The author analyses trends and challenges in biometric identification and document safety.

Boda, József

Twenty years ago: Hungarian Police Officers under the auspices of the UN in Cambodia (1992–1993) [113–129]

The author describes the experiences of the largest UNTAC mission, involving 22,000 peacekeepers.

Kovács, István

Investigating pimping [130–135]

The author provides an overview of practical experiences concerning investigating pimping, and other related activities in the field of human trafficking.

BÓCZ ENDRE

Kihallgatás, kényszervallatás

Nem sok büntetőeljárás cselekménynél mutatkozik meg annyira a jog Janus-arcúsága, mint a nyomozási kihallgatásnál. A büntetőeljárás jog felfogása szerint ennek a rendeltetése az, hogy már a nyomozás során érvényesüljön a kétoldalú meghallgatás elve, és a gyanúsított már ebben az eljárási szakaszban alkalmat kapjon a védekezésre. A kriminalisztika viszont annak a lehetőségét látja benne, hogy a nyomozó hatóság magától a (feltételezett) elkövetőtől jusson értesülésekhez a történetek felől, mert így még beismerő vallomás híján is megismerheti annak ténybeli védekezését, ami ellenőrizhető, és szerencsés esetben megcáfolható. Jól megválasztott kihallgatási taktikával aztán megszerezhető a „bizonyítékok királynője”.

A kétoldalú meghallgatás eszméje és módszere – az, hogy a döntéshozó az érdekeltek elbeszéléséből szerzett ismereteket a vitatott igények ténybeli hátteréről – a peres eljárásban ősidőkből ered. A modern vegyes rendszerű büntetőeljárásnak ama célkitűzése azonban, hogy a tényeket illetően az ügynevezett *anyag* igazságot kell kideríteni, s ehhez kell igazítani a jogi döntést, valamint az ezek szolgálatára rendelt módszer: a szó tág értelmében vett bűnügyi nyomozás közvetlen eredetét a középkori nyomozóelví (inkvizitórius) büntetőeljárás rendszerben leli.

A nyomozóelví eljárás európai intézményesülése eseménytörténetileg onnan származtatható, hogy a XIII. század elején – részben a bolognai és párizsi egyetemekről terjedő eszmék hatására – a korábbi ítélkezésben döntő szerepet játszó istenítéletek irracionálitása egyre inkább világossá vált, s teret nyert egyházi körökben az az Ágoston-rendi elv, amely szerint csak akkor szabad az istenséget segítségül hívni, ha a racionális lehetőségek már kimerültek. A negyedik lateráni zsinat 18. kánonja 1215-ben megtiltotta a papok közreműködését az istenítéleteknél, s ezzel e bizonyítási mód – ha egyáltalán annak nevezhetjük – talaját vesztette.¹

1233-ban IX. Gergely pápa és Hódító Frigyes német-római császár létrehozta a pápai inkvizíciót, amely sikeresen lépett fel a dél-franciaországi albigenes eretnység ellen, s 1252-től kivallatást is alkalmazhatott. A világi igazságszolgáltatás is mind szélesebb körben átvette, továbbfejlesztette és évszázadokig alkalmazta ezt az eljárásmodot – gondoljunk a *Constitutio Cri-*

minalis Carolinára (1552), vagy a francia királyok rendelkezéseinek sorára, amelynek XIV. Lajos *Grande Ordonnance*-a (1670) csak egy hosszú folyamat betetőzése volt.

IX. Lajos francia király 1252-ben a királyi bíróságokon is engedélyezte a kínvallatást, s a módszer gyorsan elterjedt. A nyomozóelví eljárás nem azonos ugyan a kínvallatással, sőt nem is jelenti a kínzás öncélú és korlátlan alkalmazását, de mégis: ezek évszázadokig együtt jártak, ami mély nyomokat hagyott.

A törvényes kötött bizonyítási rendszer ennek az eljárásnak szerves velejárója volt.

Az elítéléshez „teljes” bizonyítottság volt a követelmény, s ezt vagy a vádlott beismerő vallomása, vagy két kifogástalan tanú egybehangzó vallomása jelentette. Bizonyíték nélkül kínvallatást nem volt szabad alkalmazni, ám, ha a jogi előfeltételei fennálltak, a bíró jogosult, sőt köteles volt azt elrendelni.²

A kínvallatást a XVIII. században sok helyen eltörölték³, az eljárási szabályok azonban tovább éltek, s végül magát a „nyomozóelvet” az 1808. évi napóleoni kodifikáció is megőrizte. Mivel a kontinens nagy részén így évszázadokig napi gyakorlat volt az, hogy beismerő vallomásra kényszerítés érdekében a bíróság rendelkezése alapján a vádlottakat szoros bírói ellenőrzés mellett kínozták, s az ennek során történő eseményeket – beleértve a vádlott sikolyait és nyöszörgését is – aprólékos részletességgel jegyzőkönyvbe foglalták, érthető, hogy a népek történelmi emlékezetében mindez máig is élő nyomokat hagyott.⁴

Más irányú volt a büntetőeljárás rend angliai alakulása. Nem volt ugyan itt sem ismeretlen az inkvizíciós eljárás, részint mert volt idő, amikor itt is működtek egyházi bíróságok, s részint mert azoktól egyes királyi bíróságok is átvették. A királyi kincstár időnként itt is megszorult, s ilyenkor – a XIV–XVI. század „szokásainak” megfelelően – konstruált „hütlenségi perek” útján fő- és jószágvesztésre ítelt jómódú alattvalók elkobzott vagyonából töltötték fel.⁵

Itt az eljárás túlnyomórészt akkuzatórius maradt, de a vádlott meglehetősen jogfosztott helyzetben volt. A vádiratot nem mutatták meg neki, nem tájékoztatták az ellene szóló bizonyítékokról, nem lehetett jelen a tanúk kihallgatásánál, és a tanúit – ha voltak – 1702-ig eskü nélkül hallgatták ki. Helyezete csak annyiban volt előnyösebb, mint a kontinensen, hogy nem fenyegette kínvallatás – állapítja meg *Richard Vogler* nyomán *Fantoly Zsanett*.⁶ Védője nem lehetett – perbeli ellenfele az uralkodó volt, s azzal szemben senki nem

láthatott el képviseletet.⁷ Mindamelllett a XVIII. század második felétől Angliában teret nyert az a gondolat, hogy a büntető igazságszolgáltatás reformokra szorul, s fokról fokra a reformokat be is vezették.

A XIX. század elején Angliában és Walesben – minden ellenállást legyűrve – hivatásos rendőrséget szerveztek. Bűncselekmény miatt – a népvád eszméjének megfelelően – bárki vádat emelhetett. Az állami közbiztonsági intézményt viszont elutasították⁸, a lakosok pedig vonakodtak a vádemelés előkészítésének fáradságát és anyagi terheit vállalni, így a felderített bűncselekmények miatti vádemelésről 1986. október 1-jéig gyakorlatilag a rendőrség döntött⁹, s a magisztrátusi bíróságok előtt a vád képviseletét többnyire rendőrségi alkalmazottak látták el.

A bíróságok már a XVIII. századtól engedélyezték a védelem oldalán az ügyvédi közreműködést. Mivel a súlyosabb bűncselekmények ügyében ítélkező Királyi Bíróság (*Crown Court*) előtt csak *barrister* kaphatott szót, itt a vád képviselői is csak a rendőrség által megbízott (és fizetett) barristerek lehettek, s így jogászok – a vád és a védelem oldalán egyaránt fellépő barristerek, valamint a bírák – közreműködésével formálódtak és alakultak ki az esküdtzéki tárgyalási rend körvonalai, a bizonyítási szabályok stb.

Nem egyszerűen csak elismerték a vádlottnak a hallgatáshoz való jogát¹⁰, hanem 1730 óta a hatóságokat kötelezték arra, hogy a vádlottat kiiktassák: nem kötelek önmagát terhelő nyilatkozatokat tenni, sőt 1817-től egy ideig a hatóságoknak tilos volt a gyanúsítotthoz még kérdést intézniük is. 1848-tól a törvény¹¹ megengedte, hogy a vádlott saját ügyének a tárgyalásán tanúvallomást tegyen, de ha erre vállalkozott, kötelező volt kiiktatni, hogy büntetés terhével igazat kell mondania, s ez a vád képviselőjének keresztkérdéseire adott válasza is érvényes. A londoni rendőrség (*Metropolitan Police*) 1873-ból származó szabályzata tiltott minden olyan cselekményt, amely vallomás kikényszerítésére irányult volna, s az 1882-ben közzétett rendőrségi szabályzat félreérthetetlen volt abban, hogy az eljáró rendőr nem jogosult vallomást beszerezni letartóztatott vagy előzetes fogva tartásba helyezett személytől. *A fogva lévő gyanúsítottat úgy tekintették, mint aki eljárásjogi cselekvőképesség hiányában nem képes joghatályos nyilatkozatokat tenni.* Ezt a gondolatot azonban nem sokan vitatták; 1858 és 1895 között kilenc törvényjavaslat szorgalmazta a gyanúsított/vádlott vallomástételi jogának elismerését.

Angolszász jogterületen az egyesült államokbeli Maine állam volt az első, amely 1864-ben eltörölte a vádlott nyomozási kihallgatásának tilalmát, s a gyanúsított/vádlott vallomástételi jogát törvényben elismerte. Ezt 1878-ig további 27 amerikai szövetségi államban és a brit gyarmatbirodalomban több

más helyen is [például Indiában és Dél-Ausztráliában (1882), Új-Zélandon (1889), Új-Dél-Walesben (1889) stb.] szabályozták hasonlóan, majd Angliában is megszületett erről a törvény¹², s a bűnügyi nyomozásban mint hatósági tevékenységben érvényre jutott a „*hallgattassék meg a másik fél is*” régi tétele. Az 1912-ben kibocsátott *Judges' Rules* (Bírói szabályok) meghatározta azokat a feltételeket, amelyek szerint a bíróságnak meg kell ítélnie egy olyan nyilatkozatnak – mint perbeli bizonyítéknak – az elfogadhatóságát, amely a rendőri hatóság eljárása során keletkezett.

A két eljárási rendszer között lényeges és nagy jelentőségű szemléleti eltérés van azonban a beismerés kezelésében.

A filozófiai – ismeretelméleti – és a különböző szaktudományos kutatások az igazság megismerhetősége terén a XIII. század óta már sok mindent más megvilágításba helyeztek. Ma már többé-kevésbé elfogadottnak tekinthető az a tétel, hogy az anyagi és abszolút igazság megismerése csak tendenciaként érvényesülhet. Ennek folytán tudjuk, hogy gyakorlatban egy-egy konkrét kérdésnek – egy történésnek, például a bűnügyben egy bűncselekménynek – a tanulmányozása révén a *teljes* igazságnak csak egy – vagy néhány – rétege ismerhető meg. Ez ugyan *anyagi* igazság, mert a megszerzett ismeretek a valóság adott szeletét helyesen tükrözik, s az adott kérdésre ezek alapján a választ meg lehet kapni, de az nem teljes. A történés számtalan eleme – amelyek a válasz szempontjából irrelevánsak – ismeretlen marad.¹³ Egyetértek tehát *Erdei Árpáddal*: „*Az igazság megállapításának feladata a büntetőeljárásban a jogi relevancia által behatárolt kérdésekre korlátozódik.*”¹⁴

A kontinentális rendszerben – az inkvizitórius eredet és hagyományok folytán – meghatározó az anyagi igazság kiderítése mint elvi követelmény. A bíróság maga dönti el, hogy mit kíván megtudni, *elvileg* bármilyen tényrt relevánsnak tekinthet, a bizonyítás tárgyává nyilváníthat, s elrendelheti a rá vonatkozó bizonyítást.¹⁵

Az angolszász rendszer pragmatikus szemlélete szerint a relevancia körét a *jogvita* tárgya határozza meg, s ezért csak a vitatott tények eldöntéséhez szükséges bizonyítást szabad a bíróságnak megengednie. Bűnügyben a jogvita tárgya az, hogy az ártatlannak vélelmezett vádlott bűnös-e abban, amivel vádolják, s ha igen, milyen büntetést érdemel a jog szerint. Hogy bűnös-e, azt – úgy tartják – leginkább ő maga tudja; ha a bűnösségét nem vitatja, s különösen, ha kifejezetten el is ismeri – és nyilatkozatának igaz voltaához nem fér nyilvánvaló ésszerű kétség –, nem tárgya a további jogvitának. Ilyenkor tehát a tényekre vonatkozó bizonyítás ebben a körben szükségtelen, a büntetést kell csak kiszabni. Amennyiben tehát a vádlott már a vádemelés előtt bűnös-

ségét elismerő nyilatkozatot (*confession*) ad, azt a bíróság elfogadhatja és így „megtakarítható” a tárgyalás.¹⁶

A gyanúsított nyomozati kihallgatásának mai – mindkét nagy európai eljárási rendszerben elismert – intézménye mögött így nemcsak az eltérő a történeti háttér más, hanem szemléleti eltérés is meghúzódik. A gyanúsított/vádolt az inkvizitórius felfogás XVIII–XIX. századi kiindulópontja szerint *kikényszeríthetően köteles* volt vallomást tenni, s *igazat* kellett mondania, az angolszász jogrendszeré szerint viszont *jogosult volt* a nyomozás során a tényekről és a bűnösségéről nyilatkozni, és a tárgyaláson a bűnösségéről *nyilatkozhatott*, a tényekről pedig – eskü alatt – vallomást is tehetett, de ilyenkor *igazat* kell mondania.¹⁷ Az előbbi a *kikényszeríthetőség*, az utóbbi a *tilalmazottság* elvetése, és annak révén nyerte el mai állapotát, hogy mindkétben elismerték: senki nem kötelezhető arra, hogy önmagát bűncselekmény elkövetésével vádolja – azaz terhelő tényekről *a gyanúsított nem köteles igazat mondani*.

A jog érvényesülésének rögzös útja

A XIX. század elején a kínvallatást – amely angolszász területen sem volt teljesen ismeretlen, de ekkoriban már nem volt sem jogszerű, sem szokásos – a kontinensen is betiltották. E tilalom bevezetését Európa-szerte hosszú és nagy nyilvánosság előtt zajló, szenvedélyes politikai csatározások előzték meg; nem volt tehát meglepetés sehol. Ekkoriban ugyan már aligha volt jelentősebb számú olyan híve, aki a véleményének hangot is adott volna, mégis tévedés lenne azt hinni, hogy egyik napról a másikra kiment a gyakorlatból.

A jogilag szabályozott, intézményes kínvallatás nem létezett többé. Ezzel azonban csak a korábbi – bár embertelen, de *jogszerű* – formájában szűnt meg. Ma már tudjuk, hogy mind a múlt idő használatát, mind az időbeli korlátot illetően jókora derűlátás vezethette 1915-ben *Angyal Pált*, amikor tankönyvében azt írta, hogy „[a] beismerésnek különböző testi és lelki kínzások útján való kicsikarása még a XIX. század első felében is napirenden volt”¹⁸.

Szlemenits Pál például 1817-ben megjelenő tankönyvében a beismerésre kényszerítés végetti verést tilosnak mondta, de hozzátette: „mindazonáltal semmi sem tilalmazza, hogy a vallató bíró a felelni nem akaró, dühösködést színelő, feleleteivel csínytalankodó, vagy ellentmondásait megegyeztetni nem akaró rabnak macacsságát mértékletes veretéssel meg ne zabolázza”¹⁹.

Vuchetich Mátyás szintén azon az állásponton volt, hogy a figyelmeztetés ellenére oda nem illő, értelmetlen, kétértelmű válaszokat adó, vagy hazug terheltekkel szemben „megengedett a keményebb, szigorúbb módszerek alkalmazása, úgymint szigorúbb fogvatartás, koplaltatás, sőt, a vesszőzés is”²⁰.

Ezt elméletileg is megmagyarázta: „Ha [...] a terheltek macakskodnak, kifogásokat, kétértelmű vagy abszurd válaszokat adnak, vagy hamis szándékból félelmet szimulálnak, hogy a kihallgatást és az egész vizsgálatot kijátszszák, és így módon a büntetéstől megmenekülhessenek, ilyen esetekben a mi bíróságaink szerint megengedett, hogy fenyegetéssel, keményebb fogvatartással, sőt veréssel őket a válaszra rávegyék. Így módon tehát a terhelt nem büntetetik avégett, hogy ténybeli vallomást tegyen, ugyanis a terheltek így okból okozott rosszat torturának tartják, hanem büntetetik macacsságáért, hamis szándékból tettett félelméért, hazudozásáért, ami egyébként a bíró előtt ismert.”²¹

Tudjuk jól, hogy általában sem a vármegyei pandúrok, sem később a csendőrök nem bántak kíméletesen a kezükre került büntetettekkel.

Nem a kémelhárításról vagy a politikai bűnpereket előkészítő szervezetek – a VKF. 2., vagy a nyilas Nemzeti Számonkérő Különítmény, a német Gestapo, a szovjet GPU, majd MVD, avagy a hazai ÁVH – érintett részlegeiről, hanem a Magyar Királyság, a II. Magyar Köztársaság, majd a Magyar Népköztársaság *bűnügyi* nyomozással foglalkozó hatóságairól beszélek.

Ügyészi működésem során megismertem sok olyan rendőrtisztet, akiknek a kiképzői a rendőrség 1945-ös újjászervezése idején régi, nagy tekintélyű bűnügyi szakemberek által oktatott, és későbbi munkájuk során elért szakmai sikereik révén ugyancsak nevéssé vált bűnügyi vezetők voltak.

Tőlük hallottam, hogy mi volt a két világháború közötti időben a „rutineljárás”, ha egy gyanúsított bekerült a Budapesti Rendőr-főkapitányság betörési ügyekkel foglalkozó részlegére. Csekély volt az esély arra, hogy kijusson onnan beismerő vallomás nélkül. Igaz, ezekről a „kihallgatásokról” nem vettek fel olyan részletességű jegyzőkönyvet, amelyet a XIV. században a pápai inkvizíciónál szoktak készíteni. A legfőbb különbség az volt, hogy itt csak a „végeredményt” foglalták a jegyzőkönyvbe, a „kihallgatott” közbenő megnyilvánulásait nem. A beismerő vallomások hátteréről az ügyiratokban semmi nem derül ki, s a módszerekről – amelyek a rendőri testületen belül hagyományozódtak – a nyilvánosság előtt beszélni nem volt szokás, bár az általánosságok síkján nem is volt titok.

Ez azonban nem volt magyar sajátosság. A francia bűnügyi rendőrség kihallgatási módszerei is hírhedtek voltak.²² A New York-i rendőrségnél rend-

szerezített „*harmadik fokozatú*” kihallgatásról Emanuel Henry Lavine – aki huszonöt évig volt rendőri riporter – könyvet publikált, és a szemtanú hitelességével számol be háborzongató eseményekről. E könyv előszavában az olvasható: a benne ismertetett esetek „*kirívó brutalitása ellenére nyilvánvalóan tisztességtelen lenne valakit megbüntetni, hiszen a rendszer a maga egészében hibás. A »harmadik fokozat« nem valamelyik rendőr egyéni vérszomjának a megnyilvánulása, hanem a rendőrségi rutin szerves és rendszeres eleme, amely ott nem kelt nagyobb feltűnést, mint egy közbotrányt okozó kocsmatöltelék letartóztatása.*”²³

„*Valószínűleg nem tudok leírni minden rendőrségi »masszázs«, aminek tanúja voltam, mert ugyanúgy nem tudok mindre visszaemlékezni, mint ahogyan az olvasó sem emlékszik minden mellette elsuhanó autóra. Rendőri szempontból azonban nincs semmi meglepő vagy rendkívüli a »harmadik fokozat« alkalmazásában; egyszerűen része a normális rutinnak. [...] (a gengszterek és a »gorillák« számára) egy bírósági ügy neveléses apróság, a rendőrségi »masszázs« azonban más eset. Figyelemre méltó, hogy ugyanaz a gengszter, aki hasba rúgna egy idegent az utcán, vagy ölmosbottal leütné azt, aki megtagadott tőle egy italra való pénzt, nyűszít vagy visít, amikor elkezdik »megdolgozni.«*”²⁴

Az Egyesült Államok Szövetségi Legfelsőbb Bíróságának a beismerő nyilatkozattal kapcsolatos legrégebbi döntése 1896-ból való. 1943-ig mind a szövetségi, mind a tagállamokból származó ilyen ügyeket az iratok alapján vizsgálták felül, és azt nézték, hogy a bíró ésszerűen döntött-e abban a kérdésben, vajon a beismerés nem „kikényszerített”-e, vagy „nem olyan módon szerezték-e, ami megbízhatatlanná teszi”²⁵.

A Legfelsőbb Bíróság azonban nem lehetett korábban túlságosan kritikus – legalábbis ezt sugallja a *Chelsea Dock Gang* sorsa. A 20 és 23 év közötti hat fiatalember gyermekségétől kezdve egyre súlyosabb bűncselekmények egész sorozatát követte el a New York-i West Side-on, míg végül elfogták őket. Beismerő nyilatkozataik alapján Bronxban vádat emeltek ellenük két fegyveres rablás miatt, de ők visszavonták a nyilatkozatokat és vallomást tettek arról, hogy azokat erőszakkal csikarták ki. Egyikük elmondta, hogy azért ment abba a bronxi lakásba, amelyben elfogták, hogy öt láda rozswhiskey-t szerezzen valakinek, aki fizetett volna neki érte. A lakásban rárohant hét detektív, belökdösték egy hálószobába, ott mindennek lehorrták és addig verték ököllel, meg rugdosták, míg összeesett. Lábra állították, majd az egyik detektív felugrott az ágyra és onnan rugdosta, a többiek pedig ismét verték – ki gumibottal a testét, ki kézzel az arcát –, míg újra elájult. Nem tudja, hogy

jutottak a rendőrségre. A rendőrségen megint verték, és ismét elájult. Miután magához tért, kezdték oktatni, hogy mit kell vallania. A verések következtében az állkapcsa sérült volt, nem tudott enni. Mikor kivitték a bankba (egyik rablás színhelyére), megfenyegették, hogy ha nem úgy beszél, ahogy megmondták neki, kaphat egy újabb „dózist”.

A másikon – beszámolója szerint – rajtütöttek az utcán, valaki valamivel föltövon verte, ő térdre esett, s mindaddig, amíg az egyik detektív taxira vadászott, a többi ebben a testhelyzetében folyamatosan rugdosta a bordáit. Végül betuszkolták a taxiba, és míg a Bathgate Avenue-n lévő rendőrállomásra értek, egész úton gyalázták és verték. A rendőrségen gumicsődarabbal és gumibottal addig ütlegelték, míg el nem ismerte, hogy részt vett a bankrablásban. A parancsnok előtt ezt visszavonta, és elmondta, hogy a detektívek milyen kegyetlenül verték. A válasz az volt: „Nem tartom a hátam azért, hogy az embereim így bánnak a letartóztatottakkal” – és elment, mire öt detektív ismét eszméletlenül verte és rugdosta. „*Míg a gumibotot képesek voltak emelni, verték a karjaimat*” – mondta. Amikor kezdett feleszmélni, a detektívek főnöke ismét odajött, s megkérdezte: „*Rátérhetünk már végre az ügyre?*”, majd hogy milyen szerepe volt a kórházi rablásban. Arra a válaszra, hogy „*semmilyen*”, a detektívek körülvették és kiabálták, hogy: „*Nem azt mondtad az imént, hogy te voltál az egyik fickó, aki sakkban tartottad a népet?*” Erre és minden ez után következő kérdésre igenlően válaszolt, mert félt a további veréstől. A kerületi ügyész a panaszára válaszként azt mondta: „*Ha nem az én szobámban történik, azzal sem törődöm, ha beverik a fejed.*”

A banda többi tagjának az esküdtszék előtti beszámolója is rimelt minderre, s a 8. számú esküdt²⁶ azzal az indokkal kérte az esküdtszéki szolgálat alóli felmentését, hogy mozgalmat kezdeményez a „harmadik fokozat” betiltása érdekében.

Mindamellett a vádlottakat tizenhét és fél–harmincöt évi, illetve huszonkét évi börtönre ítélték, majd a queensi és a manhattani ügyészség is vádat kívánt emelni ellenük. A történetet felkapta a sajtó. A társaságot az újságok *Cry Baby Gang*nek keresztelték el. A verések miatti panaszaik „hatására” Queensben gyorsan elítélték egyiküket életfogytig, négyet pedig életfogytig, de legalább negyven évig tartó börtönre.

A hatodik vádlottat Bronxban nem ítélték el, mert a detektívek rábeszélésére vállalta, hogy a vád tanújaként valljon társai ellen, de Queensben ez sem használt; ő összeroppan, amikor kihirdették, hogy ebben a perben tizenöt–harminc évi börtönt kapott. A két perben kiszabott büntetéseket egymás után (*consecutive*) kellett végrehajtani, és így – mivel valamennyi vádlottra

legalább ötvenhét és fél évi börtön várt – a manhattani pernek már nem lett volna értelme. Az ítéletet Frank E. Adel bíró azzal hirdette ki, hogy: „Ezek a vádlottak a társadalom ellenségei. Fiatalok ugyan, de egy pisztoly fiatal és idős ember kezében egyformán halálos fegyver. Nem éreztek szánalmat áldozataik iránt. Nem azért jártak fegyverrel, hogy megvédhessék magukat. Banditák nem számíthatnak irgalomra Queensben.” A szerző következtetése: ezek az ítéletek rettenetes tanulságot hordoztak a banditák és tolvajok számára: *soha ne panaszkodj, hogy a rendőrségen veréssel kényszerítettek beismerésre!*¹²⁷

Az Egyesült Államok jogrendszerének alapjait a Stuart-kori – XVII. századi – angol jog adta, és 1788-ig a két jogrendszer párhuzamosan alakult. Az Egyesült Államokban tehát nem volt több száz éves közvetlen inkvizitórius hagyomány, alkotmánya pedig erősen tükrözi a felvilágosodás korának liberális szellemiségét. Mivel magyarázható mégis a XX. századi intenzív kényszervallatási gyakorlat? Figyelemre méltó gondolatot fogalmaz meg Fantoly Zsanett: „[a]z inkvizitórius eljárás ideológiájának és szabályainak mozgatóereje nem a jog, hanem a racionális következtetés és a bírósági [pontosabban: büntügyi – B. E.] nyomozás. Bizonyos értelemben ez a semlegesség hozzájárult ahhoz, hogy az inkvizitórius eljárás hosszú időn át fennmaradjon, mivel olyan – egymástól teljesen különböző – ideológiáknak volt megfelelő közege [helyesebben: eszköze – B. E.], mint a római-kánonjogi eljárás skolasztikus logikája, az iszlám hittudomány, [XIV. – B. E.] Lajos törvény-könyvének királyi abszolútista jellege, a burzsoá individualizmus Napóleon alatti Codè d’Instruction Criminelle-je, és a szovjet »társadalmi védelemé«.”²⁸

A „racionális következtetés” azt sugallja, hogy valamely történéis ismert elemeinek a segítségével kellő tapasztalatok és ismeretek birtokában, logikus gondolkodással kideríthetők az ismeretlen részletek is. A „nyomozás” azt, hogy a – szélesen értelmezett – „nyomok” ebben segítséget nyújtanak, s különösen a „hatósági (bírósi) nyomozás” azt, hogy a hatósági jogosultságok kitérítik a kört, amelyben e nyomok (ideértve az emberi emlékezetben rejlő pszichikai nyomokat is) hozzáférhetőkké válnak.

Ha ezt „ideológiának” tekintjük, s társítjuk hozzá azt a triviális ismeretet, hogy az ember erőszakkal, kínzással rákényszeríthető arra, hogy olyat tegyen vagy mondjon, amit önként nem tenne vagy mondana, előttünk áll a kínvallatás – a „harmadik fokozat” – modellje. A szó tág értelmében vett hatalmi helyzet e modell alkalmazására elvileg lehetőséget nyújt, ha pedig érdek is fűződik hozzá, megfelelő fékek hiányában valósággá, sőt egy szervezetben

gyakorlattá („rutinná”) – és így akár egy szubkultúra olyan elemévé – válik, amely azután hagyományozódik.

A tortúra megtiltása folytán minden vallomás kikényszerítése –, *kicsikarása*”, ahogy ezt veretes nyelvezetű törvényhozóink írták – jogellenes tette vált, s ez ellen küzdelem indult, amelyben a két nagy büntetőeljárás rendszer eltérő stratégiát választott.

Nálunk – és általában a kontinentális rendszert követő országokban – a közvetlenség követelményét a bíróságokon lazábban kezelik. Viszonylag tág tér van a nyomozás során készült jegyzőkönyvek tárgyalási felolvasására, s ezzel a tartalmuk bizonyítékként figyelembe vehető „*tárgyalási anyag*gá” tételére. Így a bizonyítékok szabad mérlegelése keretében a per bírósága eldöntheti: tulajdonít-e bizonyító erőt a nyomozás során tett olyan beismerő vallomásnak, amelyet a vádlott eltérő (ellentétes) tárgyalási vallomása okán a tárgyaláson felolvastak, és ő arra hivatkozva visszavonta, hogy azt kényszerrel vagy egyéb jogellenes módon csikarták ki. A kényszervallatást az anyagi büntetőjog bűncselekménnyé nyilvánítja²⁹, és ha egy *elfogadott* ilyen vallomásról utóbb – a kihallgató ellen hozott jogerős büntetőítélet folytán – kiderül, hogy kényszervallatás „gyümölcse” volt, perújításra nyílik lehetőség.³⁰

Az angolszász büntetőeljárásban nem a gyanúsított tényelődadásának („vallomásának”) van jelentősége, hiszen a bíróság nem bizonyítást vesz fel, hanem meghallgatást (*hearing*) tart, s ott nem a bűncselekmény tényeiről szól a vita, hanem a nyomozás idején tett, írásbeli beismerő nyilatkozat (*written confession*) felhasználhatóságáról, ami mellőzhetővé tenné az esküdtszéki tárgyalást, és alapot adna tárgyalás nélküli elítélésre.³¹ Ha a bíróság a *confession*ont, mint jogszerűtlen eredetű bizonyítékot, elveti, tovább nem is foglalkoznak vele, hanem tárgyalást kell tartani. Ha elfogadja, és a vádlottat elítélik, alkotmányvétség címén a szövetségi legfelsőbb bíróságtól lehet jogorvoslatot kérni.

A jelek szerint a két stratégia eltérő voltának is tulajdonítható, hogy míg nálunk kényszervallatás főként anyagi büntetőjogi problémaként jelentkezik, s ügy alig fordul elő, az angolszász jogrendszerű országokban a terhelt nyomozati kihallgatásának eljárásjogi szempontból megengedett és tilos módszereiről gazdag bírói gyakorlat keletkezett.³²

A kényszervallatás büntette a hazai jogban

A Csemegi-kódexben a kényszervallatásról szóló rendelkezés értelemszerűen a hivatali bűncselekmények között kapott helyet és a többszöri megvitatás

során a tervezett szöveg viszonylag jelentéktelen mértékben változott.³³ Indokolás helyett csupán annyi megjegyzés van mellette, hogy „*jelenleg is hatályban lévő intézkedéseket tartalmazván, bővebb indokolásukat mellőzendőnek tartottuk*”.

A bűncselekmény tettese a törvény szerint az a közhivatalnok, aki „*azon célból, hogy a vádlottól, tanútól vagy szakértőtől vallomást vagy nyilatkozatot csikarjon ki, ezek valamelyike ellen bármily törvényellenes kényszereszközt alkalmaz vagy alkalmaztat*”.

Ez a szabály az 1961. évi V. törvény 146. §-ban alig változott. Az általános nyelvhasználat alakulásával összhangban az *azon* szót az *abból a...* kifejezés, és – a terminológia változásának megfelelően – a *közhivatalnok* szót a *hivatalos személy* kifejezés váltotta fel, érdemben pedig a *vádlottól, tanútól vagy szakértőtől* felsorolást, a *kényszereszköz* szóból a *kényszer* összetevőt és a rendelkezés végéről *vagy alkalmaztat* szavakat törölték. Ez utóbbi változásokat azzal indokolták, hogy a felsorolás „*a cselekmény elkövetési területét a büntető ügyekre szorítja le*”, s ez indokolatlan, a műveltető igealakokkal jellegzett elkövetési magatartást pedig a felbujtás és a közvetett tettség fogalomrendszere feleslegessé tette.³⁴

Az 1978. évi IV. törvény 227. §-a a célzatot tömörebben – *vallomás vagy nyilatkozat kikényszerítése céljából* szavakkal – írja le, az elkövetési magatartás leírásában pedig a *törvényellenes eszköz* kifejezést az *erőszakot, fenyegetést vagy más hasonló módszert* szavakkal helyettesíti.³⁵ A miniszteri indokolás szerint a *más hasonló módszer* szavak az erőszakon és fenyegetésen kívüli olyan eszközökre céloznak, amelyek a pszichés és morális kényszer fogalma alá vonhatók és alkalmasak arra, hogy a sértett magatartását döntően befolyásolják.³⁶

A hatályos törvény tehát a kitaposott úton haladt, és ezzel megőrizte a nyitott kérdéseket is – sőt ugyanezt elmondhatjuk az új büntető törvénykönyvről is.³⁷

Célzatos cselekményt nyilvánít büntetendővé. A tett célja az, hogy a passzív alany tegyen *vallomást* vagy *nyilatkozatot*.

Az előbbi tényekre, többnyire a kért aktiv közreműködésével vagy passzív (nézőkénti) részvételével megtörtént események sorozatára, s esetleg az ezekben vitt szerepére vonatkozó, és rendszerint állítások formájában megjelenő *tudomásközlés*, az utóbbi – tartalmi szemszögből – vagy tényre, illetőleg feltételezésre vonatkozó *értéktétele* (vélemény) közlése, vagy *akaratkijelentés*. Minthogy a bűncselekmény szükségszerűen a hivatalos személy e minőségében folytatott kommunikációjához, következésként valami-

lyen „ügy”-höz kapcsolódik, a kijelentésnek tartalmi oldalról vagy az ügy tárgya, vagy az eljárás menete szempontjából relevánsnak kell lennie.³⁸

A nyitott kérdések zöme abból fakad, hogy az elkövetési magatartást a jogszabály csupa normatív tényállási elemmel írja le.

Az *erőszak* büntetőjogi fogalmának körvonalai a Csemegi-kódex hatálybalépése óta ugyan nagyrészt kialakultak már, de azért mindig akadnak vitás esetek, s éppen az új *Btk.*-ban olvashatjuk, hogy „*erőszakos magatartásnak minősül a más személyre gyakorolt támadó jellegű fizikai ráhatás is, abban az esetben is, ha az nem alkalmas testi sérülés okozására*”³⁹.

A *fenyegetés* fogalmára is van törvényes meghatározás – „*eltérő rendelkezés hiányában súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen*”⁴⁰ –, de ebben a definícióban a nyelvtani-logikai értelmezést is igénylő elemek („*hátrány*”, „*félelem*”) mellett három további, *mérlegelést igénylő* elem („*súlyos*”, „*komoly*”, „*alkalmas*”) is található.

Ezekhez társul a „*más módszer*” „*hasonló*”-ságának megítélése, amely ugyancsak nem könnyíti meg a törvényi tényállás jelentésének megfejtését. Mindez együtt erős kétségeket támaszt aziránt, hogy e büntető jogszabály kielégíti-e a *lex certa* alkotmányjogi követelményét.

A jogértelmezés általános síkján maradva annyi mondható, hogy az erőszak az emberi testre való olyan ráhatás, amelynek *közvetlen* célja vagy az, hogy nyomban fizikai fájdalmat, vagy lelki gyötrelmet okozzon, avagy olyan helyzetet teremtsen, amelyben a tevőleges ellenszegülés automatikusan testi fájdalommal jár (például a kar kicsavarásán stb. alapuló úgynevezett „*elvezető fogások*” és hasonló). Az erőszak „működési mechanizmusa” az, hogy a passzív alany a szenvedést igyekszik elhárítani, és pedig az első változatnál elejét venni azzal, hogy felhagy az (aktív tevőleges vagy mentális) ellenszegüléssel, és tevőleges együttműködésbe kezd, és ezzel elkerüli a további fizikai szenvedést, vagy úgy, hogy nem is kezd tevőleges ellenszegülésbe, amivel elejét veszi annak.

Vallomásra vagy nyilatkozatra kényszerítés érdekében az erőszak bármely formájának alkalmazása tilos.

A fenyegetés meghatározásában szereplő *hátrány* testi vagy lelki szenvedés, amelynek (további) ellenszegülés esetére való *ígérése* a meghatározásbeli *kilátásba helyezés*. A kilátásba helyezett intézkedés valóra váltásának gondolati (képzeltbeli) átélése, a testi szenvedés elképzelése maga is „lelki szenvedés”-sel jár, és ez váltja ki a félelmet.

Az erőszak alkalmazása a testi szenvedés okozása mellett mindig egyúttal az emberi méltóság megsértése is, tehát feltétlenül és mindig *súlyos* hátrány.

A fenyegetés fogalmi elemét jelentő „hátrány” egyébként valamilyen már birtokolt érték elvesztését, vagy megszerzhetőnek ígérkező érték megszerzési esélyének csökkenését jelenti. Értelmezésénél azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a társadalomban élő ember számára nem pusztán a biológiai életfeltételek megléte, sőt nem is csupán a birtokolt vagy megszerzhetőnek tűnő anyagi és erkölcsi javak jelentenek értéket. A szocializáció során minden ember aktívan és csak rá jellemző egyéni módon sajátítja el azokat a hagyományokra, szokásokra, hiedelmekre, vélekedésekre, erkölcsi és jogi szabályokra, továbbá érzelmi értékekre és a mindezekhez igazodó viselkedési módokra és formákra stb. vonatkozó ismereteket és követelményeket, amelyekből annak a társadalomnak a kultúrája táplálkozik, amelybe beleszületett, s amelyben nevelkedett. A szóban lévő ismeretek és követelmények határozzák meg a társadalomban tevékenykedő embert, mint *személyiséget*, és az egyéni elsajátítás következtében kialakult egyedi kombinációjuk alkotja azt az – egyéni viselkedést vezérlő – értékrendet, amely jellemzi az adott társadalombeli *személyiség* egyszeri változatát, az *egyéniiséget*. Ennek önmagára vonatkoztatott reflexiója az illető *önértékelése*, amelyben összegeződik az elképzelése arról, hogy miként helyezkedik el abban a közösségben, amelyben él; miként ítélik meg, és hogyan viszonyulnak hozzá a közösség tagjai, stb., és ehhez igazodik az *önbecsülése*.

Az *önértékelés* minden – ténylegesen vagy potenciálisan – *létezőnek* hitt pozitív előjelű elemét olyan értéknek tartja az egyén, amelynek esetleges elvesztése csorbítaná az *önbecsülését*, s ezért azt veszteséggé élné meg. Ennek a pusztán lehetősége, s még inkább a valószínűsége – mint gondolat – félelem keltésére alkalmas, s a kiváltott félelem annál intenzívebb – a törvény szavaival élve: *komolyabb* –, minél nagyobb a kérdéses érték *szubjektív jelentősége* az *önértékelés* szemszögéből.

A hátrány kilátásba helyezésének a félelemkeltésre való „*alkalmassága*” csak részben függ a hátrány súlyosságától. Fontos összetevő a hátrányos intézkedés tényleges alkalmazásának (látszólagos) hihetősége is, ami részben a közlés módjától és körülményeitől, részben a megfenyegetett fogékonyaságától – tehát ismét a passzív alany személyes (*szubjektív*) sajátosságaitól – függ. Minél hihetőbbnek látszik az, hogy a fenyegető az intézkedés megtételére képes és kész, s minél fogékonyabb a megfenyegetett arra, hogy hitelt adjon neki, annál alkalmasabb a fenyegetés a félelemkeltésre. Mindez azonban csak a körülmények mérlegelésének eredményeként dönthető el.

A társadalomban élő embert, persze, a környezete is értékeli, és pedig ugyanannak a kultúrának a mércéje szerint, amely szerint az önértékelés történik. Ebben az értékelésben az összetevők többé-kevésbé azonosak, de távolról sem bizonyos, hogy az egyes komponensek külön-külön ugyanolyan jelentőséget, sőt előjelet kapnak, mint ott. Lehetséges, hogy az a kilátásba helyezett hátrány, amelyet az érintett „súlyos”-nak tart, a környezet szerint nem az, sőt esetleg nem is hátrány, és fordítva. A (feltételezett) fenyegetésnek az akaratelhatározásra gyakorolt hatását a megfenyegetett (a passzív alany) éli ugyan meg, a fenyegető (az aktív alany) szándékossága, s ezzel a bűnössége szemszögéből viszont inkább a közösség mércéje lenne a mértékadó. Az alkalmazandó mércék eltérése esetén nem könnyű – de nem is lehetetlen – a helyes (bár kényes) egyensúlyt megtalálni.

A *más hasonló módszer* közelebbi mibenlétét illetően a Btk. indokolása nem árul el semmit. A korábbi törvény indokolása a *törvényellenes eszköz* kifejezést értelmezve a fenyegetés mellett csak a *szellemi kifárasztást* említette.⁴¹ Ezt többnyire még az éjszakai kihallgatásokkal, illetve az alvás, szenvedélyes dohányosok és a kábítószerfüggők esetén a cigaretta, illetőleg a drog megvonásával szokták kiegészíteni.⁴² Ez utóbbiak bizonyos fajainál a megvonási tünetek fizikai szenvedést is okoznak ugyan, akárcsak az erőszak, de nem jelentenek az emberi testre való olyan ráhatást, amelynek *közvetlen* célja az, hogy nyomban fizikai fájdalmat, szenvedést okozzon, vagy olyan helyzetet teremtsen, amelyben a tevőleges ellenszegülés automatikus testi fájdalommal jár, s ezért – szerintem – nem vonhatók az „erőszak” fogalma alá.

Lényegesnek tartom azt is, hogy a gyanúsított kihallgatására vonatkozó egyes morális követelmények, valamint kriminalisztikai ajánlások megszegése – bár a „tisztességes eljárás” jogi követelményét is sérti, s ezért jogellenes is – nem tartozott és ma sem tartozik a kényszervallatás anyagi büntetőjogi tilalmának hatókörébe.

Vuchetich Mátyás például azt ajánlotta, hogy a kihallgatás érdemi megkezdése előtt a kihallgató intézzen a terhelthez rövid beszédet, de úgy, hogy az ne fejezzen ki „[f]enyegetést, amelynek alkalmazására nem merészkedhet, vagy ígéreteket, amelyeket nem alkalmazhat”⁴³. „A terhelt vallomásának vagy beismerésének kieszközlése végett nem szabad sem ígéretet, biztatást, ámtítást, fenyegetést erőszakot vagy kényszert használni, sem a terheltet éjjeli kihallgatással vagy más módon célzatosan kifárasztani”⁴⁴; ezek tehát 1900. január 1-jétől, a Bvp. hatálybalépésétől 1952. január 1-jéig, a Bp. hatálybalépéséig *törvényellenes módszerek* voltak.

Mindez arra utal, hogy büntetőeljárás jogunk – legalábbis a tudomány és a jogalkotás szintjén – már a XIX. század végén sem csak az erőszakkal kicsikart vallomást tekintette jogszerűtlennek.⁴⁵ A későbbi eljárási törvényekben az erőszak, a fenyegetés és a vallomásra történő kényszerítés tilalma még szerepelt⁴⁶, a legutóbbiakban azonban már ezek tilalmáról sem esik szó.⁴⁷ Az anyagi büntetőjog kényszervallatási tilalmába ugyan nem ütköző, de a tisztességes eljárás követelményeit sértő módszerrel szerzett vallomások is jogellenes eredetű bizonyítékok – bár ezek fogalmi köre és kezelésmódja nálunk gyakorlatilag jórészt kidolgozatlan.⁴⁸

A beismerés önkéntessége

Szó esett már arról, hogy az angolszász eljárási rendszerekben más ugyan a beismerő vallomás (*confession*) eljárásjogi szerepe, mint nálunk, de az is a terhelt tényközlésének bizonyításbeli jelentőségén alapszik. Ezért a beismerő nyilatkozat bizonyítékként történő felhasználása attól függ, hogy lehet-e neki bizonyító erőt tulajdonítani, tehát, ha – általánosságban szólva – erre a kérdésre nem adható feltétlenül igenlő válasz, a beismerő nyilatkozat nem használható bizonyítékként.

Angliában és Walesben a rendőrség előtt tett beismerő nyilatkozatok felhasználhatóságát – mint minden olyan bizonyító adatét, amelyet a rendőrségi nyomozás során szereznek be – alapvetően a már említett *Judges' Rules* szabja meg. Előírásai kiegészítik azt az általános követelményt, hogy a beismerésnek önkéntesen, félelemtől mentesen kell létrejönnie, és nem ígérhető érte előny sem.⁴⁹ A XX. század elején keletkezett precedensek ma már – a viszonyok változása folytán – nem időszerűek. Az utóbbi évtizedek gyakorlatát jellemzi, hogy a bíróság nem fogadta el a beismerést, mert a pénzügyi nyomozók azt mondták a gyanúsítottnak: ha nem válaszol a kérdéseikre, vádat emelnek ellene⁵⁰, és az ezt követő, több mint háromórás kihallgatás során tett olyan nyilatkozatokat, amelyekkel bizonyos tényeket elismert. Egy másik döntés kizárta a bizonyítékok közül azt a beismerést, amely az után született, hogy a kihallgató a gyanúsított kérdésére – szabadon engedik-e óvadék ellenében, ha nyilatkozik? – igennel felelt. Ugyanerre a sorsra jutott az is, amelynek előzményeként a gyanúsítottnak azt ígérték: ha az egyik vádpontban beismeri a bűnrészséget, egy másik vádpontot elejtene, vagy ahol azt ígérték: beismerő nyilatkozat esetén katonai bíróság elé terjesztik az ügyet, s így nem kerül nyilvánosságra.⁵¹

Az Egyesült Államokban a helyzet bonyolultabb volt a szövetségi és az egyes tagállamok által működtetett, „saját” büntető igazságszolgáltatás miatt. A szövetségi bűnügyekben a beismerő nyilatkozatok felhasználhatóságát az 1880-as évek közepétől a *due process*⁵² követelménye jegyében ítélte meg a szövetségi legfelsőbb bíróság. Az elfogadhatóság előfeltétele ott is a beismerő nyilatkozat önkéntessége volt, a rendőri erőszakkal kicsikart nyilatkozatokat kizárták. Ez azonban csak elv volt; a Legfelsőbb Bíróság csak 1936-ban, egy Mississippi államban elbírált gyilkossági ügyben helyezte hatályon kívül a verdiktet⁵³ azért, mert egyhangú határozatban mondta ki, hogy a seriff hivatalának a nyomozást folytató beosztottai azzal, hogy a gyanúsítottakat fához kötözve véresre korbácsolták a beismerő nyilatkozat kicsikarása érdekében, megsértették az Egyesült Államok alkotmányának említett rendelkezését.⁵⁴ E döntés indokolása szerint egy beismerő nyilatkozat önkéntes vagy kényszerített voltát esetenként, a kérdéses ügy összes körülményeinek – így a bűncselekmény tényeinek, a gyanúsított életkorának, intelligenciájának, iskolázottságának, a hatóságokkal kapcsolatos tapasztalatainak, valamint a kihallgatás során kifejtett rendőri magatartásnak – a figyelembevételével kell eldönteni.

Az Egyesült Államok Szövetségi Legfelsőbb Bírósága azonban azt a harmincöt beismeréssel összefüggő ügyet, amelyet 1936 és 1964 között felülbírált, arra is felhasználta, hogy elfogadhatóság szempontjából minősítsen különböző rendőrségi kihallgatási módszereket, és jellemzően az „önkéntesség”-hez még elfogadható pszichológiai nyomás mértékének csökkentésére törekedett. Az évek során így alkotmányosan megengedhetetlennek minősítette a fizikai erőszakot, a sérelem okozásával vagy büntetéssel való fenyegetést, a hosszadalmas, vagy a védővel való érintkezés lehetősége nélküli („*incommunicado*”) kihallgatást, a magánzárkát, az élelem vagy az alvás megvonását és az enyhe elbírálás ígéretét.⁵⁵

A döntések mögött felsejlő vezérgondolatok – 1936-tól, hogy a kényszer hatására tett beismerés nem megbízható; 1941-től, hogy a tisztességtelen módszerekkel szerzett beismerő nyilatkozatok önkéntessége a látszólagos igazmondás ellenére is kétséges; 1964-től a védőhöz való jog érvényesítése – időről időre változtak, míg 1966-ban megszületett az éles és hosszadalmas vitákat kiváltó *Miranda-döntés*.⁵⁶ Ebben – azzal érvelve, hogy „*még a leginkább felvilágosodott és hatékony kihallgatási technika is pszichológiai manipuláción, megfélemlítésen és félrevezetésen alapul, s ezért azzal fenyeget, hogy lenyűgözi a gyanúsított akaratát, és sérti a szabadságnak és a méltóságnak azokat az érdekeit, amelyeket az önvádolás kötelezettsége alóli mentes-*

ség alkotmányi garanciája védeni kíván”, a bíróság egy új koncepciót vezetett be. A beismerő nyilatkozat önkéntességének utólagos, az eset összes körülményére – közte számos szubjektív elemre – kiterjedő vizsgálatán alapuló egyedi elbírálását felcserélte az alkotmányos jogok felől való, minden ügyben kötelező tételes és tárgyyszerű kioktatással, amelyet a kihallgatás megkezdése előtt kell alkalmazni. Ráadásul kimondta: utólagos vita esetén a vádhatóságnak kell ésszerű kétséget nem hagyóan bizonyítania, hogy a gyanúsított a nyomozás idején a nyilatkozat érdemi jelentőségének ismeretében, önként és tudatosan mondott le a hallgatás vagy a védői közreműködés igénylésének alkotmányos jogáról.

Ennek a döntésnek – amelyről ma már tudjuk, hogy korszakalkotó jelentőségű – a nyomozásra és általában a büntetőjog alkalmazására gyakorolt hatásáról évekig tartó, heves szakirodalmi vita indult Amerikában.⁵⁷ A tanulmányok jórészt azt sugallták, hogy a kihallgatás előtti figyelmeztetéseknek szimbolikus a szerepük, és elhanyagolható a hatásuk a kihallgatás eredményességére, nem csökkentik sem a rendőri kihallgatás által keltezt pszichológiai nyomást, sem a rendőrségnek a beismerő nyilatkozat iránti igényét.⁵⁸

E vélekedések zöme azonban hosszabb távon elhamarkodottnak bizonyult.

A rendőrség – ha nem is minden vonatkozás nélkül – alkalmazkodott az új rendszerhez, és a Miranda-jogok 1984-re a televíziós programok, filmek, dektívregények és a bulvársajtó révén széles körben tudatosultak.⁵⁹ Az 1980-as évek második felében a vita ismét fellángolt, miután a konzervatív irányultságú Burger főbíró elnöksége idején a szövetségi legfelsőbb bíróság számos olyan döntést hozott, amely csorbította a precedens eredeti követelményrendszerét. *„Bármennyire szimbolikus is a »Miranda« értéke, gyakorlati következményekkel járt a rendőrségre, a gyanúsítottakra és a társadalomra, még ha ezeket a következményeket nem könnyű is számszerűen mérni. [...] legalább négy különböző módon erős hatást gyakorolt. Először: civilizálta a rendőrség kihallgatási magatartását, s ezzel professzionálissá tette a rendőrségi gyakorlatot; másodsor, átalakította a rendőrségi beszédmódot és kultúrát; harmadszor: növelte a közönség tudatosságát az alkotmányos jogokat illetően, és negyedsor: arra ösztönözte a rendőrséget, hogy fejlesszen ki több speciális, kifinomultabb és láthatóan hatékonyabb kihallgatási technikát, amelyekkel megszerezheti a beismerő nyilatkozatot – olvasható egy tanulmányban.”*⁶⁰ A szerző idézi Burger volt főbíró: *„A Miranda követelményei már kiforrottak és a nyomozó hatóságok gyakorlata hozzájuk idomult; soha nem hatálytalanítanám, becsülném le, és nem is bővíteném.”*⁶¹ Saját ne-

vében a szerző hozzáteszi ehhez: „*A Miranda természetesen nem csodaszor a rendőrségi kihallgatás erkölcsi problémáira [...] egyfajta kompromisszum, mint kritikusai régóta hangoztatják, »menedék a kollektív öntudat számára, amely képtelen kibékíteni a liberális eszméket azzal, aminek szükségképpen történnie kell egy rendőrségi kihallgatósobában.*» *A »Miranda« a nyomozó hatósági gyakorlatot civilizálta ugyan és a rendőrségi magatartást a kihallgatósobában, professzionálissá tette, de sok olyan általános problémát, amelyek továbbra is torzítják a büntetőeljárás alkotmányos vetületét, képtelen volt megoldani.*”⁶²

A kihallgatási taktika és a kényszervallatás

A *Miranda*-precedens elvei széles körben elterjedtek, s – kevés kivétellel – nálunk is törvénybe iktatták őket.

A döntés – szövegszerűen – az őrizetben lévő, vagy személyi szabadságában egyébként jelentősebben korlátozott – tehát például a rendőrség által uralt környezetben lévő – gyanúsítottakra vonatkozik, akire a pszichológiai manipuláción, megfélemlítésen és félrevezetésen alapuló kihallgatási taktika alkalmazása folytán olyan nyomás nehezedik, amely lenyűgözheti az akaratát. A precedens ezt kívánja az előzetes figyelmeztetési kötelezettség, a jogok tudatosítása révén ellensúlyozni. Alkalmazása szempontjából a kihallgatott otthona is „*rendőrség által uralt környezet*”, ha például házkutatás miatt, vagy más okból több rendőr tartózkodik ott a kihallgatáskor.

Az Egyesült Államokban a rendőrség nem kötelezhet senkit jogkövetkezmények terhével megjelenésre; nem bocsáthat ki idézést. Aki önként ment a rendőrségre, az – ha akar – el is távozhat; oda menetelre vagy maradásra csak letartóztatás (azaz a személyi szabadságától való megfosztás) útján kényszeríthető.⁶³

Nehéz lenne azt igazolni, hogy a precedensben olvasható előfeltevések nálunk nem érvényesek, tehát a figyelmeztetések nem indokoltak.⁶⁴ Senki sem állíthatja, hogy a rendőrségi objektumokban a kívülállók otthonosan érzik magukat, vagy hogy nem érzik úgy: a számukra idegen környezetben láthatóan otthonosan mozgó nyomozó, aki büntetés terhével megjelenésre kötelezte őket, nincsen velük szemben fölényben, s hogy többé-kevésbé ki vannak neki szolgáltatva. Az is tagadhatatlan, hogy a kihallgatási taktikának a gyanúsított kihallgatására vonatkozó tanai – ha talán megfélemlítésen nem is, de – pszichológiai manipuláción és megtévesztésen alapulnak.

A kihallgatás büntetőeljárás jogi szempontból a *hatóság eljárási cselekménye*, amelynek részletes szabályait (résztevői, általános menete, alakísá-gai, rögzítése stb.) a büntetőeljárás törvény határozza meg⁶⁵, kriminalisztikai szemszögből pedig a tág értelemben vett nyomozás során a személyek eljárás szabályokhoz kötött kikérdezésének, s ezzel tudattartalmuk vallomás (nyilatkozat) közvetítésével történő megismerésének módja.⁶⁶ A fogalom ez utóbbi értelemben tágabb, mert beletartozik a nyomozó hatóság adatszerző tevékenységének keretében foganatosított kikérdezés minden változata.⁶⁷

A gyanúsítottat a nyomozás idején a hatóság köteles *alakszerűen* kihallgatni. Ennek előfeltétele az, hogy a kihallgató és ő közös légtérben legyen, hiszen a kihallgatás – közvetlen szóbeli kommunikáció.

A törvény a gyanúsítottól nem követel az eljárás előbbre vitelét szolgáló aktív közreműködést azon túl, hogy a törvényben felsorolt, személyi adataival foglalkozó néhány kérdésre válaszoljon.⁶⁸ A gyanúsított kényszeríthető arra, hogy a kihallgatás helyén megjelenjen. A személyadatait érintő kérdésekre köteles ugyan választ adni, de az ezt előíró jogszabály *lex imperfecta*, mert nincs olyan módszer, amellyel ki lehetne eszközölni a kérdéses adatok akár szóbeli, akár írásbeli közlését jelentő aktivitást.⁶⁹ A gyanúsítás közlését és magyarázatát, továbbá a jogaira vonatkozó, törvényben előírt kioktatást is köteles végighallgatni – ez szintén passzív magatartás –, és szükség esetén erre is szabad (például erőszakos kézzrátéttel) kényszeríteni, de arra már *lehetetlen* kényszeríteni, hogy a megértésük, illetőleg esetleges jogorvoslat nyilatkozata felől érdeklődő kérdésekre választ adjon.⁷⁰ A hazai gyakorlat pozitív jogorvoslati nyilatkozatnak, panasznak értelmezi azt, ha a gyanúsított a hallottak megértéséről feltett és/vagy a jogorvoslati jog gyakorlásával kapcsolatos kérdésre nem válaszol.

Az eddig tárgyaltak csak olyan előzmények, amelyek a történendőket eljárásjogi értelemben is alakszerű kihallgatássá teszik.

A tulajdonképpeni kihallgatás a gyanúsítotthoz intézett azzal a – törvényben elő nem írt, de értelemszerű – kérdéssel kezdődik, hogy kíván-e vallomást tenni. Ha erre a válasz negatív, akkor a kötelező folytatás a kioktatás arról, hogy ez az eljárást nem akadályozza, és *folytatható* azzal a felvilágosítással, hogy megfosztja magát a védekezés lehetőségétől. Itt azután a nyomozási cselekmény érdemben véget is ér.

Ha a gyanúsított a vallomástételt megtagadja, akkor a kihallgatás kriminalisztikai értelemben abszolúte eredménytelen. A kriminalisztikai cél az, hogy a gyanúsított valamilyen ténybeli védekezést terjesszen elő.

A tagadó válasz utáni nyílt rábeszélésre a törvény nálunk sem ad lehetőséget és az Egyesült Államokban is kockázatosnak ígérkezett volna. Az amerikai detektívek a *Mirandához* különféleképpen alkalmazkodtak, de jellemző, hogy megnőtt a gyanúsítottal való kommunikáció jelentősége a formális kihallgatás megkezdése *előtt*. Volt olyan detektív is, aki – felmérve a kezén lévő ügyeket – inkább azt próbálta elérni, hogy a gyanúsított tagadja meg a vallomástételt, ha úgy ítélte meg, hogy már egyébként is elegendő bizonyítéka van.⁷¹

A rendőrtisztai főiskolai⁷² tananyag azt a felfogást követte, hogy nem kötelező szó nélkül tudomásul venni, ha a gyanúsított megtagadja a vallomástételt, és kerülő útként azt ajánlotta: kíséreljék meg őt kérdésekkel rávezetni arra, hogy ha semmit nem mond, akkor mentségeinek és magyarázatainak ismerete nélkül fognak az ügyében dönteni.⁷³

Az csak fél siker, ha a gyanúsított hajlandó vallomást tenni. A kihallgatás valódi célja az, hogy az igazságnak megfelelő vallomást tegyen, s ez – a kihallgató ésszerű feltételezése szerint – a *beismerő vallomás*.

Ha a gyanúsított tagad, a kihallgató első reakciója az a gondolat, hogy nem mond igazat.

A kihallgatási taktika szakirodalmának jelentékeny hányada azt taglalja, miként lehet egy vallomást logikai eszközökkel – általában további (kiegészítő, részletező, pontosító és ellenőrző) kérdésekkel meg a már meglévő és az esetleg további, még beszerezhető bizonyítékokkal – ellenőrizni. Ha azonban már e nélkül is, vagy ezek alkalmazása nyomán az eredmény az, hogy a gyanúsított nem mond igazat, a kihallgatási taktikának azokhoz a fejezeteihez kell folyamodni, amelyek az igaz vallomásra késztetéshez ajánlanak műfogásokat. Ezek – a lényegyet tekintve – azon az eljárásjogi axiómán alapulnak, hogy a kihallgató nem köteles a rendelkezésére álló valamennyi ismeretet megszerzése után az első adandó alkalommal a gyanúsított tudomására hozni, hanem jogosult őket az általa legcélszerűbbnek vélt időben, sorrendben és módon „kijátszani”. Erre az adott kriminalisztikai helyzetnek és a szereplőknek a jellemzőitől függően számtalan megoldás képzelhető el. Közös vonásuk, hogy a kihallgatást több olyan fázisra kell bontani, amelyek mindegyike más-más kihallgatói attitűdöt kíván. Több ilyen nevesített kihallgatás-taktikai eljárás ismert itthon és külföldön egyaránt.⁷⁴

Általános követelmény ezek vonatkozásában, hogy erőszakmentesek legyenek.

Az Egyesült Államokban azt, ami a mi fogalmaink szerint *erőszak*, *direkt kényszernek* nevezik, és megkülönböztetik az *indirekt kényszertől*.⁷⁵ Az *indi-*

rekt kényszer fogalomkörébe sorolják a hosszadalmas kihallgatást, a részegség, a szenvedélybetegségből fakadó elvonási tünetek és a fizikai vagy mentális fogyatékoságok kihasználását, az átmeneti éheztetést, az alvási lehetőség átmeneti megvonását és ez ezekhez hasonló kényelmetlenségek okozását. Az ilyen ügyekben a bíróságok esetenként, az összes körülmény figyelembevételével döntenek.⁷⁶ A kihallgatás időtartamát illetően szabálynak tekinthető egyrészt, hogy kerülendő a hosszú és megszakítás nélküli kihallgatás, másrészt hogy a kihallgatást *többen, egymást váltva* végezzék, mert ezeket a bíróság hajlamos indirekt kényszerítésnek minősíteni.

A fenyegetés mint beismerésre készítés eszköze is gazdag és színes bírói gyakorlat tárgya Amerikában.

Annak kilátásba helyezése, hogy ha a gyanúsított nem tesz beismerő nyilatkozatot, felakasztják, agyonlövik, vagy kiszolgáltatják egy lincselésre kész tömegnek, nyilvánvalóan olyan fenyegetés – különösen, ha például vele együtt elfogott társát közben a szeme láttára bántalmazzák⁷⁷ –, amely alapot ad a *confession* elvetésére. A beismerő nyilatkozatot azonban nem fogadták el akkor sem, amikor a vádlottnak azt mondták kihallgatói, hogy fegyházba juttatják egy sor súlyosabb bűncselekményért, ha tovább tagad, vagy amikor azt helyezték kilátásba a gyűjtogatás gyanúsítottjának, hogy további tagadása esetén egy – ez ügytől független – nemi bűncselekmény vádját támasztják ellene, ami figyelemre méltó nyilvánossággal és rá nézve sok kellemetlenséggel jár majd. Ugyancsak érvénytelenséghez vezető fenyegetésnek minősült egy sor esetben az, hogy a gyanúsított közeli hozzátartozójának vagy más, érzelmileg hozzá közelálló személynek a felelősségre vonását hozták további tagadása esetére szóba, vagy ezt nem is mondták, csak kikérdezésre előállították a beteg feleségét.⁷⁸

Nem fenyegetés egy kihallgató részéről pusztán az, hogy goromba hangnemen teszi fel a kérdéseket; az sem, ha kérdései szóhasználatuk szerint is abból a feltételezésből indulnak ki, hogy a kihallgatott bűnös; vagy ha kifejezésre juttatja, hogy a kihallgatott állítólagos hazudozása miatt türelmetlen. Az sem, ha azt mondja, hogy a nyomozók biztosítják – vagy, hogy már biztosították – a szükséges bizonyítékokat, és így a gyanúsítottat elítélik majd, akár tagad, akár nem, avagy hogy ha akarja, csak ragaszkodjon a „meséjéhez” és kockáztassa, hogy elítéljék és kivégezzék. Az a pusztá tény sem fenyegetés, hogy a kihallgatónál fegyver van.⁷⁹

Igazmondást javasolni, vagy igazmondásra kérni a gyanúsítottat soha nem volt tilos. Egyes bíróságok érvénytelenítésre okot adó *ígéretnek* minősítették, ha a kihallgató olyanokat mondott, hogy „*jobb lenne magának, ha beismer-*

né”, vagy „maga járna jobban, ha megmondaná az igazat”, s ezért ezeket a fordulatokat tanácsosnak tartják kerülni.⁸⁰

A fenyegetés voltaképpen egy baljós ígéret, aminek közeli rokona az előny ígérete. A *Bvp. 135. §-a az ígéretet, a biztatást és az ámitást egyaránt tiltotta, ezek tehát 1900. január 1. és 1952. január 1. között – bár büntetőjogi tilalomban nem ütköztek – jogellenesek voltak.* Manapság azonban hazai jogunkban nincs kifejezett tételes jogi alapja annak, hogy „törvényellenes”-nek nevezzük őket, s az előny megszerzésének *reménye* (bizakodás, optimista várakozás) és a fenyegetés keltette *félelem* közötti hasonlóságot sem lenne könnyű kimutatni.⁸¹ A „tisztességes eljárás” általános eljárásjogi követelményével azonban – nézetem szerint – nem egyeztethetők össze, s ezért jogellenesek.

Az Egyesült Államokban sem minden ígéret tilos. A határvonal az, hogy az ígéret alkalmas-e egy hamis beismerést kiváltani. Az olyan „ígéret”, hogy: „*Ha beismeri, amit elkövetett, megkönnyebbül a lelkiismerete, és jobban érzi majd magát; de ne ismerjen be semmi olyat, amit nem követett el*” – nem tilos.

Tilosak azok az ígéretek, amelyek azt helyezik kilátásba, hogy ilyen vagy olyan vallomás esetén a gyanúsított megmenekülhet a büntetéstől, vagy enyhébb büntetésre számíthat, szabadlábra helyezik, vagy megszüntetik ellene az eljárást, elejtik a vádat, avagy kegyelmet kap. Azt ígérni, hogy ha egy bűncselekményt vagy egyes bűncselekményeket beismer, a másik vagy a többi miatt nem emelnek vádat, ugyancsak tilos, még abban a formában is, hogy a kihallgató az eredményt nem ígéri biztosra, csak azt mondja, hogy ennek érdekében „minden tőle telhetőt megtesz”.⁸²

Az erőszak, a fenyegetés és az ígéret mint „törvényellenes” eszköz megítélésének szemléltetéséhez – hazai közzétett ítélkezési gyakorlat hiányában – külföldi példákra kellett fanyalodnom. A nálunk leggyakrabban jelentkező probléma megoldásához azonban az Egyesült Államokban mértékadó precedensek sem adnak közvetlen támpontot.

A büntetőeljárás jog előírásai és magának az eljárásnak nyilvánvaló logikája a gyanúsított vallomásától (beismerésétől vagy tagadásától) és az adott kriminalisztikai helyzettől függően olyan lehetőségeket rajzol ki, amelyek a gyanúsított szemszögéből nézve „előny”-nek, vagy – akár súlyos – „hátrány”-nak értelmezhetők.

Gondoljuk végig a következő kriminalisztikai helyzetet: a gyanúsított terhére szóló tanúvallomások arra mutatnak, hogy bűncselekményt követett el, de ő tagad. Ténybeli védekezésében elfogadhatónak látszó magyarázatot ad ugyan a terhelő vallomásokra is, de döntő elem e védekezésben egy új ténybeli mozzanat, amelyre bizonyítékként egy olyan új szereplő vallomása ígér-

kezik, akiről eddig szó sem esett, s aki a jelek szerint a gyanúsított érdekkörébe tartozik. A gyanúsított rá hivatkozik, mint olyan tanúra, aki az ártatlanságát igazolni tudja – tehát az illetőt nyilvánvalóan ki kell hallgatni, de azonnali elérhetősége és a lakcíme ismeretlen. A gyanúsított elmagyarázza ugyan, hogyan lehet a tanú lakását megtalálni – de mindebből a kihallgató számára kézenfekvő veszélynek mutatkozik, hogy mire e vallomás alapján megtalálja őt, a gyanúsítottnak bőségesen lesz ideje arra, hogy érintkezésbe lépjen vele, arra viszont nincs garancia, hogy a tanú a gyanúsított kérésére sem lesz hajlandó hamis vallomást tenni. Hasonló lehetőségek természetesen a tárgyi és okirati bizonyító eszközökkel kapcsolatban is előfordulhatnak.⁸³

A – különösen többnyire analóg részecselekmények sorozatából álló – kiterjedt korrupciós, vagyon elleni, intellektuális és gazdasági bűncselekmények nyomozásánál a rendszerinti kriminalisztikai kiinduló helyzet az, hogy a hatóságnak csak többé-kevésbé helyes elképzelései vannak a bűnös tevékenység terjedelméről, az elkövetési módokról, a részt vevő személyek köréről és a bizonyítási lehetőségekről. A bizonyítási eszközök tipikus lelőhelye az érintett intézmény vagy gazdasági társaság iratanyaga, illetőleg számviteli nyilvántartása. Ezekben azonban nem ritkán időigényes eligazodni, és rájönni, hogy az elkövetés konkrét módja folytán milyen típusú okmányok, illetőleg számviteli adatok és bizonylatok szolgálhatnak bizonyítékul. A gyanúsított(ak) viszont ezzel eleve tisztában van(nak), s a munkahelyi kapcsolata(i) révén még akkor is képes(ek) lehet(nek) a potenciális bizonyító anyagot manipulálni, ha személyesen nem mehet(nek) be az intézmény, gazdálkodó szervezet objektumaiba.

Ilyen helyzetben a bizonyítás meghiúsításának vagy veszélyeztetésének elhárítása végett az előzetes letartóztatás *lege artis* ugyanúgy magától értődik, mint a sebészetben a műtét előtti bemosakodás.

A tisztességes eljárás követelménye az, hogy a nyomozó hatóság biztosítsa a gyanúsított számára azoknak a – helyzetére és kilátásaira vonatkozó – tudnivalóknak az ismeretét, amelyek nélkül nem hozhat a realitásokkal összhangban lévő, racionálisan megalapozott döntést.

Így ilyenkor a kihallgatónak azt kellene tehát mondania: „*Ténybeli védekezésének hitelt érdemlő ellenőrzése érdekében arra az időre, amíg az ön által megnevezett tanút megtaláljuk és kihallgatjuk, önt őrizetbe vesszük.*” De ha erre a gyanúsított azt feleli: „*akkor inkább most azonnal megmondom az igazat*” (aminek az lenne adott helyzetben a jelentése: „beismerő vallomást teszek”), mondhatja azt, hogy most nem kíváncsi rá? Bizonyára nem! Ha a

gyanúsított állja a szavát, a vallomás jegyzőkönyvbe vétele után már nincs ok a személyi szabadság elvonására, tehát el kell a gyanúsítottat engedni.

Am mivel védekezhet a kihallgató, ha a gyanúsított útközben összebeszél a tanúval, majd otthon azonnal megírja a kényszervallatás miatti feljelentést, mondván, hogy tagadással párosult ténybeli védekezésére válaszul őrizetbe vétellel fenyegették, s ezért ismert be?

Az őrizetbe vételnek nincs igazi alternatívája. Nem okos dolog viszont a tagadást, mint az őrizetbe vétel egyik okát szóba hozni, és a döntést olyan módon kell közölni, hogy még látszólag se nyíljon alkura lehetőség.⁸⁴

A sorozatos intellektuális stb. bűncselekmények miatt indított ügyekben a helyzet még kényesebb, mert nemcsak az őrizetbe vétel és letartóztatás elrendelése, mint fenyegetés, hanem a későbbi kihallgatásokon a szabadlábra helyezés kilátásba helyezése, mint nyílt vagy burkolt ígéret is keltheti a kényszervallatás látszatát. Még nagyobb tehát a jelentősége a kényszerintézkedés pontos és szakszerű megindolásának. Célszerű körvonalazni azt a reménybeli bizonyítási anyagot, amit a kollúzió érinthet, azokat a tényeket, amelyek a veszélyt valószínűsítik, és azokat a nyomozási cselekményeket, amelyek ennek kizárása érdekében szükségesek, utána pedig semmit nem beszélni a nyomozás állapotáról és a kényszerintézkedés feloldásáról. A gyanúsított ugyanúgy figyeli a kihallgató metakommunikációját is, és ugyanúgy a saját szempontjai szerint igyekszik értelmezni azt is, meg a szavait is, mint a kihallgató az övéit. Minden információt ebben az összefüggésben „*dekódol*”, s így tág tere van a szavak, célzások és gesztusok félreértésének vagy félremagyarázásának.⁸⁵

A kihallgatási taktikai szokványos és megengedett módszerei általában tényleg pszichológiai manipuláción alapulnak, de Amerikában gazdag a gyanúsított félrevezetésére, megtévesztésére alapozott – a „*lerohanás*”-hoz, vagy a „*legendák megengedése*”-hez hasonló modellszerű eljárás módba nem foglalt – egyedileg alkalmazható fogások, trükkök tárháza is. Ezek megengedhetőségét azon az alapon kell elbírálni – mondta az Egyesült Államok Szövetségi Legfelsőbb Bírósága –, hogy a csel vagy megtévesztés nem olyan természetű-e, amely alkalmas hamis beismerést kiváltani. Ennek megítélésében nálunk sokkal nagyvonalúbbak.

Nem tilos – akárcsak nálunk – a meglévő bizonyítékok mennyisége és minősége felől hamis benyomást kelteni a beismerés érdekében, s elhitetni a gyanúsítottal, hogy több bizonyíték van, mint amennyi ténylegesen a hatóság rendelkezésére áll.⁸⁶ Még olyan megtévesztő műveleteket sem minősítenek megengedhetetlennek, mint nem létező bizonyítékokra – például a gyanúsi-

tott helyszínen talált ujjnyomaira, bűntársa beismerő és terhelő vallomására – történő hivatkozás. A nyomozó kiadhatja magát a gyanúsított előtt letartóztatottnak, s mint cellatárs, kicsalhat belőle [bizonyítékul felhasználható (!)] beismerő nyilatkozatot.⁸⁷ Hasonlóképpen elfogadható ott az olyan szóbeli beismerő nyilatkozat is, amelyet a gyanúsított a magát barátjának kiadó – tehát hivatalos minőségét leplező – nyomozó előtt tett. Azt azonban, amit védői minőség színlelése útján csaltak ki, elvetették.⁸⁸ Elfogadták nyomozási fogásként, hogy egy nyomozó a szemtanú szerepét eljátszva „azonosította” a gyanúsítottat, vagy egy feljegyzést, mint a bűntársa beismerő nyilatkozatát, mutatták neki.⁸⁹

Nálunk a hamis, ál, vagy nem létező bizonyítékoknak a kihallgatásokon való, „taktikai célú” emlegetését évtizedek óta ellenezték, és ma már – úgy gondolom – gyakorlatban ritkán fordulhat elő.⁹⁰

Ezek a „fogások” az amerikai gyakorlatban mindennaposak; elfogadásuk „[a]nnak bölcs beismerése, hogy ilyen módszerek is szükségesek a bünygyi nyomozásban az olyan bűncselekmények felderítéséhez, amelyekben nincsen más megfelelő bizonyíték, mint a beismerés”⁹¹.

Az utóbbi évtizedek hazai szakirodalmában a babonás hiedelmekre alapozott fogások ismertetésével nem találkoztam. Régebben azonban nálunk is volt rá példa.

A dél-alföldi betyárvilág felszámolására a szegedi várban 1869-ben felállított különleges nyomozó hatóság fő vizsgálóbírája, Laucsik Máté például a számos más súlyos bűncselekménnyel gyanúsított Bajdor Jánosról azt feltételezte, hogy Bodri Péter bugaci juhászt és fiát – akiknek nyoma veszett – egy társával meggyilkolta, majd nyájukat elhajtották. Erre azonban nem volt bizonyíték. Miután Laucsik megtudta, hogy Bajdor rendkívül babonás, egyszer éjfél tájban elővezettette őt a szobájába, ahol égő gyertyák között állt egy feszület, és felmutatott egy kötél darabot azzal, hogy „ez Bodri Péter nyakáról való”, majd hozzátette: éjfélkor megjelent előtte Bodri Péter szelleme, elbeszélte, hogy miként ölték meg, és a kötelet ő adta át azzal a kéréssel, hogy kössék Bajdor nyakára, és addig ne vegyék le, amíg a bűnét be nem vallotta; addig pedig minden éjfélkor kísérteni fog a börtönben. Ezzel a kötél darabot a gyanúsított nyakára kötötte és elvezettette őt. Arról gondoskodott, hogy a fogoly az óratűéseket hallja, s valóban, mikor éjfél ütött az óra, Bajdort a kormosötét zárkájában olyan félelem lepte meg, hogy látni vélte áldozata szellemét, rimánkodott neki, hogy ne bántsa, s könyörgött, hogy vezessék a vizsgálóbíró elé, mert vallani akar.⁹²

Már a XX. századból való egy másik – szakirodalomban olvasható – példa: Belorussziában a falusi lakosság körében élt egy hiedelem, hogy a gyilkosság áldozatának a szemében a halála után is – mint egy fényképen – látható a gyilkos képe. Késő ősszel egy falusi asszonynak nyoma veszett, és a hatóságok az esetet eltűnésként kezelték, noha a lakosság körében élt az a vélekedés, hogy a férje tette el láb alól. A tavaszi olvadáskor a közeli folyóból előkerült egy holttest, amelyben az eltűnt tetemét ismerték fel. A híre a helyszínre érkezett a férj és a hozzátartozói is, s azzal keltettek feltűnést, hogy mindenképpen meg akarták nézni a holttest szemét. A vizsgáló – aki ezt észlelte, és ismerte a hiedelmet is – a férjnek azt mondta: a halott szemében ott a „fényképe”, mire a férj beismerő vallomást tett. Az esetet feldolgozó szerző azonban ezt erkölcsileg elfogadhatatlannak s ezért jogellenesnek minősítette.⁹³

Öreg nyomozókkal és ügyészekkel folytatott beszélgetések során hallottam – többnyire másod- vagy harmadkézből eredő – elbeszéléseket arról, hogy a gyanúsítottak babonás hiedelmeire is építettek a kihallgatásoknál, de ilyenell hivatali működésem során a gyakorlatban nem találkoztam.

A kétféle stratégia a mérlegen

Korábban már volt szó arról, hogy a kényszervallatással szemben a két nagy eljárásjogi rendszer eltérő stratégiát követ. Vegyük szemügyre, hogyan jelentkezik ez a napi gyakorlatban.

A kontinentális rendszerű országok eljárásjogi rendje nem egységes. Az eredeti rendszerben az előkészítő eljárás két részből állt: a rendészeti természetű *nyomozást* a bírói – tehát már büntetőeljárásnak tekintett – *vizsgálat* követte. A gyanúsított vallomását a nyomozó hatóság is jegyzőkönyvbe vehette, a bírói vizsgálat során pedig a vizsgálóbíró természetesen jegyzőkönyvet vett róla fel.⁹⁴ A (fő)tárgyaláson ezeknek a jegyzőkönyveknek a felhasználását a különböző országokban eltérően szabályozták, de általánosnak tekinthető, hogy a közvetlenség követelménye korlátokat szabott.

A *Bvp.* szerint a tárgyaláson a vádlotthoz csak a tanács elnöke intézhetett kérdést, más erre még indítványt sem tehetett. Ha a vádlott az előzetes eljárásban tett vallomásától lényegesen eltért, a tanács elnöke erre köteles volt figyelmeztetni, a kérdéses vallomásokat pedig ismertetnie kellett, illetve fel kellett olvasnia (olvasztatnia), és az eltérés okára magyarázatot kellett kérnie.⁹⁵ Lényegében ez a rendszer érvényes nálunk ma is, de a nyomozati jegyző-

könyvek felolvasása az 1960-as évektől – személyes tapasztalataim szerint – lényegesen szélesebb körűvé vált.⁹⁶

Ha a vádlott a tárgyaláson a beismerő vallomását – vagy annak egyik-másik részét – arra hivatkozással vonja vissza, hogy kényszer hatására tette, és bírói kérdésre beszámol az állítólagos kényszerítés tényszerű részleteiről, következik a kioktatás arról, hogy a hamis vád büntetendő cselekmény, nem törvényes eszköze a védekezésnek, stb.

Ha a vádlott kitart a bírósági vallomása mellett, a bíróság – többnyire egyéb lehetőség híján – megidézi tanúként a kihallgatót⁹⁷ (aki természetesen visszautasítja a kényszerrel kapcsolatos állításokat), s utána az ellentétes vallomásokat a bíróság „mérlegeli”. Ennek kimenetele előre megjósolható. A hamis váddal kapcsolatos kioktatás gyakorlatilag üres fenyegetőzés; én személy szerint nem emlékszem arra, hogy több évtizedes hivatali működésem idején akár csak hallottam volna olyan esetről, hogy a bíróság a tárgyalás közben, vagy utólag valaha is feljelentett hamis vád miatt valakit – bár az ilyen védekezéseket szinte soha nem fogadja el.⁹⁸

Az angolszász jogterületen 1912 óta nincsenek nagy különbségek a jogi szabályozásban. Ha a gyanúsított beismerő nyilatkozatot tett a nyomozás során, ezt a tárgyalást vezető bíró megkapja. A vádlott a nyilatkozatot a tárgyalás előtt írásban is visszavonhatja⁹⁹, de a tárgyalás napján a bíró meg is kérdezi¹⁰⁰, hogyan kíván a bűnösség kérdésében nyilatkozni. Negatív válasz esetén a bíró az indokai felől is meghallgatja, és dönt arról, hogy a visszavonást elfogadja-e.

Ilyenkor a tényállítások hitelt érdemlősége nem vizsgálat tárgya; a bíró csak arról a jogkérdésről határoz, hogy a vádlott által előadott tények *valóságuk esetén* erőszakot, fenyegetést, ígéretet, vagyis olyan tényezőt valósítanak-e meg, amelyekre tekintettel a *confession* nem fogadható el. Ha igen, nekilátnak az esküdtszék összeállításának.

Ellenkező esetben a vádlottat egy alakszerű bírói meghallgatáson a *confession* alapján bűnösnek nyilvánítja és kiszabja a büntetést, a vádlott pedig ez ellen jogorvoslattal élhet. A jogorvoslati eljárás tárgya az, hogy a beismeréssel szemben felhozott ellenvetések elegendő *jogi* alapot adtak-e volna a *confession* elutasítására. Az ilyen vita az Egyesült Államokban (elvileg) egészen a Szövetségi Legfelsőbb Bíróságig eljuthat.

Az esküdtszéki tárgyaláson a vádló vagy tudja bizonyítani a vádat – s ilyenkor a vádlottat elítélik –, vagy nem. Az utóbbi esetben az esküdtszék felmentő verdiktet hoz.

A tárgyaláson először a „*vád ügyét*” tárgyalják; a vád képviselője ismereti a vádat, és bemutatja a bizonyítékait. Miután ezzel végeztek, a védelem terjesztheti elő a tényekre vonatkozó – és az eddigiekhez képest bizonyítást igénylő – verzióját, a „*védelem ügyét*”, amelyre vonatkozó bizonyítékait is be kell mutatnia. Ha a vád bizonyítási eljárása nyomán a vádlott és védője tart az elítéléstől, a védő tanúnak hívhatja a vádlottat is, aki jogosult *tanivallo-mást* tenni és elmondani, hogy szerinte mi történt. Ilyenkor a vádló a *kereszt-kérdés* keretében előveheti a *confession* és azt felhasználhatja¹⁰¹ *impeachmentre*, vagyis a vádlott szavahihetőségének megkérdőjelezésére. A bizonyítás végeredményét, az elhangzó vallomások bizonyító erejét az esküdtszék méri össze, de a *confession* önkéntessége felől az esküdtszék nem külön, hanem csak közvetve, a bizonyítás összeredményének egyik összetevőjeként dönt.

Mindkét rendszerben a tárgyalás végén a ténymegállapításra hivatott bírói szerv – az ítélkező bírói tanács vagy egyesbíró, illetőleg az esküdtszék – dönt tehát érdemben a beismerő nyilatkozat/vallomás vitatott önkéntességéről, s ezt természetesnek, sőt akár megnyugtatónak is lehetne nevezni.

Megfogalmazhatunk azonban nyugtalanító gondolatokat is.

A kriminalisztikában közhelynek számít, hogy a beismerő vallomást ellenőrizni kell – vagyis be kell szerezni az eseménysorozatnak azokra az elemekre vonatkozó bizonyítékokat is, amelyeket csak a beismerő vallomásból ismert meg a nyomozó hatóság; amelyek tehát megerősítik azt, hogy a beismerő vallomásban a gyanúsított igazat mondott. Ez érvényes mind a ténylegesen önkéntes, mind a kikényszerített beismerő vallomásokra – bár az utóbbiakról, természetesen, nem esik szó a tankönyvekben. Mi az esélye ilyenkor a visszavonás sikerének, jóllehet anélkül a hatóság talán soha nem jutott volna e bizonyítékoknak a nyomára?¹⁰² Ez, természetesen, csak annyit jelent, hogy a valódi bűnös számára a beismerés visszavonásának egérútja lezárult, a kényszervallatás kérdése szóba sem kerül, s a beismerő vallomásnak az elítélésben közvetlen szerepe nem lesz, hiszen a kontinentális rendszerű közvetlen tárgyaláson a bíróság előtt élőlőszóban tesz beismerő vallomást. *A kényszervallatás azonban bűncselekmény volt, s ennek folytán a lappangó bűnözést fogja gyarapítani.* Kétes értékű bizonyíték tehát az igazságügyi statisztika¹⁰³ a nyomozati kihallgatások törvényes voltára. A kényszervallatás elhanyagolható statisztikai gyakoriságára eleve kézenfekvő magyarázat a bűncselekmény törvényi tényállásának megfogalmazása. A normatív elemek viszonylagos sokasága és ezek bírósági értelmezésének hiánya miatt – szerintem – a szöveg jelentése nem is kellően világos.

De kétes értékű ebből a szempontból a bűnüldözési statisztika is, amely külön-külön kimutatja a beszámolási időszakban feljelentett, nyomozás, illetőleg vád tárgyává tett kényszervallatások számát.

A feljelentések sem gyakoriak. Kitől várható, hogy feljelentést tesz? Elsősorban nyilvánvalóan arra a gyanúsítottra gondolhatnánk, akit kényszervallattak. Ám, ha a bűnöst kényszerítették beismerésre, maga is tudja, hogy rajta nem segít az, ha a kihallgatóját feljeleníti, tehát nem fog sietni a feljelentéssel. Ha a kényszernek sem engedett, bizonyos fokig más a helyzet. Lehetnek olyan megfontolások, amelyek feljelentés tételére ösztönzik – például, hogy ezzel még inkább elhárítsa a gyanút magáról –, de eszébe juthat a szólás is: „*akinek vaj van a fején, ne sétáljon a napon*”. A feljelentése nyomán – ezt tudja – ismét előkerül az „*ő ügye*”, és mi garantálja, hogy nem találunk valamit épp öllene? Ez a kockázat valószínűleg eltántorítja attól, hogy a kellemetlen élményekért elégtételt keressen.

Ha ártatlant kényszerítenek beismerő vallomásra, azzal szokás vigasztalni, hogy „majd a bíróságon...”; ott azonban azzal kezdik, hogy „*Elohvasta a jegyzőkönyvet? Ön írta alá?*” – majd kioktatják a hamis vád büntetendőségéről, amit nyilván úgy él meg, hogy nem hisznek neki, hazugnak tartják. Ha felmentik, örül, s nem keresi az alkalmat arra, hogy ismét kihallgatásokra jár hasson, ha elítélik, többnyire feladja a reményt, és nem feszegeti tovább a dolgot. Ha pedig az ártatlant nem sikerül beismerő vallomásra kényszeríteni, vagy tesz feljelentést, vagy nem; tény, hogy kevés ember szeret hatóságokhoz járni.

Feljelentés várható – elvileg – a kényszervallató kollégáitól, de ez ellen hat a testületi szellem; a hivatali előjárótól, akik viszont csak vagy véletlenül értesülhetnek az esetről, vagy – a kollégákhoz hasonlóan – bűnrészesség vádjától vagy egyéb vádtól tarthatnak, továbbá itt is hat a testületi szellemből eredő gátlás.

Marad a bíróság, és végül az ügyészség.

A bíróságon a vádlott előadhatja a vele – állítólag – megeseett kényszervallatást. A bíróság azonban általában nem nagyon fogékony az ilyen – a nyomozás során tett beismerővallomás-visszavonást jelentő – elbeszélések iránt. Ez annyiban érthető, hogy a tárgyalás aligha alkalmas a kényszervallatást panaszó állítások megtörténtének meggyőző tisztázására. A vádlottnak nyilvánvaló jó oka van, hogy egy beismerő vallomást visszavonjon, amikor már tisztában van azzal, hogy milyen egyéb bizonyítékok szólnak ellene. Hiheti, sőt, akár tudhatja, hogy ha a bíróságnak az ő beismerő vallomása iránti bizalmát sikerül megingatnia, akár felmentésben is reménykedhet. A kihallgató

viSSzautasítja a vádakat – de ez is természetes; nem köteles önvádolásra. Kívülálló tanú rendszerint nincsen, a kihallgató tanúként esetleg kihallgatott (vagy számításba jövő) kollégáinak vallomása előre tudható – s e mellett ott van a legtöbb kihallgatáson a védő is. A bíróság tehát vagy hisz a vádlottnak, vagy nem. Ha nem hisz, oka sincs kényszervallatás miatt feljelentést tenni, de ha netán hajlik arra, hogy higgyen, akkor sem szokott.¹⁰⁴

A kényszervallatási ügyek az ügyészségi nyomozás kizárólagos hatáskörébe tartoznak.¹⁰⁵

Az ügyésznek hivatásbeli kötelessége az emberi jogok minden megsértése – így a kényszervallatás – ellen fellépni, s a hivatásra vonatkozó előírások kifejezetten tiltják, hogy törvényellenesen szerzett bizonyítéokra vádat alapozzon.¹⁰⁶ Joga van a nyomozási kihallgatásokon jelen lenni – de természetesen, hogy az ő jelenlétében még az sem alkalmazna kényszert vagy fenyegetést, aki egyébként hajlana erre. Így közvetlen tudomást csak véletlenül – a bűnbe eső kihallgató óvatlansága folytán – szerezhetne. Egyébként – bár fogdaellenőrzést is végezhet – hasonló helyzetben van, mint a bíró; a terheltet kihallgathatja a vádemelés előtt a nyomozás idején is, a nyomozás befejezése után is, de az állítólagos kényszervallatásról csak tőle értesülhet. Ha az ügyész – akár „külső” feljelentésre, akár hivatalból – gyanút fog, hogy kényszervallatás történt, nyomozást indít. Az anyagi büntetőjogi sajátosságok, valamint a nyomozási szituációk súlyos bizonyítási nehézségeket okoznak, aminek következtében nem gyakori a vádemelés.

Az angolszász stratégia – mint láttuk – a kényszervallatásnak nem az üldözésére, hanem általában a kikényszerített beismerő nyilatkozat bizonyításbeli felhasználhatóságának visszaszorítására (és ezzel a kikényszerítés céltalanná tételére) épült, és régóta meghatározó elvként írták elő, hogy csak az önként tett beismerő nyilatkozat használható fel. Láthattuk azonban azt is, hogy az Egyesült Államok társadalmának összetétele, történelmi körülményekből eredő különös belső törésvonalai és az ebből fakadó szemléleti különbségek az esküdtzéki döntésekben milyen eredményt hoztak. Ezek – és a szakirodalomban fellelhető közzétett döntések – legalábbis számomra azt sugallják, hogy a vallomások önkéntességéről szóló vitákban az esküdtzékétől nem nagyon lehetett olyan döntést remélni, amelyet az Amerikában ma irányadónak hirdetett felfogás igazságosnak tartana.

Az 1930-as, de különösen az 1960-as évektől azonban, amikor a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság az addig inkább csak írott szabályként létező kényszervallatási tilalom eljárásjogi következményét, a jogellenesen szerzett bizonyíték felhasználásának tilalmát – nyilvánvalóan a „*mérgezett fa*

gyümölcse is mérgezett” doktrínával kombinálva – erőteljesebben érvényesítette, lényeges változás következett be. „A Miranda-precedens révén az Earl Warren vezette Szövetségi Legfelsőbb Bíróság félreérthetetlen üzenetet küldött a rendőrségnek, az ügyészségnek és az elsőfokú bíróságoknak arról, hogy nem tűri tovább a »kemény kéz« módszereket”, és ha az 1960-as évtized közepén az amerikai rendőrök már mértéktartóbbak és törvénytisztelőbbek voltak is, mint korábban bármikor, a harmadik fokozatú vállalatok utolsó maradványait a *Miranda*-precedens törölte ki az amerikai gyakorlatból.¹⁰⁷

Ezt a precedenst a rendőrség ellenségesen fogadta. Úgy vélték, hogy gátolni fogja az eredményes munkát, de ezt az aggályt a gyakorlati tapasztalatok már az első néhány év után megcáfolták, a Legfelsőbb Bíróság pedig később – a konzervatív szemléletváltás ellenére is – kitartott a precedens mellett. Így 1996-ra a rendőrségen összességében egy gyökeresen más szemlélet vált jellemzővé. Mi történt?

Korábban már szó volt arról, hogy a *Miranda* ösztönzésére kifinomultabb kihallgatási módszereket fejlesztettek ki, módosításokat vezettek be a kiképzésben és a továbbképzésben, valamint sokat fejlődött a büntügyi technika is.

„A BAI¹⁰⁸ a kihallgatót két lábon járó poligráffá változtatta azzal, hogy a megítézésre vonatkozó szubjektív előérzéseket tudományos megállapítások legális köntösébe öltöztette, a »9 lépés«¹⁰⁹ pedig a kihallgatókat kiképzzi a befolyásolás, a manipuláció és a rábeszélés olyan alkalmazására, amellyel a gyanúsított ellenállását módszeresen felőrölhetik és beismerésre indíthatják őt.”¹¹⁰

A legfontosabbnak mégis azt tartom, hogy nemcsak a szervezetek, az intézmények és az intézményes módszerek, hanem személy szerint az egyes rendőrök, detektívek és ügyészek¹¹¹ is sikeresen alkalmazkodtak a precedensben támasztott követelményekhez; megváltozott a gondolkodásmódjuk.

„A *Miranda* a bibliánk” – mondta egy detektív Richard A. Leónak; egy másik így beszélt: „Bár bírói döntések tucatjai, sőt, lehet, hogy százai finomították már, a „N° 1. mégis a *Miranda*-precedens maradt, arra kell összpontosítani. Arra kell gondolni: »törvényes confessiont akarok?« És arra, hogy mit figyel majd a bíróság. Hallottam történeteket arról, hogy a *Miranda* előtt az ember csak bement, s mint a filmekben: addig izzasztotta a fickót, amíg nem mondta azt, amit kívánt tőle. A filmekben ezzel nem hagynak fel, de huszonhét évi szolgálatom alatt itt mást nem láttam, csak a *Mirandát*. Fogalmam sincs arról, hogyan volt előtte.”

Egy vezető szerint, aki korábban gyilkossági nyomozó volt: „A *Miranda* már annyira intézményesült, hogy ténylegesen nem akadályozza a munkát. A detektívek megértették, nem akarják sem megkerülni, sem kijátszani; egyszé-

rően dolgozni akarnak vele. [...] A Miranda nemhogy gátolná, hanem valószínűleg javította a munkánkat. Jobb fazont adott. Jobb megvilágításba helyez bennünket szakmai szempontból az ügyészség és az ügyvédi kar szemében, s ami a legfontosabb – és ennek fontosságát nem tudom eléggé hangsúlyozni – az esküdtszék, a ténymegállapítók szemében. Azok szemében, akikben jó benyomást akarunk kelteni.”¹¹²

Összegezve tehát azt mondhatjuk, hogy a stratégiának mindkét rendszerben eleme a *kényszervallatás tiltása*, a tilalom megsértésével szerzett beismerő vallomásnak a bizonyítékok köréből való *kizárása*, a védekezési lehetőségekre és a védelemhez való jogra történő *kioktatás*, és a *védő közreműködésének lehetővé tétele* a kihallgatáson. A szakirodalom arról tanúskodik, hogy angolszász jogterületen ezek az előírások – ha nem is mindenütt egyformán – a mindennapi nyomozó hatósági gyakorlatban érvényesülnek és a detektívek szemléletében is meghatározóvá váltak. Ebben talán a legfontosabb szerepe a kizárási szabály következetes és kíméletlen érvényesítésének volt, mert a kihallgató szempontjából értelmetlenné tette a tilalom megszegését.

A napi tapasztalatok arra mutatnak, hogy a helyzet nálunk is sok szempontból hasonló. Nem tartom azonban elhanyagolhatónak azt a különbséget, hogy nálunk a „tisztességes eljárás” követelményei megsértésének releváns formái és módszerei – a kényszervallatás anyagi büntetőjogi tilalmától eltekintve – nincsenek operacionalizált fogalmakban körülírva, s ennek folytán a kizárási szabály érvényesítése sem követhető nyomon.

A védőnek a kihallgatási jelenléte fontos ugyan, de nem old meg minden gondot. Igaz, a védő jelenlétében erőszakot alkalmazni, vagy nyíltan fenyegetőzni több, mint kockázatos lenne, de a gyanúsított első kihallgatásán általában csak meghatalmazott védő szokott részt venni, ez pedig az esetek elenyésző kisebbsége. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a védő számára sem a rendőrségi objektum, sem annak légköre nem *annyira* idegen, mint a gyanúsított számára. A „fenyegetés” elvont fogalmában szereplő „*súlyos*”, „*hátrány*”, „*komoly*” és „*alkalmas*” szavak sem feltétlenül ugyanazt jelentik neki, mint – a szubjektív implikációk folytán – a védencének.¹¹³

„Akit a rendőrök az otthonos környezetéből a rendőrségre hurcolnak, ahol ellenséges erők veszik körül, és a rábeszélés fentebb leírt [ahogy korábban olvasható: »pszichológiai manipuláción, megfélemlítésen és megfélemlítésen alapuló« – B. E.] technikáját alkalmazzák vele szemben, nem érezheti magát másként, mint hogy nyomással akarják szóra bírni” – olvasható a *Miranda* indokolásában. Ez az empátia büntetőeljárás jogunkból – ma már valószínűleg orvosolhatatlan jogtörténeti okból – hiányzik.

A kontinentális büntetőper a napóleoni Codé d'Instruction Criminelle alapján alakult ki. A vizsgálat eredetileg kötelező volt a bűnügyekben, s azt bíró – a vizsgálóbíró – végezte, akiről elképzelhetetlenek tartották, hogy kényszerrel „vallasson”, hiszen az inkvizíció emléke még friss volt.¹¹⁴ A kontinentális bűnperben a beismerő vallomás alkalmazásával szembeni ellenvetés – az antik római perjogi fogalomrendszernek megfelelően – „kifogás” (*exceptio*), s ezért érvényes rá a római jogi szabály: „*exceptio reus fit actor*”¹¹⁵. *A vádlottnak ebben az eljárásjogi státusban, közhatalmi jogositványok nélkül kellene a tárgyaláson – amely erre kevésbé alkalmas keret – egy olyan büntetendő cselekményt bizonyítania, amelynek a bebizonyítására a professzionális nyomozó hatóságok is csak elvétve képesek.*

Az angolszász perjogi felfogás szerint viszont a beismerő nyilatkozattal a vád értelemszerűen az *önkéntes beismerés* nem vitatott tényét kívánja bizonyítani, de az okirat önmagában csak a *beismerést* bizonyítja; ha annak önkéntes voltát kétségbe vonják, azt – a *Miranda* szerint – a vádlónak kell *ésszerű kétséget nem hagyó módon* bizonyítania.

Ismételten hangsúlyozom: nem állítom azt, hogy akár nálunk, akár másutt, ahol a kontinentális büntetőeljárás jog uralkodik, a kényszervallatás gyakori, vagy gyakoribb, mint az angolszász jogrendszerekben. Érzékeltetni szeretném viszont azt, hogy a beismerő vallomások vagy nyilatkozatok önkéntes és kényszermentes voltát illetően meggyőzőbbek az *e tárgyban hozott egyedi bírósági határozatok*, mint a kényszervallatás büntetettére vonatkozó statisztikai gyakorisági mutatók, vagy a nyomozás során tett beismerő vallomását visszavonó vádlott perében szokásos módon, a bizonyítékok ítélethozatali mérlegelésébe burkolt döntések.

A beismerő vallomás és a kényszervallatás anyagi büntetőjogi, büntetőeljárás jogi, kriminalisztikai és kriminológiai szemszögből egyaránt rendkívül összetett és bonyolult probléma.¹¹⁶ A hazai szakirodalomban – szerintem – nincsen ezzel arányban a feldolgozottsága.

Még annyit mindehhez: az a hosszú történet, amit itt áttekintettem, önmagában is mutatja, hogy a büntetőeljárás jogok – benne a védekezési szabadság – hatékony érvényesülését csak a bíróságok következetes gyakorlata képes biztosítani, s ezért a bírák felelőssége e téren óriási. A bírói szerepfelfogás szempontjából érdekes gondolatot fogalmaz meg az Augsburgi Egyetemnek a kelet-közép-európai jogrendszereket is kitűnően ismerő professzora.

Rámutat arra, hogy a XX. század második felében – főként az angol-amerikai jog hatására – az európai alkotmányjog elmélete azzal gazdagodott, hogy a bíró igazi „*harmadik hatalom*”, s funkciója az is, hogy az egyént véd-

je a végrehajtó hatalom illetéktelen nyomásával szemben. Így folytatja: „Az európai országok felsőbbíróságainak és az Emberi Jogok Európai Bíróságának közzétett határozatai bizonyítják, hogy hatékonyan gyakorolják ezt az új funkciót, és az európai országokban látható az egyéni jogok védelmének humanizálása felé mutató trend. Az alsóbb bíróságok mindennapi gyakorlata viszont más benyomást kelt. E bíróságokon a bírák az ügyész vagy a rendőrség által szükségesnek tartott kényszerintézkedéseket gyakran stempli módjára működve hagyják jóvá. E gyakorlat magyarázata az lehet, hogy az európai kontinensen a bírák – az angolszász világ bírói karától eltérően – közalkalmazottak, és egy karrier-hierarchiában működnek. Ezért nem készülhetnek még fel arra, hogy a szerepüket »alapjogi bírói« feladatként – vagyis az állampolgár és a végrehajtó hatalom közötti hatékony védőernyőként – lássák el, még mindig az állam képviselőinek tarthatják magukat.”¹⁷

LÁBJEGYZETEK

- 1 John Langbein: *Prosecuting Crime in the Renaissance England, Germany, France*. Harvard University Press, Cambridge, 1974, továbbá Mireille Delmas-Marty – John Spencer: *European Criminal Procedures*. Cambridge University Press, New York, 2008) műveire hivatkozva Fantoly Zsanett rámutat: erre az eseményre vezethető vissza a kontinentális és az angolszász eljárásjogi fejlődés útjainak szétválása. A bizonyítás terén keletkező űrt a kontinensen az inkvizíciónak az állami igazságszolgáltatásban rendszeresített változata töltötte be, Angliában viszont a bíró az elkövetési hely környékéről a lakosok egy csoportját megidézte és kötelezte, hogy eskü alatt válaszoljanak arra a kérdésre, amelyet Isten tenne fel nekik a próbákon: bűnös-e a vádlott, vagy sem. Ez volt a *bírósági próba* (*trial*). Ma is ez a neve – az egyéb bírósági ülésektől, a *hearing*ektől eltérően – az esküdtészi bizonyítási-felvételi eljárásnak, a *tárgyalásnak*. Ez az intézmény biztosította az akkuzatórius eredetű büntetőeljárás fennmaradását, így utat nyitott a mai esküdtészi tárgyaláshoz. Lásd Fantoly Zsanett: A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága. HVG-ORAC, Budapest, 2012, 35. o.
- 2 A kínvallatást nem az önkényesség jegyében használták, és Franciaországban például csak végző eszközként alkalmazták – állítja Fantoly. Uo. 40. o. Ha a kötött bizonyítási követelmények miatt a bíró által vélt igazság – a vádlott tagadásával szemben – nem volt kimondható, „megengedték” a vádlottnak, hogy (mintegy ösztönzéseként az igazság be- vállalására) kínvallatásnak vessen alá magát. A jogtudomány szerint „fél bizonyíték” – például egy tanúvallomás vagy egy megfelelő súlyosságú közvetett bizonyíték – elegendő volt a kínvallatás kötelező elrendeléséhez. A cél nem egyszerűen a beismerés megszerzése volt; a kínzás hatására tett beismerő vallomás csak akkor volt figyelembe vehető, ha azt a tortúra befejezése után, kínzás nélkül is megismételte a vádlott. Ha ettől elzárkózott és a vallomását visszavonta, a vallomás érvénytelenné vált. Ám a tortúra előfeltételét jelentő, korábbi bizonyítékok érvényesek maradtak, tehát a tortúrát ilyenkor meg kellett ismételni. Ezt később betiltották, viszont a tanúk kínvallatását is megengedték. Uo. 41. o.
- 3 Például Franciaországban 1788-ban, Poroszországban 1754-ben, Bajorországban és Württembergben 1800-ban, Ausztriában 1776-ban, – lásd Fantoly Zsanett A büntető tárgyalási rendszerek és a büntetőeljárás hatékonysága. Kézirat. Szeged, 2012, 44. oldal. Magyarországon a *Praxis Criminalist* [az Alsó-Ausztria részére készült törvénykönyv (*Ferdinanda*) latin fordítását] a Werbőczy-féle *Tripartitum* 1694. évi kiadásában Kolonits bíboros függeléként közzétette, s ennek hatására az

- ügynevezett „sommás eljárásokban” a kivallatást eleinte széles körben alkalmazták, de Mária Terézia 1776-ban megszüntette, végül 1791-ben betiltották. Lásd Angyal Pál: A magyar büntetőeljárás jog tankönyve. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1915, I. kötet 29. o.; Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Politzer Zsigmond és Fia Jogi Könyvkereskedés Kiadása, Budapest, 1946, 386. o.; Tóth Mihály (szerk.): Büntető eljárásjog. Harmadik, átdolgozott és hatályosított kiadás. HVG-ORAC, Budapest, 2009, 33. o.
- 4 Az „inkvizíció” szó a köznyelvben szinte azonos értelmű a „kínzás”-sal, sőt a köznyelvben használatos „felszigázni” ige, vagy a „körömszakadtáig” képletes kifejezés is egyfajta kínzási módszerre utal.
- 5 Az angol jogfelfogás szerint elítélni csak azt volt szabad, aki „*perbe bocsátkozott*”, tehát nyilatkozott a vádra, és vagy bűnösnek vallotta magát, vagy tagadott. Ezt, persze, a vádlott is tudta, de azzal is tisztában volt, hogy bármit mond, elítélik. Ezért nem bocsátkozott perbe; nem válaszolt a vádra, s ekkor alkalmazták azt a módszert, hogy nagy súlyokat tettek a mellkasára, míg a bordái nem roppantak össze. Ha ilyenkor hang jött ki a száján, azt a bírák „értelmezheték” akár „*guilty*”-nek, akár „*not guilty*”-nek, így a vádlott örököseinek egyetlen esélyük az örökségre az volt, hogy a vádlott hangtalanul hal meg, mert akkor nem volt kimondható az elítélés és az elkobzás. A hütlenségi perek azonban a *Star Chamber*, vagy a *High Commission* bírósága előtt folytak, s nem váltak az igazságszolgáltatás egészére jellemzővé.
- 6 Fantoly Zsanett: i. m. 68. o.
- 7 David Cairns: *Advocacy and the Making of the Adversarial Criminal Trial 1800–1865*. Clarendon, Oxford, 1998 című művére hivatkozva közli Fantoly Zsanett: Uo. 66. o.
- 8 Lásd Barry Hankock – John Jackson: *Standards for Prosecutors – An Analysis of the United Kingdom Prosecuting Agencies*. International Association of Prosecutors & Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2006, p. 17.
- 9 Lásd erről Joshua Rozenberg: *The Case for the Crown – The Inside Story of the Director of Public Prosecutions*. Equation, Wellingborough, Northamptonshire, 1987, p. 99.
- 10 Ez – sokak szerint a neves *leveler*, „Freeborn” John Lilburne 1637. évi perének folytatán – a XVII. század végén már egy elterjedt, bevett „*common law*” jogosultság volt. Lásd Richard A. Leo: *The Impact of Miranda Revisited*. The Journal of Criminal Law & Criminology, vol. 86, no. 3, 1996, p. 629.
- 11 *Indictable Offences Act of 1848*.
- 12 *Prisoner’s Evidence Act of 1898*. Vö. Fantoly Zsanett: i. m. 80. és köv. o.
- 13 Az ismeretelmélet terminológiája ezt – a teljes (*abszolút*) igazsághoz viszonyítva – *relatív igazságnak* nevezi.
- 14 Lásd Erdei Árpád: *Mi az igazság?* In: Erdei Árpád (szerk.): *A büntető ítélet igazságtartalma*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 19. o.
- 15 Az 1951. évi III. törvény (a továbbiakban: Bp.) 167. § és az 1962. évi 8. számú törvényerejű rendelet (a továbbiakban: I. Be.) 212. § (2) bekezdése egyaránt kifejezetten kimondta, hogy a bizonyítási indítványnak helyt adó végzés ellen fellebbezésnek nincs helye. Az 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 276. § (2) bekezdésének i) pontja ezt – a 268. §-ra utalva – a tárgyalás előkészítése során hozott végzésre korlátozza. A tárgyaláson a bizonyítási indítványokat az ellenérdekű fél ellenezheti, a bíróság döntése vagy hivatalból hozott intézkedése azonban nem fellebbezhető.
- 16 Mint később látni fogjuk, a – rendszerint okirati formában megjelenő – beismerés azonban önmagában csak azt bizonyítja, hogy a vádlott ilyen tartalmú nyilatkozatot tett, de azt, hogy igazat mondott – tehát a *benne olvasható tények valóságát* –, *nem*.
- 17 A híres amerikai jogtudós, Wigmore hangsúlyozta, hogy nincs belső összefüggés aközött, hogy a beismerő nyilatkozat felhasználható bizonyítékként, és hogy senki nem köteles önvádolásra. A beismerő nyilatkozat felhasználhatóságáról szóló törvény – amelynek hatálya nem korlátozódik a bíróság előtt tett kijelentésekre – csaknem egy évszázaddal később kelt, mint a *Bill of Rights* (az Egyesült Államok alkotmányának kiegészítő cikkelyeit tartalmazó törvény, 1791) 5. pontja, és a mentességi jo-

- got csak a bíróságra szánt nyilatkozatokra vonatkozóan deklarálta. Lásd Fred E. Inbau – John E. Reid: Criminal Interrogation and Confessions. The Williams & Wilkins Company, Baltimore, 1962, p. 141.
- 18 Lásd Agyal Pál: i. m. 29. o.
- 19 Idézi Tóth Mihály. Lásd Bócz Endre (szerk.): Kriminálisztika. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, II. kötet, 852. o. [2004a]
- 20 Lásd Vuchetich Mátyás: A magyar büntetőjog rendszere – II. könyv. Gyakorlati büntetőjog. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007, 115., 116. o. A latin eredetű – amely Budán, 1819-ben jelent meg – *Király Tibor* fordította magyarra.
- 21 A leírt eljárást emlegették egyébként „*szelíd tortúra*” néven is. Uo. 105. o.
- 22 Ott ismerték fel állítólag, hogy ha a gyanúsított fejét a vastag párizsi telefonkönyvvel verik, nagy fájdalmat idézhetnek elő anélkül, hogy sérülést okoznának, vagy más nyomot hagynának.
- 23 Lásd Emanuel Henry Lavine: The third degree – a detailed and appalling expose of police brutality. The Vanguard Press, New York, 1930, p. viii. Az előszót James Henle, a The Vanguard Press akkori elnöke írta, hozzátéve: Lavine magas beosztású rendőrségi vezetők teljes bizalmát élvezte, és gyakran engedték be olyan kihallgatásokra, amilyenekről beszámol a könyvben.
- 24 Uo. 5. o.
- 25 A „harmadik fokozat” alkalmazása 1930-tól a Wickersham-jelentés, továbbá az 1930-as és 1940-es években hozott legfelsőbb bírósági döntések nyomán folyamatosan csökkent ugyan, de ezek a rendőri módszerek nem tűntek el az 1950-es és 1960-as évekre sem; ezt bírósági határozatok egész sora igazolja. A rendőri vezetők nyilvánosan tagadták ugyan, de a rendőrségi szubkultúra legitímálta az alkalmazásukat olyan helyzetekben, amikor a rendőr megkérdőjelezve érezte az autoritását, ha meg volt győződve a gyanúsított bűnösségéről; ha a gyanúsított alacsonyabb társadalmi helyzetű, alsóbb osztályú személy vagy visszaeső volt, valamint a különösen szörnyű (például gyermekek ellen elkövetett) bűncselekmények esetén. A XX. század második harmadában előfordulásuk már ritka, de az ország egyes részein, illetőleg egyes rendőrhatalóságoknál mégis aggasztóan rendszeresnek mondható volt. Lásd Richard A. Leo: i. m. 668. o.
- 26 *Luis Long* Bathgate Avenue 1851. szám alatti lakos. Lásd Emanuel Henry Lavine: i. m. 106. o. Ugyanő később levelet írt a tárgyalást vezető James M. Barrett bírónak és valamennyi vádlottnak, amelyben ez áll: „*A letartóztatottak rendőri bántalmazása beismertő nyilatkozat kikényszerítése végett olyan gyalázat, amely miatt a felvilágosodott emberek világszerte csak biggyeszti a szájukat, ha alkotmányos szabadságjogaikkal büszkélkedünk.*” Uo. 107. o.
- 27 Az eset leírását lásd Emanuel Henry Lavine: i. m. IX. fejezet, a 101. és köv. oldalain. Időpontja, sajnos, csak sejthető abból, hogy a gengszter whiskey-t akart szerezni; ez a szesztilalom idejére utal, azt pedig az 1920-ban elfogadott Volstead Act vezette be.
- 28 Fantoly Zsanett: i. m. 14. o.
- 29 Csemegi-kódex 476. §; 1961. évi V. törvény 146. §; 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.) 227. §.
- 30 Az 1896. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: Bvp.) 446. § 2. pontja; a Bp. 213. § (1) bekezdés 4. pontja; az I. Be. 270. § (1) bekezdés 4. pontja; az 1973. évi I. törvény (a továbbiakban: II. Be.) 276. § (1) bekezdés 2. pontjának d) alpontja és (2) bekezdése; és a Be. 408. § (1) bekezdés 2. pontjának d) alpontja és (2) bekezdése. Megjegyzem, hogy a Bp. és az I. Be. csak a bíróság tagjának büntető-törvénybe ütköző hivatali kötelességszegését nyilvánította perújítási okká. Így 1952 és 1974 között a jogerősen megállapított nyomozati kényszervallatás csak új bizonyítékként volt (lett volna) érvényesíthető. Lásd erről Tóth Mihály: A kényszervallatás bűncselekményének hagyományos formái és újabb határterületei. In: Korinek László – Köhalmi László – Herke Csongor (szerk.): Emlékkönyv Ferencz Zoltán adjunktus halálának 20. évfordulójára. Studia Iuridica Auctoritatis Universitatis Pécs Publicata, Pécs, 2004, 283. és köv. o. [2004b]
- 31 Ha a vádlott a beismerést visszavonja – a vád ismertetése után nem vállalja magát bűnösnek –, a tárgyalásvezető bíró az esküdtek távollétében a feleket meghallgatja a *confession* keletkezési körülmé-

- nyeiről, és maga dönt. Ha kizárja, nem esik több szó róla; az esküdekkel nem is közlik, hogy a vádlott tett ilyet, de amennyiben a vádlott a tárgyaláson tanúvallomást tesz, a keresztkérdés keretében a vád felhasználhatja, s ilyenkor a keletkezési körülményekre bizonyítást is vehetnek fel. A bírónak nem szabad az önkéntesség kérdésében az esküdek döntését kérnie; az ezzel kapcsolatos bizonyítékok értékelésének szempontjait a többihez hasonlóan kell tárgyalnia az összefoglalóban. Lásd Celia Hampton: *Criminal Procedure and Evidence*. Sweet & Maxwell, London, 1973, p. 438.
- 32 Mivel a nyomozó hatóságok hivatásos állományának bűntügyei 1950-től 1990. március 1-jéig a katonai igazságszolgáltatásra tartoztak, több évtizedes ügyéski munkám során kényszervallatási ügygel egyáltalán nem találkoztam. Mikor a Büntető Törvénykönyv magyarázata (KJK, Budapest, 1986) vonatkozó részét írtam, évtizedekre visszamenően számos döntvénytárat tanulmányozva is alig találtam néhány – szinte semmitmondó – felsőbíróági döntést, pedig, mint látni fogjuk, lennének magyarázatot igénylő fogalmak.
- 33 Az 1873. évi I. javaslatának 441. §-a: „*Öt évig terjedhető börtönnel büntetendő azon közhivatalnok, a ki azon célból, hogy a vádlottól, tanútól, vagy szakértőtől vallomást vagy nyilatkozatot csikarjon ki, ezek valamelyike ellen erőszakot használ, vagy bármely törvénytelen kényszereszközt alkalmaz.*” Az 1875. nyarára elkészült a II. javaslat 447. §-ában ugyanez a szöveg szerepelt, s ezen a Képviselőház igazságügyi bizottsága csak annyit változtatott, hogy az „*erőszakot használ*” szavakat elhagyta, viszont a szöveg végére betoldotta a „*vagy alkalmaztat*” szavakat. Lásd Löw Tóbiás (szerk.): *A Csemegi-kódex – A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről és teljes anyaggyűjteménye*. Zilahy Sándor Bizománya, Budapest, 1880. Reprint: Pytheas Kiadó és Nyomda, Budapest, 2003, II. kötet, 888. o.
- 34 Lásd Miniszteri indoklás az 1961. évi V. törvény 146. §-hoz. *A Magyar Népköztársaság büntető törvénykönyve*. Igazságügyminisztérium–Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962, 258. o. A felsorolás mellőzésének indokai nem meggyőzők. A felsorolásban szereplő eljárási jogállások – a „*vádlott*”-tat nem számítva – más eljárásban is léteznek, tehát az elkövetési terület nem emiatt szűkült a büntetőügyekre.
- 35 Az erőszak és a fenyegetés természetesen nem *módszer*, hanem a módszer jellemzője (ügyvezett „*instrumentális erőszak*”), amit a minősítő jelzőként alkalmazható „*erőszakos*” melléknév érzékeltet.
- 36 Lásd Kádár Krisztina – Moldoványi György (szerk.): *Büntető Törvénykönyv*. KJK, Budapest, 1979, 258. o.
- 37 A július 1-jén hatályba lépő 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: új Btk.) 303. § (1) bekezdése szerint: „*Az a hivatalos személy, aki annak érdekében, hogy más vallomást vagy nyilatkozatot tegyen, illetve ne tegyen, erőszakot, fenyegetést, vagy más hasonló módszert alkalmaz, büntét miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*” Súlyosabban büntetendő a csoportos elkövetés, az előkészület vétségként két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Aki a súlyosabban minősülő bűncselekményt a vádirat benyújtása előtt feltárja, annak büntetése korlátlanul enyhíthető. A korábban használt igék – „*kicsikarni*”, illetőleg „*kikényszeríteni*” – származékai helyett egy jóval fákóbb (és mellesleg: téves) kifejezés („*...módszert alkalmaz*”) szerepel, amely az önkéntesség hiányát kevésbé érzékelteti, s továbbra is homályban hagyja, hogy a „*tisztesleges eljárás*” követelményét sértő – például beválthatatlan – ígéretek alkalmazása anyagi jogi szempontból hogyan ítélendő meg.
- 38 A szegényes hazai ítélkezési gyakorlatot tükröző döntések is ezt fejtik ki. A rendőrzárór az intézkedési jogkörébe tartozó érdemi kérdésben megvalósíthat kényszervallatást – lásd a *Bíróági Határozatok* 1982. évi 6. számában a 222. számú eseti döntést –, de az általánosságban mozgó, konkrét tartalom nélküli kérdésekre adandó válasz nem sorolható sem a vallomás, sem a nyilatkozat fogalmkörébe, lásd a *Bíróági Határozatok* 1983. évi 4. számában a 147. számú eseti döntést.
- 39 459. § (1) bekezdés 4. pont.
- 40 Btk. 138. §; új Btk. 459. § (1) bekezdés 7. pont.
- 41 Kádár Krisztina – Moldoványi György (szerk.): i. m. 258. o.
- 42 Vö. Emanuel Henry Lavigne: i. m. 7. o.

- 43 Vuchetich Máttyás: i. m. 109. o.
- 44 Bvp. 135. § (1) bekezdés. Az ígéretet nem véletlenül tiltották. Kármán Elemér egy előadásban megütöközve számolt be arról, hogy a vármegyei pandúrok – a Sobri József és társai elleni büntügy iratai szerint – még a XIX. század vége felé is kéz- és lábibilincsben hallgattak ki letartóztatottakat, és pénzt (50 akkori forintot) ígértek nekik a társaikat terhelő vallomásért. Lásd Kármán Elemér: A nyomozás és a vizsgálat a gyakorlatban. Magyar Jogászegyleti Értekezések, 1904/2. A bilincsben történő kihallgatás – amely ötven éve szinte elképzelhetetlen volt – ma (még a bíróságon is) újra divatba jött.
- 45 Az ígéret, biztatás vagy ámitás következtében tett vallomás azonban – feltehetően – nem számított volna „*kicsikart*” vallomásnak, s így nem esett volna büntetés alá; az éjjeli kihallgatással vagy egyébként céltalanos kifárasztott terhelte vallomását azonban a „*kicsikart* vallomás” jelentéstartományába lehetett volna vonni.
- 46 Bp. 94. § (4) bekezdés; I. Be. 117. § (4) bekezdés.
- 47 II. Be. 87. §; Be. 117. §.
- 48 Elvileg természetesen tudni való, hogy felhasználhatatlanok, csak éppen a megítélés gyakorlati szempontjairól keveset lehet tudni; nem vagyok amúgy meggyőződve arról sem, hogy például a kényszer vagy a fenyegetés fogalmát ki nem merítő, de tisztességtelen befolyásolási módszer az anyagi büntetőjogban értelmezhetetlen-e. Hogy ítélendő meg a *nem súlyos* hátrány kilátásba helyezésével kiváltott *komoly félelem*?
- 49 Ezeket 1912-ben bocsátotta ki a *Queen's Bench*, a legmagasabb angol bírói fórumok egyike, és időről időre felülvizsgálják őket. Nem jogszabályok, hanem a bírák számára adott irányelvek, amelyek a törvényhez hasonlóan érvényesülnek. Az olyan bizonyító adatot, amelyhez a nyomozó hatóság a benne foglalt elvek megsértésével jutott, a tárgyalást vezető bíró kizárhatja a bizonyítékok közül. A rendőr bárkinek tehet fel kérdéseket egy bűncselekménnyel kapcsolatban; ezekre általában nem kötelező válaszolni, de van számos olyan jogszabály, amely kötelezővé teszi meghatározott adatok közlését. Ha a rendőrnek ésszerű oka van arra, hogy a bűncselekmény elkövetésével alakít gyanúsított, további kérdéseket is feltehet neki, de figyelmeztetnie kell az illetőt, hogy nem köteles válaszolni, s hogy amit mond, azt leírja, és bizonyítékuul fel lehet használni. Ha a rendőr azt is közli, hogy őt tartja a kérdéses bűncselekmény elkövetőjének (kíváncsi, hogy ez az eljárás minél korábbi szakaszában történjék), ismét figyelmeztetnie kell a gyanúsítottat, hogy vádat emelhetnek ellene, és meg kell kérdeznie, hogy – bár nem köteles – kíván-e valamit mondani. További kérdéseket azonban csak annyiban tehet fel, amennyiben ez a korábbi kijelentések közötti ellentmondások kiküszöböléséhez, vagy egy harmadik személyt fenyegető veszély elhárításához szükséges. Megmutathatja neki ugyanazon bűncselekmény más gyanúsítottjának nyilatkozatát, de ezekkel kapcsolatban sem tehet fel kérdést. Lásd Celia Hampton: i. m. 22. o.
- 50 Angliában és Walesben a vám- és adóhatóság egyben nyomozó és vádhatóság is.
- 51 Lásd Celia Hampton: i. m. 22–23. o.
- 52 Az 1791-ben elfogadott alkotmánykiegészítéseket tartalmazó *Bill of Rights* 14. pontja; az eljárás törvényességének követelménye.
- 53 A bűnösséget megállapító határozatot, amelyet – ha a vádlott a bíróság előtt nem vallja magát bűnösnek – az esküdtzseknek kell meghoznia.
- 54 Lásd *Brown v. Mississippi*, 297 U. S. 278 (1936)
- 55 Lásd *Richard A. Leo*: i. m. 625. o.
- 56 *Miranda v. Arizona*, 384 U. S. 436 (1966)
- 57 Beecslések szerint 1966 és 1996 között a szakfolyóiratokban évente hetvenöt „*Miranda-hatástanulmány*” jelent meg Amerikában. Ezt ma már „*Miranda-irodalomnak*” nevezik. Az írások többsége 1974 előtt keletkezett. Vö. *Richard A. Leo*: i. m. 631. o., 71. l.ábjegyzet.
- 58 Vö. Uo. 645. o. A kihallgatások „eredményességét” a beismert nyilatkozatok mennyiségi arányával, illetőleg a váderedménnyességgel mérték.
- 59 *Richard A. Leo*: i. m. 651. o.

- 60 Uo. 668. o.
- 61 Uo. 680. o. Hozzáteszem: 2000. június 26-án a szövetségi legfelsőbb bíróság 7 : 2-es – meglepő szavazatarányú (1966-ban 5 : 4 volt a szavazatarány) – döntésével megerősítette a *Miranda*-döntést. Brian Knowlton: Supreme Court Affirms Suspects' Right to Keep Silent. International New York Herald Tribune, June 27., 2000, p. 10.
- 62 Richard A. Leo: i. m. 681. o.
- 63 Az „*arrest*” – amit „letartóztatás”-nak szokás fordítani – a mi jogrendszerünkben az „*elfogás*” elnevezésű rendőri kényszerítő intézkedésnek felel meg; a rendőr egyéni intézkedésként „*ejti foglyul*” az illetőt, s ez a „fogság” addig tart, amíg az elfogottat a rendőri hatóság vagy a bíróság szabadon nem engedí. Nálunk a rendőr a foglyát *előállítja*, és átadja a(z) ügyeletes tiszt által lépviselt) hatóságnak. Az előállított az elfogástól számított nyolc – a rendőri hatóság vezetőjének esetleges döntése alapján további négy – óra hosszat tartható vissza; ezen túli fogva tartáshoz írásbeli hatósági (őrizetbe vételi) határozat szükséges, de az előállítás idején nem „fogoly”. 1994. évi XXXIV. tv. 33. § (3) bekezdés.
- 64 Vö. Bócz Endre (szerk.): i. m. 769. o.
- 65 Abból, hogy ez a hatóság eljárási cselekménye, következik, hogy a hatóság tagja vezeti; Vö. Bócz Endre: Büntetőeljárás jogunk kalandjai – sikerek, zátonyok, vargabetűk. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006, 180. o.
- 66 Bócz Endre (szerk.): i. m. 758. o.
- 67 Vö. Bócz Endre: Adatgyűjtés, felderítés, nyomozás. Belügyi Szemle, 2011/4., 61. és köv., különösen 68–69., 76–79. o.
- 68 Be. 117. § (1) bekezdés. További – aktivitást igénylő – kötelezettséget csupán a Be. 43. § (5) bekezdése ír elő; minden egyéb eljárási kötelezettsége csak türeést kíván.
- 69 Elméleti kérdésnek tekinthető, és feleslegesnek tartom azt feszegetni, hogy a szóban lévő adatok közlése a terhelt részéről *vallomás-e*, vagy sem. Ha nem hajlandó sem szóban, sem egyébként – például személyazonosító okmány átadásával – válaszolni a kérdésre, a személyazonosító adatok megszerzését szolgáló intézkedéseknek (például az okmányok elvételének, felismerésre bemutatásnak vagy a megfelelő mintavételeknek) az eltérésére törvényesen kényszeríthető.
- 70 A Legfőbb Ügyészség állásfoglalása értelmében a kioktatások tudomásul vételére vonatkozó válaszokat a gyanúsítottnak *írásban, saját kezűleg* kell – ha nem tud magyarul, a saját nyelvén (és például kínai írásjelekkel) – a jegyzőkönyv formanyomtatvány megfelelő rovataiban megadnia. Az esetleges idegen nyelvű válasz magyar nyelvű fordítását a tolmácsnak is saját kezűleg kell nyilatkoztat mellé írnia.
- 71 Richard A. Leo: i. m. 660. o. Leír három stratégiát – a *kondicionálást*, a *Miranda-jogok jelentőségének hangsúlytalanná tételét* és a *rábeszélést*. Ez utóbbi abban különbözik a többitől, hogy – bár indirekt módon, de – kifejezetten a vallomástételi készség kialakítására irányul. A detektív a formális kihallgatás megkezdése előtt elmondja: minden éremnek két oldala van; a megtárgyalandó ügy egyik verzióját ő már ismeri, és ha a gyanúsított a másikba is beavatja, azt is megismeri. Hangsúlyozhatja, hogy ha a gyanúsított hallgat, a sértettnek a hatóságok által már ismert verziója lesz a „hivatalos” verzió. Még azt is hozzáteheti, hogy az ügyész döntése jórészt attól függ, hogy ő (a detektív) mit fog neki mondani, ez viszont függvénye annak, hogy ő mit tud a gyanúsított verziójáról. Mindhárom módszert általa közvetlenül megfigyelt tényleges kihallgatások példáival gazdagon szemlélteti. Lásd Richard A. Leo: i. m. 661. és köv. o.
- 72 Ma: Közzszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar.
- 73 Bócz Endre (szerk.): Kriminálisztika, II. kötet 787. o. Az indirekt befolyásolás módszere sem itt, sem egyebütt – például a Krimináltaktika című tankönyv 2004. évi kiadásában – nem olvasható, de a vonatkozó rész szerzője (dr. Lakatos János) előadásaiban azt szokta részletezni, hogy a vallomást megtagadó nyilatkozat utáni kötelező felvilágosítás adta lehetőséget lehet erre felhasználni; persze, a szavakat ügyesen kell forgatni.

- 74 A nálunk leginkább használatos ilyen – vitathatatlanul megengedett – eljárások: a *manőverezés az információkkal, a lerohanás, a legendák megengedése és a büntársak kijátszása egymás ellen*. Lásd Bócz Endre (szerk.): *Kriminalisztika*, II. kötet 862. o. Vitatottabb – főként azért, mert a fogalom értelmezése nem egységes – az úgynevezett *taktikai blöff*, amely – *helyesen értelmezve*, vagyis megfelelő kriminalisztikai helyzetben és a követelményekhez igazodó módon előkészítve – ugyancsak nem kifogásolható. Uo. 866. o.
- 75 A *direkt* kényszer (például fizikai bántalmazás) mindig tilos. Az *indirekt* kényszer megkülönböztetésének alapja az, hogy együtt jár ugyan fizikai kényelmetlenségekkel, de ezek következményei nem láthatók úgy előre, mint például a súlyos vagy kevésbé súlyos, de szintén fájdalmas itélkezései, s az a következmény, hogy egy ártatlan beismerő vallomást tesz, mert nem tud neki ellenállni, nem olyan reális. Lásd Fred E. Inbau – John E. Reid: i. m. 175. o.
- 76 Uo. 176. oldal; itt az 1920 és 1961 közötti időszakból huszonhat eseti döntést közölnek e tárgykörben.
- 77 Egy alabamai nyomozó a kihallgatás kezdetén egy kötélhurok készítésébe fogott, s közben mondta a gyanúsítottnak, hogy ha kiengedik, kinn már várja egy felakasztásra kész tömeg [18 Ala. App. 354 92. So. 35 – (1922)]. Elfogadta viszont a beismerő nyilatkozatot a bíróság a Thomas v. Arizona-ügyben, amikor is a felfegyverzett tömeg egyik tagja az elfogott gyanúsított nyakára kötélhurokot tett, de a seriff nyomban eltávolította azt, és nem volt lincsfenyegetés [356 U.S. 390 (1958)], és a Kirkendoll v. Tennessee állam-ügyben [198 Tenn. 497, 281 S.W.2d 243 (1955)], amelyben a vádlottat egy távolabbi börtönbe szállították és az igazsághoz híven mondták neki, hogy ez az ő biztonságá érdekében történik.
- 78 Fred E. Inbau – John E. Reid: i. m. 180. o.
- 79 Uo. 181. o.
- 80 Uo. 182. o.
- 81 A kényszervallatás törvényi tényállásában eredetileg szereplő kicsikarni ige is nehezen lenne értelmezhető az ígéret kontextusában; ugyanúgy, ahogy az is nehezen értelmezhető, hogy valaki valamire mást ígérettel kényszerít.
- 82 Fred E. Inbau – John E. Reid: i. m. 183. o.
- 83 Például a gyanúsított – ártatlansága bizonyítékeként – olyan tárgyi bizonyítási eszközre vagy okiratra hivatkozik, amelynek a lelőhelyét állítólag csak hozzátétőlegesen tudja megjelölni, de – mondja – „majd megkeresem és bemutatom”. Az sem zárható mindig ki, hogy a kihallgatáson támpontot kapott arra: milyen – a hatóság számára csak hozzátétőlegesen, de az ő számára pontosan ismert helyen lévő – okiratok lehetnek ellene szóló bizonyítékok, stb., vagyis a lényeges bizonyítási eszközét vagy forrását (tárgyat, okiratot, tanút) a manipulálására képes gyanúsított valószínűleg előbb tudná elérni, mint a nyomozó hatóság, így kedve szerint alakíthatná őket.
- 84 A tisztességes eljárás követelménye ilyenkor sem több mint a kényszerítéskedés szakszerű és pontos megindokolása és a veszélyeztethető bizonyítékok haladéktalan biztosítása – amit, persze, a munkatéher nem mindig tesz lehetővé; ez azonban más kérdés. Értelemszerűen áll ez a szabadlábra helyezésre is.
- 85 Jó példa erre egy nemrég megjelent sajtótudósítás egy bűnperről. Három, együtt elkövetett gazdasági visszaélésekkel vádolt terhelt egyike a nyomozás idején, előzetes fogva tartásban rávallott a másik kettőre, akik hivatali felettesei voltak, s azt állította, hogy ők inspirálták az állítólag „fiktív” szerződések megkötéséből és kifizetéséből álló visszaélésekre. Terhelő vallomását a bíróságon visszavonta, és azzal magyarázta, hogy 1) a nyomozók azt mondták neki: ha védi a feletteseit, csak magát hozza nehéz helyzetbe; 2) azzal fenyegették, hogy hetente meggyanúsítják valamivel, ha nem vall rájuk; és 3) minthogy az idők folyamán rengeteg szerződést írt alá, nem emlékezett valamennyire, megjárdt, hogy bármit „rá lehet húzni”, felment a véronomása, és úgy érezte: az ő szíve nem bírja ki, hogy évekre bezárják. Az 1) jelű közlés – módjától, körülményeitől, szóhasználatától függően – lehetett nem kevésbé korrek felvilágosítás a társas bűnelkövetés hagyományos anyagi büntetőjogi megítélése felől, mint az a – követelményszerűnek tekintett – kioktatás, hogy „az őszinte beismerő

vallomás enyhítő körülmény”. A 2) jelű ugyanígy – mivel a nyomozás tárgya az volt, hogy a gyanúsítottak fiktívnek feltételezett szerződések útján folyósított pénzüsszegeket szereztek meg – tartalmát tekintve –, lehetett szakzerű felvilágosítás az eljárás további menetéről, tehát arról, hogy valamilyeni szerződést fiktívnek feltételezi a hatóság, és a további nyomozás során ezeket, mint a bűncselekmény-sorozatban belüli részselekmények bizonyítékait, újabb gyanúsítások keretében egyenként eléje tárják majd. Ő azonban fenyegetésként élte meg – ami nem kizárt, sőt, az ügy háttérét ismerve nem is meglepő –, de ez nem jelenti azt, hogy a nyomozók szándékát, sőt: szavait helyesen értelmezte, és azt sem, hogy a nyomozók az ő (téves) reagálását felismerték. Egy újságcikk alapján természetesen nem lehet a kérdést eldönteni, s ez nem is szándékom, az eset viszont, mint szemléltető példa, véleményem szerint ideillik. Lásd Tanács István: A szabadságot választotta. Népszabadság, 2012. szeptember 26., 7. o.

- 86 Fred E. Inbau – John E. Reid: i. m. 187. o.
- 87 *People v. White*, 176 N. Y. 331, 68 N. E. 630 (1903). Lásd Fred E. Inbau – John E. Reid: i. m. 187. o. A szóbeli beismerő nyilatkozatról (úgynevezett oral) a nyomozónak tanúvallomást kell a bíróságon tennie.
- 88 *People v. Barker*, 60 Mich. 277, 27 N. W. 539 (1886). Uo. 188. o.
- 89 *State v. Dingledine*, 135 Ohio St. 251, 30 N. E. 2d 660 (1939). Uo. Hasonlóképpen, egy másik ügyben – *Commonwealth v. Green*, 302. Mass. 547, 20 N. E. 2d 417 (1939) – egy hamis táviratot mutattak fel, amely látszólag egy másik rendőri hatóságtól érkezett és arról számolt be, hogy a gyanúsított egy bűntársa ott beismerő vallomást tett. Uo. 187. o. Az idézett könyv 1962-ben jelent meg, s a szerzők utalnak arra, hogy nem lehetetlen: a legfelsőbb bíróság az 1943-ban meghirdetett „civilizációs standard” jegyében az itt említett egyik-másik trükk alkalmazását a szövetségi büntetőügyekben megtiltja majd, de azt valószínűlennék vélték, hogy az államok szintjén a megítélésbe beleszólna. Richard A. Leo 1995-ben hosszasan tanulmányozta a detektívek gyakorlatát, s az e kutatásról szóló tanulmányaiban ilyen fejleményről nem esik szó.
- 90 A tananyag azzal érvel, hogy a gyanúsított szaván foghatja a kihallgatót, aki így kínos helyzetbe kerül, mert menthetetlenül kiderül, hogy hazudott. Tagadhatatlan, hogy ez reális kockázat. Más azonban az a módszer, ahol konkrét bizonyítékokról nem volt szó: a sorozatos befolyással úzérkedés gyanúsítottja külsőleg ismerte ügyének iratsomóját, s valahányszor a kihallgatója szobájában járt, láthatta, hogy az (miután a kihallgató újabb és újabb üres papírokat rakott bele) mindig „hizik”, s ezért abban a hitben élt, hogy nagyszámú tanút hallgattak már ki – hiszen erre széles „ügyfélkör” módot is adott –, de nem tudta, kiket találhatott meg a nyomozó hatóság. Ez „trükk” csak a gyanúsított „puhításának”, a kihallgatási légkör előkészítésének eszköze volt.
- 91 Fred E. Inbau – John E. Reid: i. m. 188. o. A kutatás keretében közvetlenül megfigyelt 135 kihallgatás közül 46-ban alkalmazta a detektív a hamis vagy ténylegesen nem létező bizonyítékra való hivatkozást, ami az összesen alkalmazott 24 taktikai módszer gyakorisági sorrendjében a 8. helyet jelenti. Lásd Richard A. Leo: Inside the Interrogation Room. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 86, no. 2, 1996, p. 278.
- 92 Lásd Edvi Illés Károly: Emlékeim a szegedi várból. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kecskemét, 2009, 29. o. Régebben szokásban volt a gyilkosság gyanúsítottjának a tett helyszínén való kihallgatása, várakoztatása stb. is, ami a középkori „tetemrehívás” hagyományát követte. Szépirodalmi munkák nyomán itélve még a XX. század elején is – amikor a rendőrök, detektívek, csendőrök többsége vélhetően talán már nem is volt babonás - babonásabb közegben, vidéken állítólag még sokszor eredményes volt.
- 93 Lásd N. I. Porubov: *Doprosz. Izdatyelsztvo Visszaja Skóla, Minszk*, 1968, p. 154. Igaz, ha a gyanúsított a bíróságon szóban megismételte azt, amit beismer, akkor a nyomozás során tett vallomását felesleges felolvasni, és – akárcsak nálunk – az itéllethozatal szemszögéből nem bizonyítási anyag.
- 94 Hazánkban csak a városokban volt rendőrség; másutt a nyomozó hatóság a szolgabíró(i) hivatal) volt, a tényleges nyomozást pedig a csendőrség végezte. amely nem volt hatóság, így jegyzőkönyv felvé-

- telére sem volt jogosult. A nyomozás során a csendőr előjárói számára jelentéseket írt, s ezek tartalmát tényvázlatban összegezték. Ezt kapta az ügyészesség feljelentéséért.
- 95 304. § (6), illetőleg 305. § (1) bekezdés. Az így ismertett vagy felolvasott vallomás a tárgyalás anyagává vált és az elsőfokú bíróság mérlegelhetette. Lásd Büntetőjogi Döntvénytár (régí évfolyam) V. kötet, 83. szám.
- 96 Kezdő ügyész koromban (1963) a tanácsvezető szigorúan csak a nyomozati vallomásnak a tárgyalásitól eltérő részleteit olvasta fel, s ezeket – a margón vagy aláhúzással – piros írónnal meg is jelölte. A hetvenes években már általánossá vált a nyomozati jegyzőkönyv egészének (hangos vagy néma) „ismertetése” („ismertetetté nyilvánítása”), amely a 2000-es években gyakori panasz tárgya.
- 97 Ha volt jegyzőkönyvvezető, természetesen azt is. Ha viszont több nyomozó dolgozik egy szobában – ami a rendszerint –, a szobatársa(ka)t nem szokták megidézni, mert a vádlott azokat többnyire nem tudja megnevezni – de ez a módszer „hatékonyágát” nem befolyásolja.
- 98 Ezzel természetesen nem azt akarom sugallni, hogy a kényszervallatás gyakori, hanem csak a kioktatás „célszerűségét”, „indokoltságát”, és ezzel helyénvaló voltát – rövidebben: az értelmét és a komolyságát – szeretném érzékeltetni. Persze, annak a kioktatásnak, amely az ilyen helyzetben adott magyarázatot a Btk. 233. §-a alá vonja, az anyagi büntetőjog alapján sem tartom feltétlenül helyesnek.
- 99 A beismerő gyanúsítottak jelentős hányada a beismerő nyilatkozatot utólag visszavonja. Vannak, akik tagadják, hogy ilyen nyilatkozatot egyáltalán tettek volna. Mások kényszerre, fenyegetésekre, ígéretekre vagy más törvényellenes módszerekre hivatkoznak, vagy arra, hogy a nyilatkozatot tartalmának ismerete nélkül írták alá, mert nem olvasták el, és nem is olvasták fel nekik. Az is előfordult, hogy a vádlott azt állította: vele egy üres papírt írtak alá, s mindent, ami az aláírása felett olvasható, utólag, a tudta nélkül írtak bele. Lásd Fred E. Inbau – John E. Reid: i. m. 120. o.
- 100 Ez nem nyilvánosan, hanem rendszerint „in chamber” történik, esetleg a bírói dolgozóban.
- 101 Lásd Richard A. Leo: i. m. 654. o. Ennek előírászerű előkészítő része a beismerést eredményező kihallgatás vezetőjének – és egyéb közreműködőinek – tanúként történő kihallgatása, és a vádnak kell észzerű kétséget kizáró módon bebizonyítania, hogy a beismerő nyilatkozatot a vádlott – jelentőségének ismeretében – önkéntesen és tudatosan tette.
- 102 Egy nagy tapasztalatú, kiváló egykori kollégám nem egyszer mondta: ha ő bűncselekményt követne el, és kézre kerülne, nyomban olyan ténybeli beismerő vallomást tenne, amely általánosságban igazodna a nyilvánvaló tényekhez, de szerepeltetne benne néhány olyan tényelemet is, amelynek a valótlan voltát bizonyítani tudná. A nyomozó hatóság a beismerő vallomás hatására ezeknek a bizonyítását sikertelenül kísérelné meg, cáfolásukra pedig nem is tenne erőfeszítéseket, közben átsiklana egyéb olyan bizonyítási lehetőségek felett, amelyek a tárgyalás idejére már elesnének, s így jó esélye maradna arra, hogy a beismerést sikeresen vonja vissza.
- 103 Az igazságügyi statisztika a beszámolási időszakban a bíróságok által megállapított bűncselekmények számát mutatja ki. Az 1992 és 2001 közötti években a kényszervallatás miatt jogerősen elítélt vádlottak száma kettő (1993) és huszonkilenc (1999) között volt. Lásd Tóth Mihály (2004b): i. m. 289. o.
- 104 Hozzáteszem: a bíróság részéről a beismerő vallomás kényszervallatással indokolt visszavonásának elvetése – impliciten – annyit jelent, hogy úgy találta: valótlan volt a tényállítás, vagyis a bíróság véleménye szerint – ha a védekezési szabadság határaitra vonatkozó kioktatást komolyan gondolta – hamis vád történt. Ilyenkor ugyan a Be. 171. § (2) bekezdése értelmében köteles lenne feljelentést tenni, de tárgyalás közben ez eljárásjogi bonyodalmakhoz – elfogultság címén a kizárásához – vezethetne, s az ítélethozatal után is kétségeket támaszthatna az ítélet tárgyilagosságát illetően. Talán ezért is ritkaság.
- 105 Be. 28. § (4) bekezdés b) és e) pont.
- 106 Lásd UN Guidelines on the Role of Prosecutors [U. N. Dok. A/CONF. 144/28/Rev. 1 at 189 (1990)] 16. pont; Rec(2000) 19 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to the member states on the role of public prosecution in the Criminal justice system 24. pont b) alpont és 28. pont;

International Associations of Prosecutors Standard of professional responsibility and statement of the essential duties and rights of prosecutors 4.2 a) pont és 4.3 pont 6. bekezdése.

- 107 Lásd Richard A. Leo: i. m. 669. o.
- 108 Behaviour Analysis Interview – egy az ügy tényeire adaptált, kb. 15 hipotetikus kérdésből álló kérdéssorozat, amelyik pszichológiai teszt módjára alkalmazva felbecsülhetővé teszi, hogy a kihallgandó az ügyben kész-e a valóságnak megfelelő vallomást tenni, vagy félrevezető vallomás várható-e inkább tőle.
- 109 „Nine steps technics”. A módszer leírását lásd Richard A. Leo: i. m. 673. o.
- 110 Uo. 674. o.
- 111 Az ügyészség az Egyesült Államokban kormányz szerv; az igazságügyi minisztérium felügyelete alatt működik mind a szövetségi ügyészség, mind az egyes szövetségi tagállamokban az ettől különálló és független állami ügyészség is.
- 112 Lásd Richard A. Leo: i. m. 671. o.
- 113 Érdekes eljárásjogi helyzetet idézne elő, ha a kihallgatáson jelen volt védőjére tanúként hivatkozna a kényszervallatásról kialakuló vitában a vádlott. Ki kellene-e ezt az ügyvédet – mint védőt – zárni a Be. 45. § e) pont értelmében, vagy nem, arra hivatkozással, hogy amiről védőként szerzett tudomást, tilos kihallgatni, s ezért nem valósul meg a kizárási ok.
- 114 Később aztán már általánossá vált az a felismerés, hogy a nyomozóra jellemző „vadászsenvedély” a vizsgálóbíró is gyakran elragadja.
- 115 „A kifogás az alperest felperessé teszi”– tudniillik a bizonyítási teher szemszögéből, ahol a fő szabály: „aki valamely tényre hivatkozik, annak kell a kérdéses tényt bizonyítania”.
- 116 Még bonyolultabb, ha megtoldjuk az anyagi büntetőjogi tilalomba nem ütköző, de a fair process követelményeit sértő kihallgatás követelményeivel.
- 117 Lásd Joachim Herrmann: Criminal Justice Policy and Comparativism. A European Perspective. In: Comparative Criminal Justice Systems: From Diversity to Rapprochement. Nouvelle Etudes Pénales, no. 17, 1998, p. 135.

SZIJÁRTÓ ESZTER

A krimináltaktikai blöff

Az Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára szerint a blöff *felvágás, elképesztés, durva megtévesztés, megfélemlítési kísérlet; pókerben vagy más társasjátékban az ellenfeleket megtévesztő hamis bemondás*. A szótár szerint az angolból ered: *bluff* = zajt csap, kérkedik, a blöffölés pedig *felvágást, hengegést, megtévesztést vagy beugratást jelent*.¹ Egy másik szerint a blöff *nagyozolás, nagyotmondás, porhintés, tudatos félrevezetés, valóságos tartalmat nélkülöző kijelentés az elképzelt tartalom elhitetésének szándékával*.

Látható, hogy bőségesen akad szinonimája és definíciója a blöff kifejezésnek, még sincs azonban olyan megfelelője, amely a szó valamennyi másodlagos jelentését is magába foglalná.

Véleményem szerint a blöff fogalomhoz a legközelebb a *benyomáskeltés* kifejezés áll, és mivel a tanulmányom a blöff büntetőeljárás-beli szerepére helyezi a hangsúlyt, a blöff fogalmát az azt leginkább alkalmazó alanyhoz társítom, így a jó nyomozóról alkotott elképzelésem szerint a blöffölő nyomozó mindig egy lépéssel megelőzi ellenfelét a gondolkodásban.

Tóth Mihály a blöff büntetőeljárásban alkalmazott fajtáját a következők szerint határozza meg: „*A taktikai blöff a taktikai fogások rendszerébe tartozó, bizonyíték szerzését célzó eljárás, amelyben a vizsgáló legalább részben bizonyítatlan, ellenőrizetlen valóságtartalmú tényeken vagy körülményeken nyugvó látszat tudatos keltésével olyan helyzetet igyekszik teremteni, amely a gyanúsítottat addig feltáratlan bizonyíték szolgáltatására ösztönözheti.*”

A célja pedig az, hogy „*az igaznak hiit feltételezések alapján a kihallgató és a terhelt interakciója során olyan szituáció keletkezzék, amelyben a vizsgáló rendelkezésére álló adatok pontos köréről és tartalmáról tájékozatlan gyanúsított bizonyítékot szolgáltat a feltételezések helytállóságát vagy megalapozatlanságát illetően*”².

¹ Tótfalusi István: Idegen szó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008, 122.o.

² Tolcsvai Nagy Gábor: Idegen szavak szótára. Osiris Kiadó, Budapest, 2007

³ Tóth Mihály: Kihallgatási műfogások az igaz vallomás érdekében. A taktikai blöff. In: Bócz Endre (szerk.): Kriminálisztika I–II. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, II. kötet, 867. o.

Tóth Mihály fogalommeghatározásának olvasása után kérdésként merült fel bennem, hogy vajon a hivatásuk gyakorlása közben a blöfföt eszközként alkalmazó személyek hogyan határozzák meg e taktikai módszer fogalmát. Empirikus kutatásom során kérdőív formájában megkérdeztem nyomozó rendőröket és nyomozó ügyészeket a témáról.⁴ Az első kérdésemre (*Mit ért ön blöffölésen?*) nagyon sokféle válasz született. Többségük tartalmazta a „valótlan tény állítása”, az „átverés”, „hazugság” vagy a „beugratás” fogalmát. Megjelentek azonban a válaszokban a „csekély igazságtartalommal bíró taktikai lépés”, vagy a „valóság másképpen való beállítása” leírások is. Tóth Mihály szerint nem biztos, hogy szükségünk van a blöff kifejezésre, mert annak negatív vagy gyanús csengése sokakat elriaszt attól, hogy a vizsgálati munka egy lehetséges módszerét lássák benne.⁵ Álláspontom szerint az elnevezés teljesen helytálló. Nem a megnevezést kell megváltoztatunk, hanem a róla kialakult negatív előítéleteket. Az elnevezés elhagyásánál fontosabb egy megfelelő szabályozás kidolgozása, amely tisztázza a blöff fogalmát és lehetővé teszi ennek a krimináltaktikai fogásnak bizonyos keretek közé szorított használatát a nyomozók számára.

Az előzőekben ismertetett álláspontom jelentőségét hangsúlyozza, hogy a kutatásomban használt kérdőívekben arra a kérdésemre, hogy *Alkalmazott-e valaha blöfföt bizonyíték megszerzése érdekében?*, a nyomozók 63 százaléka igennel felelt. A kérdés második részében, amikor is arra voltam kíváncsi, hogy eredményes volt-e a blöff, a korábban igennel felelők hetven százaléka válaszolta azt, hogy igen, eredményes volt.

Összegezve megállapítható, hogy egy olyan taktikai fogásról van szó, amelyet a gyakorló szakembereknek több mint fele alkalmaz vagy alkalmazott a munkája során. Ez azonban még nem árul el semmit arról, hogy szükséges-e a blöff az eredményes munkához.

A következő kérdés még egyértelműbb választ hozott. *A Véleménye szerint szükséges-e a blöff a nyomozás sikeressége érdekében?* kérdésemre a válaszadó rendőrök 71 százaléka felelt igennel, és voltak, akik (3 százalék) szerint ez nem dönthető el, mert van, amikor szükséges és van, amikor nem.

Egyetértek Tóth Mihállyal, amikor megfogalmaz néhány kritériumot a taktikai fogások tekintetében, amelyek természetesen a blöffölés esetén is hasznosíthatók: „*A taktikai fogások alkalmazhatósága erősen szituációfügg-*

⁴ Hetven kérdőívet osztottam ki összesen, ebből negyvennégy érkezett vissza.

⁵ Tóth Mihály: i. m. 866–867. o.

gő, ám általánosságban mégis megfogalmazható néhány követelmény, amelyet az alkalmazhatóságot vizsgálva felállíthatunk:

- a módszer ne ütközzék jogi előírásba;*
- alkalmas legyen az igazság kiderítését eredményező bizonyíték beszerzésére;*
- ne legyenek olyan lehetséges következményei, »mellékhatásai«, amelyek ugyanakkor gátolhatják a helyes tényállás megállapítását;*
- feleljen meg a vizsgálati munka etikai normáinak.”⁶*

A blöff alanyai

Az előzőekben meghatározott blöff fogalom a kihallgató és a terhelt között, a kihallgató oldaláról alkalmazott taktikai fogást taglalja. Minden egzakt fogalom alkotóeleme az alanyi kör meghatározása, vagyis hogy ki blöffölhet még a büntetőeljárás szereplői közül, és annak milyen következményei lehetnek.

A hatósági résztvevők:

- a) nyomozó,
- b) ügyész,
- c) bíró (nyomozási bírót is ideértve),
- d) szakértő.

Valamint a

- a) terhelt,
- b) védő,
- c) sértett,
- d) tanú.

Az alanyok szerepét az eljárási szakaszok szerint mutatom be.

A nyomozás idején

A nyomozás célját a büntetőeljárás-jogi kódexünk a következőképpen határozza meg: *„A tényállást oly mértékben kell felderíteni, hogy a vádló döntessen arról, vádat emel-e.”⁷*

⁶ Uo. 873. o.

⁷ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 164. § (2) bek.

Ennek során a *nyomozó hatóság* nem köteles a terhelt és védője előtt feltárni azokat a bizonyítékokat, amelyeket addig megszerzett. Tehát a büntető-eljárás e szakaszában nagy szerepet kaphat a blöff.

A *terhelt* az egész büntetőeljárás alatt blöffölhet súlyosabb jogi következmények nélkül, hiszen nem terheli igazmondási kötelezettség, a hatóságot bizonyos határok között félrevezetheti, megtévesztheti. De – mint azt a későbbiekben láthatjuk – a tanúk befolyásolása esetén mégis lehetnek következményei a blöffnek.

A *sértettek* és a *tanúnak* az egész eljárás során igazmondási kötelezettsége van. „*Ha a tanú vallomástételének nincs akadálya, figyelmeztetni kell arra, hogy köteles a legjobb tudomása és lelkiismerete szerint az igazat vallani, továbbá arra, hogy a hamis tanúzást a törvény szabadságvesztéssel rendeli büntetni.*”⁸ Ezért, ha blöffölnek, és erre fény derül, akkor a blöffölőt hamis tanúzásért felelősségre vonhatják.

Ugyanígy a *szakértő* sem blöffölhet hátrányos jogi következmények nélkül, így az ő szerepüket a továbbiakban nem vizsgálom.

Bírósági szakasz

A szakaszokra tagolódott büntetőeljárásnak központi része, csúcspontja a bírósági tárgyalás és annak eredményeképp a bírói döntés. Itt teljesednek ki legmarkánsabban a büntetőeljárás végigkísérő alapelvek. A nyomozás során beszerzett adatok ebben a stádiumban kapnak értelmet, az eljárások elhúzó-dásával azonban az emlékek is enyésznek, így egyre nehezebb újabb személyi bizonyítékokat beszerezni. Ezért van az, hogy a bírósági döntések idején egyre inkább előtérbe kerül a tárgyi bizonyítás. A büntetőeljárásnak ebben a szakaszában már nem alkalmazhatjuk a blöff Tóth Mihály által megfogalmazott definícióját, hiszen az iratimegismerés után a terhelt már tájékozódhat a bizonyítékok felderítettségéről. Azonban ebbe a taktikai cselbe tágabb értelemben beletartozik a befolyásolás is.

Mivel a tárgyaláson a bíró az elsődleges kérdező, a tárgyalást ő vezeti, ezért véleményem szerint a befolyásoló kérdéseket éppen ő teheti fel a vádlottnak vagy a tanúnak.⁹ A leggyakoribb bírói befolyásoló kérdés a következő: „*Lehetséges, hogy a nyomozás során megtett vallomására jobban emlék-*

⁸ Be. 85. § (3) bek.

⁹ Ennek értelemszerűen az elsőfokú tárgyaláson, egyesbíró eljárása esetén van a legnagyobb esélye.

szik, mivel az időben közelebb volt a cselekmény elkövetéséhez?” Ennek elég prózai indítéka van bírók szempontjából: a leggyorsabban akkor folytatható le a tárgyalás és a bizonyítékok mérlegelése során a legkönnyebb helyzet akkor áll elő, ha nincs újabb vallomás. Ha alaposabban szemügyre vesszük a kérdést, akkor látható, hogy összhangban a befolyásoló kérdés fogalmát definiáló Be. 180. § (1) bekezdésével, ez a kérdés befolyásolásra alkalmas, azonban véleményem szerint nem tekinthető törvénysértőnek, hiszen csupán a vallomások közötti eltérések okainak tisztázására irányul. További probléma, hogy olykor nem szó szerint vezetik a jegyzőkönyvet, így az esetleges jogsértések latensek maradhatnak.

Az *ügyész és a védő* „kontrolljára” a bíró hivatott, tehát ilyen szempontból is az ő felelőssége, hogy a tárgyaláson ne hangozzék el befolyásoló kérdés vagy blöff.

Elek Balázs szerint a bíróság ésszerű meggyőződését kialakító tényezők között a vallomás kiemelkedő jelentőségű.¹⁰ „*Gyakori kritika, hogy nem könnyű a bíróságot a terhelt ártatlanságáról vagy a vád bizonyíthatatlanságáról meggyőzni.*”¹¹ Ez a fajta „megbélyegző álláspont” kiküszöbölhető. A vallomások hitelességének megállapításához a kialakulásukkor ható tényezőket kell részletesen vizsgálni. Ehhez nyújthatna segítséget, ha a bírói döntés meghozatalában a bizonyítékokon, az intuíción és a tapasztalaton kívül még nagyobb szerepet kapnának a tudományos ismeretek. Itt elsősorban a pszichológiára gondolok, amely ezt a döntést és az indokolását tudatosabbá, érthetőbbé, elfogadhatóbbá teheti. Valamint megtanulhatók a befolyásoló kérdés szabályai, egyúttal annak felismerése, ha mások élnek vele. A befolyásolással foglalkozó szakirodalom megismerése, a technikák fejlesztése, kidolgozása *Elek Balázs* szerint részben a bírókra kell hogy háruljon.¹²

A bíró fölött tehát nem áll egy-egy tárgyaláson kézzelfogható, azonnal közbeavatkozó hatalom. Ebből fakadóan a bíróval szemben álló terhelt olyanmire kiszolgáltató a törvény alkalmazójának, aki szinte „fölé magasodik” a bírói pulpitusról, hogy a bíró részéről nem engedhető meg a fentebb említett emlékeztetést segítő kérdéseken kívül semmiféle befolyásolás. A bírói személyiség elemzése még feldolgozatlan témája a büntetőeljárás-jognak, ezzel még adós a tudomány a gyakorlatnak, és – mint említettem – itt is fontos szerepet kaphatnának más tudományágak (például a pszichológia).

¹⁰ *Elek Balázs*: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó, Debrecen, 2008, 14. o.

¹¹ Uo. 21. o.

¹² Uo. 10–11. o.

A blöff lehetséges alanyai közül a továbbiakban elsősorban a nyomozóval foglalkozom, mert – mint már kitértem rá –, véleményem szerint, a blöffölésnek a nyomozási szakaszban az iratmegismerésig van jelentősége.

A blöff hatályos szabályozása a büntetőeljárásban

A büntetőeljárás-jogi törvény szigorúan bünteti a szereplők befolyásoló magatartásait. A befolyásolás tágabb kategória, mint a blöffölés, a két fogalom azonban fedheti egymást. Azt, hogy mikor melyikről van szó, az egyedi ügy összes körülményének vizsgálatával lehet eldönteni. Hatályos büntetőeljárás-jogi törvényünk expressis verbis nem tartalmazza a blöfföt mint krimináltaktikai fogást.

A blöff célja, hogy a terhelt önmagára terhelő, valamint a tényállás (és végső soron az ítélet) tisztázását elősegítő bizonyítékot szolgáltatson. „*Mag a blöff sohasem bizonyít, legfeljebb kivált bizonyítékul szolgáló vagy bizonyítékhoz vezető megnyilvánulást.*”¹³

Az esetleges blöff által kiváltott beismerő vallomás önmagában nem elegendő bizonyíték. Ezt támasztja alá a hatályos Be. szövege: „*A terhelt beismerése esetén – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – meg kell szerezni az egyéb bizonyítékokat is.*”¹⁴

Tehát a „bizonyítékok királynőjeként” emlegetett beismerő vallomás sem elegendő bizonyíték.

A bizonyítékok jogellenessége

Indokolt kitérni egy esetleges blöff alapján szerzett bizonyíték jogellenességének kérdésére is.

A Be. generálklauzulája a 78. § (4) bekezdése, amely általánosságban határozza meg a törvény szerint kizárt bizonyítékokat a következőképpen: „*Nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközökből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg.*”

¹³ Tóth Mihály: i. m. 869. o.

¹⁴ Be. 118. § (2) bek.

A bizonyítási tilalmak megsértése azzal jár, hogy a bizonyítási cselekmény semmissé válik. A semmis cselekménnyel beszerzett bizonyíték pedig nem bizonyíték.¹⁵

A 78. § (4) bekezdésében szabályozott tilalom azokra a cselekményekre vonatkozik, amelyek már bűncselekményt valósítanak meg, úgymint a kényszervallatás (Btk. 227. §), valamint bántalmazás hivatalos eljárásban (Btk. 226. §) és a hivatali visszaélés (Btk. 225. §).¹⁶

Vannak olyan esetek, amikor a bizonyíték megszerzése csak látszólag jogszerű. Például a törvény meghatározza a kihallgatás menetét, ha azonban a kihallgatáson a hatóság olyan kérdést tesz fel a terheltnek vagy a tanúnak, amely magában foglalja a választ vagy nem bizonyított tény, akkor törvénytelen kihallgatásról beszélünk, tehát felmerül a kérdés, hogy a keletkezett vallomás felhasználható-e bizonyítékkul. Azt mondhatjuk, hogy „*ha a bizonyíték keletkezésénél a megszerzésére vonatkozóan vannak részletes előírások, akkor azok közül bármelyik megsértése felveti a részleges jogellenesség kérdését*”¹⁷. Mind a hazai, mind pedig a külföldi szakirodalomban tudományos vita bontakozott ki arról, hogy a hatóság megtévesztheti-e a vallomástétel érdekében a kihallgatottat. Ezzel összefüggésben a Be. 180. §-a a következő tilalmat fogalmazza meg: „*180. § (1) Nem tehető fel a gyanúsítottnak a választ, illetőleg nem bizonyított tény állítását magában foglaló, a törvénnyel össze nem egyeztethető ígéretet tartalmazó kérdés.*”

Ennek kapcsán azonnal megemlíthetjük, hogy a blöff többnyire nem kérdés formájában jelenik meg, tehát ilyenkor nem sorolható az említett jogszabályi hely alá.

Olyan törvényi előírás sem létezik, hogy a vizsgálónak mindig, minden felmerülő adatot teljes egészében a gyanúsított elé kellene tárnia. Hasonló következtetésre jut Tóth Mihály, amikor arról ír, hogy a terhelt nem tájékoztatása – az ellene vagy mellette szóló – bizonyítékok pontos körét illetően nem kifogásolható, sőt ennek az ellenkezője lehet a kifogás tárgya.¹⁸

„*A gyanúsítottban bizonyos információk révén téves képzetek kiváltása, amennyiben ez nem párosul fizikai vagy pszichikai kényszerrel, és nem hat ki a vele szemben felvetett gyanú és az iratok megismerésének jogára, a törvény nem tiltja.*”¹⁹

¹⁵ Elek Balázs: i. m. 111–112. o.

¹⁶ Uo. 113. o.

¹⁷ Tremmel Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006, 156. o.

¹⁸ Tóth Mihály: i. m. 874. o.

¹⁹ Uo. 875. o.

Kertész Imre álláspontja szerint a terhelt egyéni képzeletére építve lehet létrehozni olyan körülményeket, amelyekből ő maga arra a következtetésre jut, hogy a nyomozónak olyan bizonyítékok vannak a birtokában, amelyek bizonyítására a valóságban még nem került sor.²⁰

Ami a tekintélyfeltést illeti, véleményem szerint Tóth Mihály helyesen állapítja meg, hogy a vizsgálat alapvető célja mindig is a bűnös gyanúsított leleplezése volt, és nem az ügyetlen nyomozó lelepleződésének megakadályozása.²¹

„...a törvényben felsorolt valamennyi »nevesített« bizonyítási eszköz is – nem megfelelő feltételek mellett alkalmazva járhat a valóságot eltorzító következményekkel. Mégsem mondunk le róluk.”²² Ezt kellene tenni a blöff esetén is: meg kell keresnünk, milyen feltételek mellett és hogyan alkalmazhatjuk annak érdekében, hogy segítse az igazság kiderítését.

A taktikai fogásokat a gyakorlatban alkalmazó nyomozók csupán 56 százaléka tartja megfelelőnek a blöff jogi szabályozását.²³

A kérdőívemre válaszolók 59 százaléka szerint szükség lenne arra, hogy a jogszabályok lehetővé tegyék a blöff használatát, eszközökkel való támogatást. Tehát az általam megkérdezett nyomozók és ügyészek részéről egyértelműen megfogalmazódott az igény az egzakt szabályozásra.

De hol van a blöff határa? Meddig jogszerű, és mikortól jogellenes ez a taktikai csel?

A blöff határa

Ahhoz, hogy eljussunk a blöff alkalmazhatóságának határaihoz, véleményem szerint konkrét eseteken kell szemléltetni az egyes trükkök közötti különbségeket.

Az első esetet Kovács Lajos írásából ismertem meg. Egy késeléses ügyben hallgatták ki a gyanúsítottat, aki „rendkívül dörzsöltnek tűnt”. Mikor a kihallgatás holtpontra jutott, a nyomozó megkérte egy kollégáját, hogy telefonáljon le az alagsorba. A kolléga megkérdezte a gyanúsítottat, hogy hány centiméter magas. „Százhatvanöt”, hangzott a válasz. A rendőr telefonbeszélgetést mi-

²⁰ Kertész Imre: A kihallgatási taktika lélektani alapjai. KJK, Budapest, 1965, 234. o.

²¹ Tóth Mihály: i. m. 871. o.

²² Uo. 875–876. o.

²³ 56 százalék szerint megfelelő, 38 százalék szerint nem, és 6 százalék azt válaszolta, hogy nem tudja.

melve kijelentette, hogy „Százhetven legyen a vízszint. Jó, tíz perc múlva.” Ezek után természetesen a gyanúsított részletes beismerő vallomást tett.²⁴

Különösebb magyarázat nélkül is látható, hogy ez az eljárás messze meghaladja a blöff megengedhetőségének határát. Véleményem szerint az eset megfelel az említett kényszervallatás tényállásának: „Az a hivatalos személy, aki annak érdekében, hogy más vallomást vagy nyilatkozatot tegyen, illetőleg ne tegyen, erőszakot, fenyegetést, vagy más hasonló módszert alkalmaz, bűntettet követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”²⁵

Az erőszak pedig „a fizikumot vagy pszichikumot érő, rendszerint a fájdalom, a tehetetlenség érzését kihasználó olyan hatás, amely miatt a sértett nem tud elhatározásának megfelelően cselekedni, a fenyegetés esetében pedig ugyanerre félelme, kiszolgáltatottsága miatt nem képes”²⁶.

Ez a tortúrára emlékeztető módszer alkalmas a megfélemlítésre, a lelki megtörsésre, így annak is fennáll a lehetősége, hogy nem bűnös gyanúsított szolgáltatta maga ellen hamis bizonyítékot.

Lényegesen jobban előkészített taktikai blöffről van szó a Pfilf Csaba sérelmére elkövetett emberölés ügyében végzett nyomozói trükk esetében.

Murai András leírása szerint, annak ellenére holtpontra jutott a nyomozás, hogy az ügy egyetlen gyanúsítottja ellen már több terhelő bizonyíték volt. Ebben a pathhelyzetben a bűncselekményt szinte már teljes egészében felderítő nyomozó a következő cselhez folyamodott. Beidézte a gyanúsított testvérét, majd félrevezette, dezinformálta őt, csak részben valós alapokon nyugvó információkkal. Ezeket rajta keresztül kívánta a célszemélyhez eljuttatni. Közölte vele, hogy megtalálták az emberölés elkövetésekor használt eszközt, és már a DNS-azonosítás is folyik. Murai András tehát az úgynevezett tettestudomásra alapozva építette fel a blöfföt, aminek meg is lett az eredménye. Az akkor már a rendőrség által titkosan megfigyelt gyanúsított és az élettársa a fokozódó nyomás hatására elszólta magát.²⁷

Ez a körültekintően megkomponált, megfelelő időben bevetett taktikai húzás, véleményem szerint, semmilyen szempontból nem kifogásolható, és verbális, közvetett blöffnek tekinthető. Közvetett azért, mert egy másik személyen keresztül juttatták el a gyanúsítotthoz.

²⁴ Kovács Lajos: A halálnak élve. Az elmúlt évtized hírhedt gyilkosságai. Korona Kiadó, Budapest, 2003, 66–67. o.

²⁵ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 227. § (1) bek.

²⁶ Tóth Mihály: i. m. 873. o.

²⁷ Murai András: A Pfilf Csaba sérelmére elkövetett emberölés. Belügyi Szemle, 2010/10., 111–112. o.

Egy másik, hasonló példát szintén a téma kutatása során ismertem meg. Egy gazdasági bűncselekmény gyanúsítottja egy másik bűncselekmény miatt szabadságvesztés-büntetését töltötte. Tanúként beidéztet korábbi élettársa alibi szolgáltatott neki a cselekmény elkövetésének idejére. Az ügy holtpontra jutott, a rendelkezésre álló bizonyítékok nem voltak elegendők a vádemeléshez. A nyomozó tudomására jutott, hogy a gyanúsított egyszerre több nővel tart kapcsolatot, ezért egyszer megkérte az élettársat, hogy adja fel a gyanúsított postáját, az pedig a többi nőnek írt leveleket is tartalmazta. Ezek után az élettárs beismerő vallomást tett, vállalva a hamis tanúzás büntetének következményeit is. Véleményem szerint ez szituatív, közvetett blöffnek tekinthető, és szintén megengedhető.

Kertész Imre ismertette a következő esetet. Egy közért vezetője és nyolc alkalmazottja ellen elrendelt nyomozás során csak a pénztárosnő tett beismerő vallomást. A nyomozó megkérdezte az üzletvezetőtől, hogy miért tagad, úgymint minden ki fog derülni, vallomásával a saját sorsán könnyítene. Ezek után fogott nyolc papírfecnit és egyenként ráírt valamit, majd megkérdezte, hogy melyik beosztottal kívánja a szembesítést. Az üzletvezető rámutatott az egyikre, amelynek a hátoldalán a pénztárosnő neve állt. A szembesítés után őszinte, beismerő vallomást tett. Nem is gondolta, hogy az összes papíron a pénztárosnő neve volt.²⁸

Ez az eset, véleményem szerint, a közvetlen, szituatív, megengedhető blöff kategóriájába tartozik.

É. J., a pesthidegkúti kocsmárosné féllábú gyilkosa azt állította, hogy a cselekmény idején Szegeden járt kerékpárral. A nyomozó kérdésére, hogy neheze esett-e a múltbával a szegedi hegyek között felfelé hajtani a kerékpárját, azt felelte, hogy igen, neheze esett, ezért ilyenkor inkább leszállt. Ebből a válaszból nyomozó megtudhatta, hogy É. J. soha nem járt Szegeden, mert ott nincsenek hegyek.²⁹ Ez esetben a nyomozó verbális-szituatív, megengedhető blöfföt alkalmazott.

Egy gyilkosság nyomozása során egy apa-fia párosra terelődött a gyanú. A nyomozás folyamán mindketten beismerő vallomást tettek, és tagadták, hogy a másinak köze lenne az üggyhöz. Látszott, hogy előre kieszelt történet adnak elő, amelyen a kihallgatások alatt nem változtattak. A nyomozás ebben az ügyben is holtpontra jutott. Az egyik nyomozó ötlete alapján azonban ahhoz a cselhez folyamodtak, hogy az egyik kihallgatáson az apa által aláírt

²⁸ Kertész Imre: i. m. 235–236. o.

²⁹ Tremmel Flórián: A terhelt kihallgatása. In: Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: Kriminalisztika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2009, 368. o.

jegyzőkönyv legvégére odairatták kézzel az apával, azt a mondatot, hogy „Én elmondtam a teljes igazságot, fiam, te is tedd ezt!” Ez után átvitték a jegyzőkönyvet a szomszédos kihallgatóterembe a fiúnak, akinek csak ezt a mondatot, valamint az apja aláírását mutatták meg. A fiú rövidesen megtört, és részletes beismerő vallomást tett – ezúttal a valós eseményekről.

Az itt bemutatott példa az írásos és szituatív blöffölés keveréke; közvetettnek tekinthető és megengedhető.

A blöff fajtái

Az előbbi példák alapján megkülönböztethetünk

1) *A blöff címzettje alapján*

- a) *közvetlen blöfföt*: amikor a nyomozó hatóság egy tagja közvetlenül a gyanúsított jelenlétében tesz olyan kijelentéseket, vagy teremt olyan helyzetet, amiből a terhelt tévesen következtet a nyomozás felderítettségének állapotára.
- b) *közvetett blöfföt*: amikor a nyomozó egy másik személyen keresztül juttat el a célszemélyhez olyan információkat, amelyek alkalmasak arra, hogy benne téves képzetet, a bűnügy felderítettségének látszatát keltse.
- c) külön kategóriaként említhetjük még a *kontrablöfföt*³⁰. Ha a terhelt oldaláról szemléljük a dolgokat, előfordulhat, hogy a gyanúsított – aki sejti, hogy blöfföt alkalmaznak, és határozott állítások mögé rejtja a nyomozó hatóság bizonyítékainak hiányosságait – az általa vélt blöff után ő maga is egy látszatszituációt hoz létre, hogy ezzel leleplezze a nyomozók trükközését.

2) *A blöffölés módja alapján*

- a) *verbális*: a nyomozó az általa közölt tényekkel vagy megjegyzésekkel olyan helyzetet igyekszik teremteni, amely a gyanúsítottat addig feltáratlan bizonyíték szolgáltatására ösztönzi.
- b) *írásos*: a nyomozó valamilyen írásbeli formát használ.
- c) *szituatív*: a nyomozó nem tények közlésével, vagy bizonyítatlan valóság-tartalmú adatokat tartalmazó kérdések feltevésével, hanem egy olyan szituáció keltésével igyekszik elérni a kívánt hatást, amelyhez nem kell hazudni, a gyanúsított magától von le téves következtetéseket a nyomozás felderítettségét vagy más kérdéseket illetően.

³⁰ A kifejezés Fenyvesi Csabától származik.

A blöff és az etika

Az etika mint filozófiai kategória az emberi jellemet és annak értékelését állítja a vizsgálódása középpontjába. A köznapi értelemben vett etikával a későbbiekben részletezett különböző szakmákhoz kapcsolódó etikai kódexek foglalkoznak, ezzel szabályozva, illetve követelményként megfogalmazva, hogy milyen magatartás tanúsítása minősül etikusnak, a közösség számára elfogadhatónak, hasznosnak. Álláspontom szerint a blöff etikusságát oly módon kell vizsgálni, hogy szem előtt tartjuk: a jogszabályok kifejezetten nem tiltják, ezáltal nem minősül a tárgyi jog szempontjából jogellenesnek, továbbá a blöff a társadalom szempontjából hasznos is lehet, hiszen az alkalmazásával felelősségre vonhatók a bűncselekmények elkövetői. A blöff alkalmazásának veszélye abban rejtőzhet – álláspontom szerint –, hogy egyes pszichésen gyengén terhelhető személyek olyan bűncselekmény(ek) elkövetését vállalhatják magukra, amelyet nem követtek el. Ez azonban inkább a szocializálódásában lévő valamely hiányosságra, hibára vezethető vissza, mintsem arra, hogy a blöff nem etikus. Véleményem szerint minden egészséges pszichikumú személyiség képes arra, hogy elutasítsa az általa el nem követett bűncselekményért való felelősségre vonást, vagyis ne ismerjen be olyan cselekményt, amelyet nem követett el. Ne feledjük, hogy a blöff nem kényszervallatás, nem a tudat módosítására alkalmas módszer. E véleményem alátámasztására hivatkozom a nagykorúságot elérő személyek felelőségére vonatkozó jogi álláspontra, vagyis arra, hogy az ember fejlődésével foglalkozó tudományokra alapozva a „nagykorú” személy felelőségét meg lehet állapítani, hiszen a tudomány mai állása szerint egy átlagos 18 éves emberre jellemzők azok a képességek, hogy felelősséget vállaljon a tetteiért, vagyis hogy a társadalom szempontjából meg tudja különböztetni a megengedhetőt, a jót a tiltottól, a rossztól. Véleményem szerint, ha van is eltérés a két élethelyzet között, olyan mértékű nincsen, aminek alapján etikátlannak lehetne tartani a blöfföt.

Álláspontom szerint az etikusság a nyomozás során azért különösen nehéz és vitatható kérdés, mert a „blöffölt” személyről nem derült ki a bűnösség, annak csupán a gyanúja áll fenn a nyomozó részéről, vagyis a blöff alkalmazása után derülhet csak ki, hogy az megalapozott volt-e. Mindezek ellenére a kisebb rosszat választva azt gondolom, hogy a bűnüldözés és a társadalom védelme érdekében megengedhető és etikus a blöff alkalmazása, de kizárólag a nyomozás során, hiszen ahogyan már részleteztem, a nyomozati szak után már erőfölényben van a bíróság, illetve az ügyészség, ha blöfföt alkalmaz.

Az előzőekben ismertetett vélemény kétségtől szubjektív, ezért az ígéretemhez híven ismertetem a témára vonatkozó objektív ismereteket. A bírák etikai kódexében és a rendőri hivatás etikai kódexében találhatunk ezekre vonatkozó szabályokat.

A bírák etikai kódexe szerint „*A bíró a bírói tiszttségének gyakorlása során kizárólag az Alkotmánynak és a törvényeknek alárendelve, a legjobb tudása és lelkiismerete szerint jár el*”³¹.

A rendőri hivatás etikai kódexe így ír: „2. A tisztességről *A rendőr becsületes, fegyelmezett, kötelességtudó, visszautasít minden olyan tartalmú nyílt vagy burkolt kérést, amely az előírásoktól való eltérésre irányul. Elutasítja a korrupciót, annak valamennyi formája ellen fellép. Elutasít minden olyan ajándékot, előnyt vagy szívességet, ami alkalmas lehet elfogulatlanságának kétségbevonására. Rendőri mivoltát, a tudomására jutott információkat jogtalan előny szerzésére, hátrány okozására nem használja, annak még a látogatását is elkerüli.* 3. Az erőszakról *A rendőr erőszakot kivételesen, kizárólag a törvényes cél elérése érdekében, jogszerű formában és szükséges mértékben alkalmaz, törekszik a következmények mérséklésére. Kerüli a hatalmaskodást és az önkényes erőszak minden formáját.*”³²

Egyik kódex sem mondja ki egyértelműen – mint láthatjuk – a befolyásolás, valamint a blöffölés fogalmát. Szükség van a szabályozásukra világos formában. Álláspontomat alátámasztja az úgynevezett nyomozati alku³³, más néven *megállapodás* intézménye a büntetőeljárásban, amelyek a blöffölésnél az etika szempontjából nagyobb port vertek fel. Az intézményt a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 67. §-a³⁴, valamint a Be. 175. § (1)

31 A Magyar Bírói Egyesületnek a bírói viselkedés irányelveit meghatározó Etikai Kódexéről. http://www.birosag.hu/engine.aspx?page=jogszabalyok_tara

32 A Magyar Köztársaság Rendőrségének Etikai Kódexe. <http://www.police.hu/magyarendorseg/etikaikodex>

33 a köznyelvben csak „vádalku”-ként ismert

34 67. § (1) „A rendőrség az ügyész hozzájárulásával a feljelentés elutasításának vagy a nyomozás megszüntetésének kilátásba helyezésével információszolgáltatásban állapodhat meg a bűncselekmény elkövetőjével, ha a megállapodással elérhető büntildözési célhoz fűződő érdek jelentősebb, mint az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződő érdek.

(2) Az (1) bekezdés szerinti megállapodás létrejötte esetén a rendőrség az elkövető által a sértettnék okozott kárt megtéríti, az ehhez szükséges fedőokiratot elkészítheti, illetőleg titoktartási megállapodás megkötését kezdeményezheti.

(3) Nem köthető megállapodás azzal a személlyel, aki olyan bűncselekményt követett el, amellyel más életét szándékosan kioltotta.”

bekezdése³⁵, továbbá a 192. § (1) bekezdése³⁶ bekezdése szabályozza. A büntetőtvények feltétlen érvényesülést kívánnak. Ezért „*az állam, mint a leg-erősebb közhatalom a törvényhozás alapján nemcsak meghatározza az összes bűncselekményt és büntetést hanem az egységes és következetes végrehajtás érdekében kifejezetten az állami szervek feladatává, kötelességévé nyilvánítja a büntetőjogi felelősségre vonás lefolytatását. [...] minden bűncselekmény miatt minden bűnelkövetővel szemben – mások kérelmére, álláspontjára tekintet nélkül – le kell folytatni a büntetőeljárást*”³⁷. A legalitás kötelessége alól, vagyis hogy „*bűncselekmény gyanúja esetén érvényesíteni kell az állam büntetőjogi igényét*”³⁸, enged kivételt az Rtv., valamint a Be. említett szakaszaiban. Az indok is szerepel a törvényben, amely egyben viszonyítási pont a szabály alkalmazásához: „... *ha a megállapodással elérhető bűnüldözési célhoz fűződő érdek jelentősebb, mint az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződő érdek*”. Adott a kérdés: ki és hogyan döntheti el, melyik érdek nagyobb/fontosabb? Valamint ilyen esetben vajon szünetel a legalitás elve? *Bócz Endre* szerint a megállapodás intézménye a legalitás elve érvényesülését korlátozza³⁹, mégis a megállapodás a mai jogrendszerünkben létező, elfogadott⁴⁰ és alkalmazott intézmény annak ellenére, hogy – véleményem szerint – eredményét tekintve károsabb, mint a blöffölés. Hiszen amíg a gyanúsítottal való megállapodás esetében az állam lemond a büntetőigény érvényesítéséről, addig a blöff esetén nincs ilyen kockázat. A másik probléma a tekintélyfűltetés⁴¹, amelyet mindkét intézmény vonatkozásában említenek a jogtudósok. A veszteségek tekintetében világos, hogy a megállapodás eseté-

35 175. § (1) „A bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja esetében az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság az ügyész engedélyével a feljelentést elutasíthatja, ha a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy az ügy, illetőleg más büntető ügy felderítéséhez, bizonyításához hozzájárulva olyan mértékben együttműködik, hogy az együttműködéshez fűződő nemzetbiztonsági vagy bűnüldözési érdek jelentősebb mint az, amely az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződik.”

36 192. § (1) „A bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja esetében az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság az ügyész engedélyével a nyomozást megszüntetheti, ha a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy az ügy, illetőleg más büntetőügy bizonyításához hozzájárulva olyan mértékben együttműködik, hogy az együttműködéshez fűződő nemzetbiztonsági vagy bűnüldözési érdek jelentősebb, mint az, amely az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződik.”

37 Herke Csongor: Megállapodások a büntetőeljárásban. Rendészeti Szemle, 2008/4., 25. o.

38 Uo. 24. o.

39 Bócz Endre szerint a megállapodás intézménye a legalitás elvének érvényesülését korlátozza. Az ún. vádalkuról. Belügyi Szemle, 1995/10., 8. o.

40 Bócz Endre megállapítja, hogy a vádalku intézménye összhangban van a jogszabályokkal, és kellően szolgálja a bűnüldözés érdekeit. Uo. 11. o.

41 Herke Csongor: i. m. 33. o.

ben ez valóban reális veszély, míg blöffölés esetén például egy rossz blöff következtében a terhelt előtt lebukó nyomozó könnyen helyettesíthető egy mássikkal.

Összegzés

Tanulmányom nem titkolt célja volt, hogy a joggyakorlat számára esetlegesen támpontot nyújtson a blöff értelmezésére, kezelésére. Tekintettel arra, hogy elsődlegesen a blöff büntetőeljárás-jogi szerepét igyekeztem vizsgálni, úgy vélem, az alkalmazás gyakorisága miatt célszerű az összegzést a nyomozó hatóság szemszögéből áttekinteni. Az iménti elméleti alapvetéseket összegezve láthatjuk, hogy a büntetőeljárásról szóló törvény – ahogyan azt már többször jeleztem – nem foglalkozik külön a blöffel, csupán közvetve talánunk rá vonatkoztatható rendelkezést, mégpedig a befolyásolás témakörében. A Be. több helyen említi a befolyásolást – mint tiltott magatartást –, és ez negatív felhangokkal ruhazza fel a taktikai blöfföt. Emiatt, valamint a szó köznapri jelentésének negatív hangzása miatt a nyomozók félve alkalmazott taktikai eszköze. Nézetem szerint méltatlanul háttérbe szorult, hiszen a helyes blöff nem ellentétes a törvény előírásaival, körütekintően alkalmazva elkerülhetők a nemkívánatos következményei, vagyis értékes része lehetne a nyomozó taktikai eszköztárának. A blöff pontos definíciójával, alkalmazása határainak meghatározásával változtatni lehetne ezen a beidegződésen.

Véleményem szerint elengedhetetlen minél előbb tisztázni a blöff szerepét, ez ugyanis segíthetné a bűnüldöző szervek munkáját. Ha azonban a jogalkotó arra az álláspontra helyezkedik, hogy ez nem megengedhető módszer a büntetőeljárásban, akkor a továbbiakban egyértelművé válna a blöff alkalmazhatatlansága, és ezzel előmozdítható lenne a nyomozás törvényessége.

Mindezeket alátámasztják az empirikus kutatásom adatai. Meglepő volt tapasztalni, hogy egyes rendőri vezetők nem vállalták a blöfföt illető egyértelmű állásfoglalást, illetve a véleményüket név nélkül mondták el. A megnyilvánulásaikból világos volt számomra, hogy ismerik a jelenséget, tisztában vannak az elterjedtségével, mégis tartózkodtak a véleményformálástól. Úgy gondolom, hogy ez a szabályozásra vezethető vissza, vagyis annak hiányára, arra a homályra, ami körülöleli a blöfföt. Azon már kevésbé lepődtem meg, hogy a blöfföt alkalmazó nyomozók is tartózkodtak a véleménynyilvánítástól.

Álláspontom szerint – ahogyan kifejtettem – szükséges lenne megengedni a blöfföt. Az esetleges jogellenes alkalmazás kiküszöbölésére javaslom

megoldásnak a nyomozók, ügyészek, bírák megfelelő pszichológiai ismeretekkel történő felvértezését azokra az esetekre, amikor a blöffölt ember személyisége miatt a blöff megváltoztatná az egyébként valós önképét.

Egyéb megoldás lehet a blöff alkalmazására, ha a kihallgatásokat vagy más nyomozási cselekményeket valamilyen módon (kép- vagy hangformában is) rögzítenék, ezáltal lehetővé téve, hogy az eljárás későbbi szakaszában megállapítható legyen a blöff általi befolyásolás jogszerűsége, illetve jogelensége.

Indokolt lenne ezért a büntetőeljárás-jogi törvényben nevesítve meghatározni a pontos definícióját, valamint kimunkálni alkalmazásának feltételeit, határait is.

IRODALOM

- Bendzsák Katalin – Benke Miklós:** Profilalkotás, mint nyomozási módszer. *Belügyi Szemle*, 1994/5.
- Berezkei Tamás:** Az erény természete, önzetlenség, együttműködés, nagylelkűség. Typotex Kiadó, Budapest, 2009
- Bócz Endre:** Az ún. vádalkuról. *Belügyi Szemle*, 1995/10.
- Bócz Endre:** A gyanúsított kihallgatásának amerikai taktikájáról. *Belügyi Szemle*, 2001/2.
- Bócz Endre (szerk.):** Kriminálisztika I–II. BM Kiadó, Budapest, 2004
- Boros János:** A bűnözői profilalkotástól a tanúkihallgatásig. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2003/2.
- Csaba Tibor:** A bírói hivatás néhány lélektani vonatkozása. *Bírák Lapja*, 2006/1.
- Elek Balázs:** A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó, Debrecen, 2008
- Erdei Árpád:** A trónfosztott királynő uralkodása, avagy a bizonyításelmélet szent tehene. *Magyar Jog*, 1991/4.
- Fenyvesi Csaba:** Szembesítés. Szemtől szembe a bűnügyekben. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2008
- Finszter Géza:** A rendészet elmélete. KJK-Kerszöv, Budapest, 2003
- Finszter Géza:** Bizonyításelméletek a jog világában. *Rendészeti Szemle*, 2006/7–8.
- Herke Csongor:** Megállapodások a büntetőeljárásban. *Rendészeti Szemle*, 2008/4.
- Kemény Gábor:** A profilalkotás adaptálásáról. *Belügyi Szemle*, 1993/3.
- Kertész Imre:** A kihallgatási taktika lélektani alapjai. KJK, Budapest, 1965
- Kiss Anna:** A profilalkotásról. *Ügyészek Lapja*, 1996/2.

- Kovács Lajos:** A halálnak élve. Az elmúlt évtized hírhedt gyilkosságai. Korona Kiadó, Budapest, 2003
- Lakatos János (szerk.):** Krimináltaktika. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004
- Mérő László:** Mindenki másképp egyforma. A játékelmélet és a racionalitás pszichológiája. Tericum Kiadó, Budapest, 1996
- Murai András:** A Pflf Csaba sérelmére elkövetett emberölés. *Belügyi Szemle*, 2010/10.
- Tolcsvai Nagy Gábor:** Idegen szavak szótára. Osiris Kiadó, Budapest, 2007
- Tótfalusi István:** Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008
- Tóth Mihály:** A terhelt védekezési szabadságának tartalma és konfliktusai, különösen a nyomozásban. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1988
- Tremmel Flórián:** Bizonyítékok a büntetőeljárásban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006
- Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor:** Kriminálisztika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2009

POLGÁR ANDRÁS

Lemondás a tárgyalásról, lemondás a társadalom védelméről?

Az 1978. évi IV. törvény (Btk.) rendelkezései közé az 1998. évi XIX. törvény 607. § (2) bekezdése iktatta be, a Be.-ben pedig hatálybalépése óta megtalálható a lemondás a tárgyalásról jogintézménye. Az elsősorban eljárásjogi, részben anyagi jogi jogintézmény jelenleg hatályos anyagi jogi szabályai (Btk. 87/C §) szerint együttműködő terhelt tárgyalásról lemondása esetén a szabadságvesztés mértéke az öt évet meghaladó, de nyolc évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt a három évet; a három évet meghaladó, de öt évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt a két évet; a három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt a hat hónapot nem haladhatja meg. Az együttműködés mibenlétét az anyagi jogi kódex nem határozza meg, de rendelkezéseit összevetve az eljárásjogi kódexszel, és figyelemmel a bírói gyakorlatra is, nyilvánvaló, hogy az együttműködés abban valósul meg a terhelt részéről, hogy a bűncselekmény elkövetését a bűnösségére is kiterjedő módon beismeri a vádemelés előtt, vagy beismerés hiánya esetén a vádirat kézbesítése után 15 napon belül kéri ügyészi kihallgatását, és ennek keretében a bűnösségére is kiterjedő beismerést tesz, továbbá indítványozza ügyének az egyszerű eljárási formában való elbírálását.

A Be. 534. § (1) bekezdése szerint, ha a terhelt a vádemelést megelőzően a bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomást tesz és a tárgyaláshoz való jogáról lemond, a bíróság az ügyész indítványára nyilvános ülésen hozott ítélettel megállapíthatja a vádirattal egyező tényállás, valamint a vádirattal egyező minősítés miatt a vádlott bűnösségét, és büntetést szabhat ki, illetve intézkedést alkalmazhat. A bíróság az ítéletben az ügyész által a vádiratban indítványozott nemű büntetést vagy intézkedést szabhat ki, illetve alkalmazhat.

Szabadságvesztés kiszabásakor az ismertetett tételkeretek az irányadók, vagyis egy nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető bűncselekmény esetén legfeljebb három évet szabhat ki. Ha a terhelt kezdeményezi a tárgyalásról lemondás alkalmazását, ez az eljáró nyomozó hatóságot és a nyomozást vezető ügyészt nem köti, a Be. 535. § (1) bekezdés szerint az ügyész az ügy körülményeinek – így különösen a terhelt személye és az el-

követett bűncselekmény – figyelembevételével a vádiratban indítványozhatja az ügy nyilvános ülésen való elbírálását. Ha viszont már kezdeményezte az ügy nyilvános ülésen való elbírálását, utóbb az indítványát nem vonhatja vissza. Ha az indítvány előterjesztése után úgy látja, hogy a vádlott más, súlyosabb bűncselekményben bűnös, vagy másban is bűnös, indítványt tehet a bíróságnál az ügy tárgyalásra utalására.

Az aggályok

Számos kérdés felvetődik a vegyes (eljárásjogi és anyagi jogi) intézmény funkciójával, céljával, jogállamiságával, hasznosságával kapcsolatosan. Nem kerülgetve lényegét: kinek jó ez a jogintézmény? Érdeke-e a társadalomnak a jogintézmény alkalmazása? Előrebocsátom: súlyos aggályaim vannak a jogintézmény alkotmányosságával, hasznosságával és főleg a közérdeket szolgáló jellegével kapcsolatosan.

Meg kell vizsgálni, hogy miért alkotta meg a jogalkotó ezt az intézményt, mi volt a célja vele. Van-e – és milyen – gyakorlata, milyen következményei vannak az életben az alkalmazásának, és a továbbiakban szükséges-e a fenntartása? Nem lényegtelen kérdés, hogy van-e valami, ami az aggályokat eloszlatja, egyáltalán: alaposak-e ezek az aggályok, vagy csak egyszerűen cáfolható hipotézisek? Vannak-e a jogintézménynek káros oldalai? Ha pedig alaposak az aggályok, van-e, ami a jogintézmény káros következményeit ellensúlyozza?¹

Az aggályaim röviden a következők: hogyan érvényesülhet a tetтарыosság alkotmányos büntetőjogi elve a lemondás a tárgyalásról jogintézményének alkalmazása esetén?² Hogy lehet úgy általában tetтарыányos egy szankció, ha a jogintézmény szabályainak az alkalmazása esetén még az eredeti büntetési tételkeret alapján kiszámolt törvényi középérték sem szabható ki, még maximálisan sem?³ Konkrét példával szemléltetve: legsúlyosabb esetben nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető bűncselekmény esetén is helye lehet a tárgyalásról lemondásnak. Nem akármilyen cselekmények büntethetők ilyen súlyos szabadságelvonnással az egyébként kifejezetten szigorú büntető törvénykönyv szerint. Tipikusan a társadalomra nagy veszélyeséget magukban hordozó erőszakos, vagy az erőszakos bűncselekmények súlyához közel eső bűncselekményekről van szó. Ilyen a teljesség igénye nélkül az erőszakos közöslés büntettének alapesete, a szemérem elleni erőszak büntettének alapesete, a rablás büntettének alapesete, a löfégyverrel és lö-

szerrel való visszaélés büntettének alapesete, a halált okozó testi sértés büntette, de belefér például a zsarolás büntettének alapesete (öt évig terjed), sőt a minősített – például a súlyos fenyegetéssel elkövetett – esete (nyolc évig terjed) is. Egy erőszakos közöszlenség büntettének alapesete két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, így a törvényi középérték öt év szabadságvesztés. Nem nehéz észrevenni, hogy a tárgyalásról lemondás esetén a nem kis tárgyi súlyú bűncselekményért kiszabható büntetés legfeljebb három év lehet, vagyis meg sem közelíti a normál esetben adható középértéket, annak nem sokkal több mint a fele!⁴ Kinek is jó ez? A tetterányosság elvének lényege szerint az elkövetett bűncselekménynek és a szankciónak arányban kell állnia egymással. Ez egy alkotmányos büntetőjogi garancia, egyben a legfontosabb büntetéskiszabási elv. Meg kell vizsgálni, mekkora kárt okozott a bűncselekmény a sértettnek, rajta keresztül az egész társadalomnak. Vizsgálni kell azt is, hogy a cselekmény következménye reparálható-e, vagy sem. Az eredményen mint a tetterányosság egyik vizsgálati pontján túl nem mellékes az elkövető elkövetéskori tudattartalma és ahhoz való érzelmi viszonya sem. Így az, hogy a cselekménye szándékos volt-e vagy gondatlan, és annak melyik foka állt fenn nála. Így a tetterányosság elve értelemszerűen nem azonos az eredményfelelősség elvével, hiszen nemcsak a következmények lényegesek, de az is, hogy az elkövető milyen tudattal és érzelmi töltettel vitte végbe a cselekményt, vagyis mit gondolt, mit akart véghezvinni, hogyan viszonyult érzelmileg, akaratilag a saját ténykedéséhez. Minden egyéb szempont csak ez után lehet érdekes. Tehát miért is jó az, hogy egy nagy valószínűséggel kirívóan enyhe büntetés lesz az elkövetett bűncselekmény következménye? Ki profitál ebből? A társadalom? Aligha. Az igazságszolgáltatási szervezet?⁵ Az elkövető? Az elkövető egészen biztosan haszonélvezője a jogintézménynek. Sőt, ő a leginkább. De haszonélvezője lehet a bűnüldöző-igazságszolgáltató állami gépezet is.

Védekezés és taktikázás

Az a bűnöző, aki nagyon jól tudja, hogy elkövetett egy bűncselekményt, és alapos oka van rá, hogy azt gondolja, a nyomozó hatóságnak határozott, esetleg megcáfolhatatlan bizonyítékai vannak vele szemben, sőt az is lehet, hogy ezt elé is tárták, miért ne tenne teljes körű, feltáró jellegű és a bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomást? A jogintézmény ugyanis kiváló lehetőséget ad a bűnözői taktikázásra. Persze nem minden bűnöző ilyen tudatos, de mégis

sokan gondolkozhatnak – némi leegyszerűsítéssel – így: a bűncselekmény elkövetése során igyekeznek mellőzni hibák elkövetését, így a lelepleződés lehetőségét minimalizálni. Abban az esetben, ha ez mégis bekövetkezik, akkor célszerű együttműködni, ha a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján egyébként sem lenne sok esély a felelősségre vonás elkerülésére. Ez sokszor már a nyomozás elején nyilvánvaló lehet, de ahogy halad előre a nyomozás, egyre inkább. Mire az ügy a vádemelés előkészítésének a szakaszába jut, addigra szinte nyilvánvaló kell hogy legyen. Eddigre ugyanis a gyanúsítottak nagy része tökéletesen tisztában van azzal, hogy milyen bizonyítékok állnak a nyomozó hatóság rendelkezésére.⁶ A nyomozó hatóság általában többször kihallgatja a terheltet, és ennek során bizonyítékokat „csöpögtet” a nyomozati érdeknek megfelelően, bizonyítékokat tár a terhelt elé. Az ügy jellege és a bizonyítékok alapján jó eséllyel megjósolható, hogy az ügyben vádemelésre sor kerül-e; ha a válasz igenlő, akkor – figyelemmel a 97-98 százalékos⁷ váderedményességre – az elítélés szinte borítékolható. Ilyenkor kiváló taktika lehet élni a közvetítői eljárással, ha pedig valamiért arra nincs lehetőség, akkor célszerű kezdeményezni a tárgyalásról lemondás alkalmazását. Az erőszakos közösülés büntettének példájánál maradva: miért tagadjon az elkövető, amikor tudható, vagy nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy a terhelt biológiai anyag-maradványát azonosították a sértett testén, ruháján, vagy a terheltől bőrmaradványt, szörképletet találtak a sértetten, vagy akár a terhelt ruháján a sértettől származót. Mindezt úgy, hogy a sértett a nyomozó számára is jól észlelhetően megrendült állapotban tette meg a feljelentését, ami életszerűvé, hihetővé teszi a vallomását, amelyet a sértett pszichológiai vizsgálata is megerősít. Mindezt fokozhatja, ha az orvos szakértő dulakodás, támadás nyomait fedezi fel a sértett testén, lefogás nyomait a kezén, combján, a sértett ruhája szakadt, piszkos volt, esetleg a környéken lakók az elkövetés idejében sikítózást hallottak, vagy a cselekmény után megrendült, zaklatott állapotban a sértett éppen tőlük kért segítséget. Az is lehet, hogy ezek után a terhelt megbukott a hazugságvizsgálaton. A sor folytatható lenne. Ilyen esetben a megalapozott gyanú, majd később a vád cáfolhatatlan lesz. Az aktív védekezés ilyen helyzetben értelmetlen, ami segíthet, az nem a tagadás, hanem a „mély megbánás” és a feltáró jellegű beismerő vallomás. Ha pedig már van beismerő vallomás, akkor meddig tartana azt a beismerést kiterjeszteni arra, hogy a terhelt úgy nyilatkozzon, hogy bűnösnek is érzi magát, tehát a ténybeli beismerésen túl elismeri, hogy jogi normába ütköző cselekményt követett el. Ezzel a taktikázzal pedig a védelem már el is érkezett a tárgyalásról lemondáshoz, hiszen az egész védekezést a haszonelvűség uralja. Ha a fel-

mentésre nincs esély, akkor a védelmi cél a lehető legolcsóbban megúszni a felelősségre vonást. Erre pedig jó lehetőséget kínál a védelem szempontjából bukott ügyekben a tárgyalásról lemondás jogintézménye. Ehhez már csak az kell, hogy partnert találjanak hozzá; magyarul: indítványozni kell az ügyészségnél, és az indítványban az ügyészt meg kell győzni, hogy ezt az eljárást kezdeményezze. Természetesen a vádhatóság a közérdek teljes szem előtt tartásával kell hogy megítélje, hogy a speciális jogintézmény szabályainak az alkalmazása nem sért-e társadalmi érdeket, illetve hogy szolgálja-e a társadalom érdekét. Elvileg, ha az eljárás a társadalom érdekeit nem sérti, akkor támogatja, és kezdeményezi a bíróságnál a speciális eljárás lefolytatását. Álláspontom szerint azonban szinte kizárt, hogy a társadalom javát szolgálja a jogintézmény alkalmazása, és az is szinte biztos, hogy a jogintézmény alkalmazása sérti a társadalom érdekeit. Igen nagy valószínűséggel hasonló álláspontot képvisel a vádhatóság is, ugyanis a tárgyalásról lemondásnak szinte alig van gyakorlata, mindössze néhány esetben kerül sor bűncselekmény elbírálására ilyen eljárásban.⁸ Ez nem lehet véletlen.

Az érdekek ütközése

Az eljárás szabályait annak egyszerűsége és gyorsasága, perköltségkímélő jellege mellett sem igen alkalmazzák. Részben oka ennek a terheltek magatartása, akik sokszor feleslegesen a végsőkig tagadnak, és gyakorta küzdenek a nyilvánvaló és a saját érdekeik ellen is. Másrészt az is nyilvánvaló, hogy a nyomozó hatóság és a vádhatóság nem partner az alkudozásban, nem kívánják ilyen áron (tudniillik alacsony büntetés mellett) az eljárást egyszerűsíteni, gyorsítani és olcsóbbá tenni. Mindazonáltal felmerülhet a *visszaélés* lehetősége is rendkívüli helyzetekben: ha a hatóság leterhelt, nem érdekelt a sok és alapos nyomozásban, munkában, féltő, hogy nagyon intenzív, nehéz, alapos nyomozást kellene folytatni, ami persze várhatóan eredményes lenne, de sok munka és nagy költség árán. Gyorsan és egyszerűen irattárba helyezhető lesz az akta, ha a terhelt mindent bevall, magát bűnösnek vallja, lemond a tárgyalásról. Ebben az esetben nem feltétlenül kell folytatni a nyomozást,⁹ nem feltétlenül kell alaposan előkészíteni az ügyet a vádemelésre, nem kell a bírósági szakra alaposan felkészülni¹⁰, a nyilvános ülés egyszerű és gyors, az ügy rövidített indoklásos ítélettel befejezhető. Ugyanis előfordulhat, hogy a hatóság, mert rendkívül leterhelt, az olyan ügyektől, amelyekről a lehető legkevesebb munkával, energiabefektetéssel meg lehet, azoktól meg is fog szá-

badulni. Tartok attól, hogy az eljárás alkalmat adhat egy rossz értelemben vett alku megkötésére, amely a terheltnek jó lehet, mert az egyébként is nagy valószínűséggel a bűnössége kimondásával végződő eljárásban egy lényegesen enyhébb büntetéssel számolhat, a hatóságok meg elkerülhetik a hosszú, fárasztó bizonyítási eljárást, vagyis az érdemi munkát. Ez súlyos veszélyeket hordoz magában, és a jogalkotónak nem szabad eszközt adnia a jogalkalmazónak ehhez. Talán valamelyest csökkentené ennek a veszélyét, ha az eljárásban a sértetti akarat is megjelenne, ha sajátos módon az eljárásba belevinnék a közvetői eljárás egyes szabályait is, ennek keretében a terhelt bocsánatot kérne a sértettől, és kikérnék a *sértett hozzájárulását, hogy támogathá-e, hozzájárulna-e* ahhoz, hogy a terhelt lemondjon a tárgyalásról. Igenlő válasz esetén, miután az eljárás *összes* lényegi szereplője (a terhelt, a sértett és a hatóság) is támogatná a lemondást a tárgyalásról, akkor talán ez a veszély kizárható lenne. Az persze még mindig kérdéses lenne, hogy a hatóság vajon nemcsak a saját érdekeit tartaná-e szem előtt ebben az eljárásban, hanem a köz, azaz a társadalom érdekeit is figyelembe venné-e. Az ugyanis nehezen vitatható, hogy a társadalom érdeke az, hogy aki bűncselekményt követ el, azt a bűne súlyához mérten, arányosan büntessék meg. A sértett akaratára pedig fontos, de nem egyenlő a társadalom akaratával, illetve érdekeivel.

A tárgyalásról lemondás és a tettarányosság

A továbbiakban is kérdés, hogy a tárgyalásról lemondás esetén hogyan érvényesül a büntetőjog és a büntetéskiszabás legfontosabb elve, a tettarányosság. Egyes feltételezések szerint nem érvényesülhet, miután a jogalkotó lemond ennek a jogelvrnek az érvényesítéséről ebben a speciális eljárásban. Álláspontom szerint ez a megközelítés téves, a jogalkotó a tettarányosság elvről semmilyen általános vagy speciális büntetőeljárásban nem mond(hat) le. A büntetőjog teljes rendszerében, minden szabályával, eljárásával együtt alkotmányos kell hogy legyen. Az alkotmányosság elvei soha nem áldozhatók fel. Így a tárgyalásról lemondás esetében is a büntetéskiszabás fő vezérelve, a tettarányosság elve az irányadó. Ha ez nem így lenne, akkor a büntetési tételkeretnek sem lenne értelme, hanem előre meghatározott szankciókat kellene kiszabni a speciális eljárásban. De ilyet a speciális eljárás sem ismer, szük keretek között meghagyja a bíróság mérlegelési lehetőségét, így csökkentett tételkeret alkalmazásával határozhatja meg a konkrét szankció mértékét. A tételkeretnek pedig pont az az értelme, hogy a bíróság az ügy összes egyedi körülményét

mérlegelve határozza meg azt, hogy a konkrét cselekmény milyen szankciót kell hogy maga után vonjon. Tehát ebben az esetben sem csak deklarál egy konkrét büntetést, hanem mérlegeléssel meghatározza, előírja azt. Nyilvánvaló tehát, hogy a jogalkotó a tárgyalásról lemondás alkalmazása esetén sem adta fel a tetartányosság elvét, de a büntetéskiszabás tételkeretének felső határát jelentősen csökkentti. Mindamellet a tételkeret felső határának csökkentése az átlagosnál lényegesen enyhébb büntetések kiszabásához vezet.¹¹

Nem valószínű, hogy a Btk. alapvető rendelkezése – amely szerint a büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el – elérhető a speciális jogintézménnyel. Hogyan védjük ugyanis a társadalmat akkor, amikor bevallottan enyhébb szankciót szabunk ki az elkövetőre, mint amekkorát egyébként megérdemelné?! Hiszen erről van szó, éppen ezért megy bele a terhelt a speciális eljárásba, ezért mond le a tárgyalásról, mert tudja, hogy nem kap annyit, mint amennyit kellene. Miért áll le az állam alkudozni köztörvényes bűnözőkkel?! Miért engedi az állam legalább részben ki a kezéből a büntetéskiszabást, ami ugyanúgy állami monopólium, mint a bűn üldözése?! Visszatartó hatású-e, ha a bűnözőkben tudatosul, hogy az állam büntetőhatalma úgy működik, mint egy piac, ahol lehet alkudozni, egyezkedni?! Álláspontom szerint a magánjogi jogviszonyokban elterjedt alkudozás, egyezkedés bevezetése a közjog világába azzal jár, hogy a két jogterület határa elmosódik, az állam pedig elveszíti a tekintélyét, ami a rendfenntartó erejének a megkérdőjelezését is magával vonja. Egyedül a tetartányos büntetés lehet alkotmányos, és lehet alkalmas a prevenciók célok elérésére. Ha nem tetartányos a büntetés, akkor feltételezhető, hogy metajurisztikus elemek kerültek a döntéshozatali eljárásba, így a döntés nem átlátható.

Az eljárás kezdeményezése és a bíróság szerepe

A jogalkotó fontos garanciaként fogalmazta meg az idézett szabályt, miszerint az ügyész az ügy körülményeinek, így különösen a terhelt személye és az elkövetett bűncselekmény figyelembevételével a vádiratban indítványozhatja az ügy nyilvános ülésen való elbírálását. Vagyis nem köteles azt indítványozni, mérlegelheti, hogy indítványozza-e. Ez a szabály azonban túl általánosan megfogalmazott rendelkezés, amely nem ad kellő védelmet az ellen, hogy a társadalomra fokozott veszélyt jelentő, nagy tárgyi súlyú bűncselekményt elkövető bűnöző esetében ne lehessen a jogintézményt alkalmazni. Valamelyest

persze ellensúlyozhatná ennek veszélyét a jogalkotó, ha konkrétan bizonyos ügýtípusokat vagy egyes elkövetői köröket kizárna a jogintézmény kínálta kedvezményből. Így például az erőszakos többszörös visszaesőket, általában a visszaesőket, a személy elleni erőszakos bűncselekményeket elkövetőket stb. Ennek azonban nyoma sincs a szabályozásban, így tisztán az ügyész józanságán, értékítéletén múlik, hogy kizárja-e a jogintézmény alkalmazását akkor, amikor annak egyéb feltételei fennállnak. A jogszabály az iménti általánosságokon kívül semmilyen további támpontot ennek eldöntéséhez nem ad.¹²

Feltételezésem szerint a jogintézmény különösen széles körű alkalmazása alááshatná a jobbiztonság elvét, a büntetőkódex tekintélyét. A társadalom tagjai ugyanis joggal gondolhatnák, hogy egyeseknek „mindent lehet”, úgysis „megússzák”; a tárgyalásról lemondáshoz vezető folyamat nem transzparens; alkalmazásának elvei, a hatóság gyakorlata nem átlátható. Másrészt, hiába vannak olyan súlyos tételkeretek a Btk. különös részében, ha speciális szabályok beiktatásával a szigorú szankcióhoz vezető út elkerülhető.

Felvetődik a bíróság szerepe is az eljárásban. Nagy könnyebbség lehet a bíró számára, ha bizonyítási eljárás mellőzésével egy nyilvános ülésen lényegében érdemi munka nélkül befejezhet egy büntetőügyet, főleg azért, mert e speciális eljárásban csak rövidített indokolásos ítéletet kell írni. Különösen akkor, ha egyébként többkötetnyi nyomozati irat keletkezett az ügyben, s ha esetleg az eljárás korábbi szakaszában, a nyomozás során még rendkívül intenzív és köztözködő védekezés volt tapasztalható, de szerencsére ez (tudniillik a hosszadalmas bizonyítás és az indokolt ítélet megírása) a tárgyalásról lemondással okafogyottá vált.¹³ Másik oldalról megvizsgálva a kérdést: minek ebbe az eljárásba a bíróságot bevonni? Milyen szerep hárul ilyenkor a bíróságra, amikor az ügyész és terhelt lényegében már *mindenről megegyezett*. Milyen garanciális szerepet tölt be ilyenkor a bíróság? Milyen ítélkezés folyik ilyenkor? Amit ilyenkor a bíróság tesz, nevezhető-e egyáltalán független, pártatlan fórum ítélkezésének? Magyarország alaptörvénye 25. cikkének (1) bekezdése szerint a bíróságok igazságszolgáltatási tevékenységet látnak el. Itt azonban a történeti tényállás már adott, a cselekmény jogi minősítését az ügyész már elvégezte, a büntetékiszabás jelentősen korlátozott. Meggyőződésem szerint elég megalázó szerep hárul ilyenkor a bíróságra, nincs más dolga, mint az alku „jóváhagyása, hitelesítése”¹⁴. Nem sok mindent tehet, a vádirati tényálláshoz és a minősítéshez ugyanis kötve van. Sőt: a vádban indítványozott büntetés neméhez is!

Az ügyész tájékoztatja a terheltet, hogy milyen nemű, mértékű, tartamú büntetést hajlandó tudomásul venni, de erről nyilatkozik a terhelt is, tehát a felek erről előzetesen megegyeznek. Az a szabály, miszerint a bíróságot ez a megállá-

podás nem köti, ténylegesen csak annyi érdemi döntési lehetőséget hagy a bíróság kezében, hogy az ügyet tárgyalásra utalhatja, de ha az ügy nyilvános ülésen való elbírálását elfogadja, akkor a megállapodástól való eltérésre elvileg nincs módja, ha azt mégis megteszi, az megalapozott fellebbezést vonhat maga után. Tehát ha a megállapodással a bíróság nem ért egyet, a legjobb, amit tehet, hogy az ügyet tárgyalásra utalja.¹⁵ Megosztott a jogirodalom abban, hogy a lemondás a tárgyalásról eljárásra vonatkozó indítvány esetén mit vizsgálhat meg a bíróság. Több szerző álláspontja szerint csak egy mechanikus vizsgálatot végezhet. E szerint csak azt ellenőrizheti, hogy a terhelt valóban tett-e a tárgyalásról lemondó nyilatkozatot, valóban beismerte-e a cselekményt, és az adott bűncselekményt a törvény legfeljebb nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel bünteti-e. Mászt nem vizsgálhat. A másik álláspont szerint ezek vizsgálata után akkor is tárgyalásra utalhatja az ügyet, ha a megállapodásban rögzített tényállással, minősítéssel, a büntetés, illetve intézkedés nemével és mértékével, tartalmával nem ért egyet, figyelemmel a Be. 541. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezésre.¹⁶ Álláspont szerint az utóbbi érvelés fogadható el.

A megállapodáshoz kötöttség alapján pedig felvetődik a kérdés: ha a bíróság a tárgyalásról lemondás keretében bírálja el az ügyet, akkor hogyan érvényesül a bíróság függetlensége, pártatlansága, az eljárás tisztességességének az elve, amit pedig a bíróság garantálni köteles? Hogy tud ilyen helyzetben a bíróság igazságot szolgáltatni, ami egyébként a feladata lenne? Ez alól ugyanis az alaptörvény nem ad felmentést, és a Be. sem; akkor sem, ha speciális eljárásról van szó. Az egyetlen „menekülési útvonal” az ügy tárgyalásra utalása lehet a Be. 541. § (1) bekezdése alapján. A tárgyalásról lemondás eljárás keretei közt ugyanis a bíró kényszerpályán mozog.¹⁷ Persze erre mondhatjuk, hogy miért fogadta el a speciális eljárás lefolytatására vonatkozó indítványt, illetve az eljárás tartama alatt miért nem utalta tárgyalásra az ügyet.¹⁸ Nem segít ezen az alaptörvény 28. cikk (1) bekezdésének alkalmazása sem, amely szerint: a bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az alaptörvénnyel összhangban értelmezik. Az alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.

A jogalkotó céljai

Az előbbiek után különösen adódik a kérdés: a jogintézmény mi célt szolgál? A jogalkotói válasz: az eljárás gyorsítását és egyszerűsítését, a költséghaté-

konyságot. Olyan ügyekben, amelyekben egyszerűbben, gyorsabban¹⁹, olcsóbban befejezhető az eljárás, ott ezzel a lehetőséggel élni kell. „A terheltnek a tárgyaláshoz joga van, és e jogáról le is mondhat. [...] mindezzel jelentős munkateher csökkentést is biztosít.”²⁰ „Az eljárás gyorsítását szolgáló egyik intézmény – a bíróság elé állítás és a tárgyalás mellőzése mellett – a tárgyalásról való lemondás.”²¹ „A tárgyalásról való lemondás esetén [...] az eltérés csak a bírósági szakaszban mutatkozik. A bizonyítási eljárás a bíróságnak a vádlott általi kihallgatására korlátozódik, míg az ügyésznek és a védőnek csak felszólalási joga van. A bűnösség megállapítása a vádlott beismerő vallomásán és a nyomozati iratok ismertetésén alapul.”²²

Sajnálatos módon több eljárás elhúzódik, és olykor tetemes perköltség keletkezik. Ennek orvoslása azonban nem vezethet egyik-másik büntetőeljárás elv vagy cél abszolutizálásához. Világosan látni kell, hogy az eljárás gyorsítása csak egy bizonyos határon belül képzelhető el. Bizonyos körülmények között a gyorsítás és egyszerűsítés szükségszerűen visszahat, a megalapozottság, a tetterányosság, a prevenció célja elé kerül, és súlyos károkat okoz. Nem lehet cél az, hogy gyors és olcsó eljárások legyenek olyan áron, hogy a megszületett határozatok megalapozatlanok, a döntések hibásak, szakmailag nem alátámasztottak, az indokolások igénytelenek, sematikusak, a büntetések súlytalanok²³, mindezek aláássák a jogkövető magatartást. Ilyen áron talán mégsem kell a gyors és egyszerű büntetőeljárás. Meggyőződésem, hogy az elkövető visszatartására az aránytalanul enyhe büntetés nem alkalmas, sőt ellenkezőleg, az enyhe ítékezés az elkövető számára egy pozitív visszajelzés. Hiszen eleve súlyos társadalmi kockázata van annak, hogy az elkövetett cselekmények jó része felderítetlen marad, az elkövetők jelentős része alappal bizhat abban, hogy nem lepleződik le. Viszont ha mégis lelepleződik, akkor különféle jogi technikákkal minimalizálhatja a büntetését, így kifizetődővé teheti a bűnözői tevékenységét. Ez pedig nemhogy nem tart vissza a bűnözéstől, hanem generálja, ugyanis azt az üzenetet közvetíti a társadalomnak, hogy bűnözni érdemes.

Az eljárás ára

Kénytelen vagyok levonni azt a következtetést, hogy a tárgyalásról lemondás jogintézményével a „fürdővízzel együtt kiöntjük a gyermeket” is. Az eljárás gyorsítása és egyszerűsítése elvének az abszolutizálásával olyan alapvető, a jogállami büntetőjog részét alkotó jogelvekről mondunk le, mint a tetterár-

nyosság elve, a társadalom védelme, a speciális és a generális prevenció. A jogintézmény céljai: az eljárások gyorsítása, egyszerűsítése, olcsóbbá tétele hasznosak és fontosak, de nem ilyen áron. A jogintézmény a jogállami büntetőjog elvei alapján, meggyőződés szerint, vállalhatatlan²⁴.

A hatóságok alapvetően elutasító hozzáállásának és annak következtében, hogy a bűnözők többsége eléggé *iskolázatlan* és sokszor alulinformált a büntetőeljárás taktikákban, vagy makacs ahhoz, hogy beismerő vallomást tegyen és kezdeményezze a jogintézmény alkalmazását, inkább a végsőkéig tagad, vagy csak nem ismeri fel a saját érdekeit – alacsony számot mutat a jogintézmény alkalmazásának statisztikája. Nagy szerencséje a társadalomnak az, hogy a jogászság általában idegenkedik az ilyen speciális, az általánostól jelentősen eltérő eljárásoktól, és remélhetőleg a jogérzetét, természetes igazságérzetét is sérti, így ennek a jogintézménynek szerencséjére alig van gyakorlata.²⁵ Maradjon is így.

IRODALOM

Babus Endre: A kemény kéz kódexe. *HVG*, 2012. február 18.

Jakucs Tamás (szerk.): A Büntetőeljárás Törvény Magyarázata. KJK-Kerszöv Kft., Budapest, 2003

Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 2001

Tóth Mihály (szerk.): Büntető eljárásjog. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009

Vaskuti András: A Büntetőjog Általános Részének Vázlata. OITH Magyar Bírőképző Akadémia, 2011

LÁBJEGYZETEK

- 1 „Miként minden egyszerűsítés, úgy ez is magában hordozza garanciális jelentőségű elvek bizonyos mértékű csorbulását” – ismeri el a *Büntető eljárásjog* című tankönyv is a jogintézmény vonatkozásában. Tóth Mihály (szerk.): Büntető eljárásjog. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009, 468. o.
- 2 Nagyon súlyos megállapítás: „Azt sem értékelheti (a bíróság a speciális eljárásban), hogy vajon a kiszabható lényegesen enyhébb büntetés alkalmas-e a Btk. 37. §-ában foglalt büntetési célok elérésére vagy sem.” Uo. 470. o.
- 3 Kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető cselekménynél a középértékű öt év szabadságvesztés, azonban az egyszerű eljárásban legfeljebb három év szabadságvesztés szabható ki. Érdekes a tárgyalásról lemondás jogi szabályozása is. Míg a Btk. röviden, szűkszavúan szabályozza, alapvetően a „kedvezmény” mértékét rögzítve, addig a Be. részletes szabályozást ad, de a szabályozás nem a társadalmi érdekek és a sértett védelmére helyezi a hangsúlyt, a szabályozás középpontjában a terhelt és a terhelt jogai állnak. Így a szabályozás iránya és részletessége a terhelt jogainak sérelmét igyekszik elkerülni, tehát a terhelt számára kedvező garanciákat fogalmaz meg. Így az a cél,

- hogy csak teljes beszámítási képességgel bíró terhelt önkéntes és befolyásmentes nyilatkozata képezhesse alapját a speciális eljárásnak. A társadalom érdekeinek a védelme csak annyiban jelenik meg, hogy az ügyész az eljárást nem köteles indítványozni, ha indítványozza, a bíróság nem köteles az indítványt elfogadni (bár e körben a jogirodalom megosztott), a másik pedig, hogy amennyiben a terhelt súlyosabb bűncselekményben, vagy másban is bűnös, az ügyet tárgyalásra utalja.
- 4 A Be. miniszteri indokolása szerint: „az ügy nyilvános ülésen történő elbírálásához szükséges az ügyész indítványa, az ilyen indítvány megtételével az ügyész nyilvánvalóvá teszi, hogy az alkalmazható büntetési kereteket elfogadhatónak tartja”. Felmerül azonban a kérdés, hogy miért is elég ilyenkor a csökkentett tételkeret. Erős a gyanúm, hogy nem elég ilyenkor sem, csak egyszerűen az állam részben lemond a büntetőhatalma érvényesítéséről cserébe az egyszerűbb eljárásért. A probléma csak az, hogy ez nem szolgálja a társadalom érdekeit.
- 5 Tágan értelmezve nem csak a bíróságot, de a vádhatóságot, és a nyomozó szervet is idesorolom, sőt a büntetés-végrehajtási szervezetet is.
- 6 Ha máskor nem, a nyomozás végén az iratmertetéskor szembesül a terhelt és védője a bizonyítékokkal.
- 7 Lásd a Legfőbb Ügyészség statisztikai adatait. www.mklu.hu
- 8 Lásd a Legfőbb Ügyészség statisztikai adatait: 2011-ben 85 506 vádemelésre került sor, de mindössze 132 terhelt esetében került sor a speciális eljárás lefolytatására, ez az ügyek 0,15 százaléka. 2010-ben 246 terhelt ügyében (0,29 százalék), 2009-ben 371 terhelt (0,44 százalék), 2008-ban 366 terhelt (0,43 százalék) részesült a tárgyalásról lemondás kedvezményében. www.mklu.hu/
- 9 Bár a Be. miniszteri indokolása szerint „a beismerés és a tárgyalásról lemondás szándékának a közlése a [...] nyomozásnak az általános szabályok szerinti lefolytatását nem teszi szükségletenné”. Nem életszerű azonban azt feltételezni, hogy egy jelentősen leterhelt vizsgáló, miután a terhelt és védője közli, hogy a speciális eljárást kezdeményezik, ez után továbbra is aktív nyomozó hatósági munkát végezne.
- 10 Nyilván nem kell különösebben felkészülnie sem az ügyésznek, sem a bírónak, hiszen a bíróság nem tárgyalást, csak nyilvános ülést tart, és ahogy a Be. miniszteri indokolása is fogalmaz: „a nyilvános ülés lefolytatásának szabályai viszonylag egyszerűek, hiszen a tárgyalás legbonyolultabb fázisa, a bizonyítás ilyenkor gyakorlatilag elmarad”.
- 11 A speciális eljárásban született büntetések mértékének vizsgálata egyértelműen ezt az álláspontot erősíti. Jó példa erre a BH 2011/98. jogeset. A vádlott a sértettet először durván megalázta, majd elhűződően bántalmazta, ennek során elvette tőle a nyakláncait. A vádirat és a bíróság is a cselekményt, tévesen, kifosztás büntetének minősítette (rablás büntette helyett). A speciális eljárásban a vádlottat tíz hónap börtönbüntetésre ítélték, amelynek végrehajtását két évre felfüggesztették. Rendes eljárásban ilyen enyhe szankció kiszabása a bírói gyakorlat alapján kizárt lett volna. Megjegyzem, elvárható lett volna, hogy a bíróság észlelje, hogy a cselekmény nem kifosztás, hanem rablás büntette, és az ügyet az eltérő minősítés folytán tárgyalásra (rendes eljárásra) kellett volna utalnia. A büntetési célok elérésére – álláspontom szerint – nem alkalmas szankcióra jó példa a BH 2006/74. jogeset is, ahol a vádlott mint illetékhivatali végrehajtó gátlástalanul, folytatólagosan, a korrupciós pénzt a nehéz helyzetben lévő adóstól mintegy kieroszakolva váltható a hivatalos személy által kötelezőszegéssel elkövetett vesztegetés büntetével, a speciális eljárásban tíz hónap börtönbüntetést és egy év közügyektől eltiltást kapott. A másodfokú bíróság álláspontja szerint a büntetés törvénysértően enyhe, súlytalan, nincs arányban a korrupciós bűncselekmények kiemelkedő társadalomra veszélyességével. Rámutatott: „törtetlen a bírói gyakorlat abban, hogy a korrupciós jellegű bűncselekményekkel szemben a törvény teljes szigorát kell alkalmazni”. Meg kell állapítanunk azonban, hogy ebben az ügyben ez nem sikerült, miután súlyosításra irányuló fellebbezés hiányában a büntetés súlyosítására nem kerülhetett sor. Megjegyzem, álláspontom szerint törvényes és tettarányos büntetés kiszabása ebben az ügyben a speciális eljárásban eleve nem volt lehetséges, figyelemmel a kiszabható maximumra, amely három év volt. Néhány további példa a tárgyalásról lemondásos eljárásokban született szankciókra, ér-

teljeszerűen a teljesség igénye nélkül: kétrendbeli folytatólagosan, jelentős értékre üzletszerűen elkövetett sikkasztás büntette, háromrendbeli jelentős értékre üzletszerűen elkövetett sikkasztás büntette és egyéb vagyon elleni bűncselekmények miatt három év börtönbüntetés (Szegedi Ítéletábra Bkf.II.100/2006/2); életveszélyt okozó testi sértés büntettségért két év börtönbüntetés, végrehajtása öt évre felfüggesztve (Debreceni Ítéletábra Bf.I198/2008/4); vezető beosztású hivatalos személy által folytatólagosan, üzletszerűen elkövetett vesztegetés büntette miatt két év börtönbüntetés, négyévi közügyektől eltiltással (Fővárosi Bíróság 20B.668/2007/3.). A sor folytatható lenne.

- 12 A Be. miniszteri indokolása szerint „az ügyész dönt arról, hogy [...] célszerűnek tartja-e és elegendőnek véli-e az alkalmazható jogkövetkezmények súlyát. E döntését a cselekmény jellegére, a gyanúsított személyére, a nyomozás adataira és a gyanúsított beismerő vallomására tekintettel hozza meg [...]”
- 13 Ennek felvetése nem csak hipotézis a részemről, ismerek ugyanis olyan ügyet, amikor a rendkívül nehéz nyomozás végén, intenzív védekezés után került sor a tárgyalásról lemondás alkalmazására azért, mert a terhelt és védője védekezési taktikát váltott, miután világossá vált számukra, hogy az intenzív védekezés – a bizonyítékok meggyőző ereje miatt – kilátástalan.
- 14 „A nyilvános ülés kitérésére az ügyészi indítvány alapján kerül sor. Amennyiben a bíróság azt állapítja meg, hogy az ügyészi indítvány alaptalan – a vádlott nem tett beismerő vallomást, nem mondott le a tárgyalásról, illetve a törvény a vád tárgyává tett bűncselekményt nyolcévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetéssel bünteti –, akkor az általános szabályok szerint nem tart nyilvános ülést, hanem az ügyet tárgyalásra utalja. [...] A miniszteri indokolás szerint a bíróságot az ügy nyilvános ülésen való elintézésére vonatkozó ügyészi indítvány nem köti. [...] álláspontunk szerint ha a törvényi feltételek adottak, akkor a bíróság nem utalhatja tárgyalásra az ügyet. [...] a bíróság csak a feltételek meglétét vizsgálhatja, ezen túlmenően mérlegelési tevékenysége nincs.” Jakucs Tamás (szerk.): A Büntetőeljárás Törvény magyarázata. KJK-Kerszöv, Budapest, 2003. 888. o.
- 15 Ha a bíróság az ügyet tárgyalásra, így rendes eljárásra utalja, „az az eljáró bíróság olyan jogositványa, amely az ügyet azonnal és végérvényesen tárgyalási szakba, a rendes eljárás keretei közé viszi. [...] a megelőző szakhoz történő visszatérés fogalmilag kizárt.” Legfelsőbb Bíróság Bhat.II.720/2010/5.
- 16 Ebben az esetben nem érvényesül az az általános szabály, hogy az ügyész a büntetés konkrét mértékére, tartamára indítványt nem tehet, hiszen ezt a megállapodás és a vádirat is tartalmazza.
- 17 [...] amennyiben az iratok alapján eldönthető, hogy a külön eljárás törvényi feltételei fennállnak, úgy a bíróság az ügyészi indítvány szerint köteles eljárni. A törvényi feltételek megléte esetén a bíróság nem mérlegelheti az eljárás megindítását. Nincs lehetősége annak értékelésére, hogy az ügy ténybeli vagy jogi kérdésekben bonyolult megítélésű-e. Azt sem értékelheti, hogy vajon a kiszabható lényegesen enyhébb büntetés alkalmas-e a Btk. 37. §-ában foglalt büntetési célok elérésére vagy sem.” Tóth Mihály (szerk.): i. m. 470. o. Hasonló álláspontot képvisel a Be. magyarázata is: „Az ügyészi indítvány esetén a bíróság csak a feltételek fennállását mérlegelheti, és ha azok fennállnak, akkor az ügyet nem tárgyalásra, hanem nyilvános ülésre tűzi ki.” Jakucs Tamás (szerk.): i. m. 884. o. Megjegyzem, ezzel az állásponttal nem értek egyet, hiszen ha a bíróság a büntetés nemével, mértékével, tartamával nem ért egyet, akkor nem tűzi ki az ügyet nyilvános ülésre, vagyis van mérlegelési joga, az eljárás nem automatizmuson alapul. Ez egyértelmű a Be. 541. § (1) bekezdése alapján. Olyan tehát nincs, hogy csak az ügyész mérlegelhet, de a bíróság nem. Így is elég nagy hiba, hogy egyáltalán létezik a jogintézmény; ha az eljárás automatikus lenne a bíróság részéről, az még jelentősen növelné a jogintézmény által okozott kárt.
- 18 Álláspontom szerint ha a bíróság a „Lemondás a tárgyalásról” keretében jár el, utóbb csak akkor utalhatja az ügyet tárgyalásra, ha úgy ítéli meg, hogy a vádlott más (súlyosabb) cselekményben bűnös, vagy másban is bűnös. De csak azért, mert a cselekmény jellege, a vádlott személyisége tárgyalási formát és súlyosabb büntetést igényelne, nem, hiszen ezt a bíróságnak az ügy bíróságára érkeztekor kell mérlegelnie. Tehát ha a megállapodás tartalmával nem ért egyet, akkor rögtön tárgyalásra kell utalnia az ügyet, és nem tűzheti ki nyilvános ülésre. Ha mégis nyilvános ülésre tűzte ki, akkor ez azt jelenti,

hogy a megállapodás tartalmával egyetért. Ez tehát később megkötí a bíróság kezét. Itt azonban vissza kell utalnunk arra, hogy a jogirodalom erősen megosztott abban, hogy a bíróság mérlegelheti-e azt, hogy a törvényi feltételek fennállásakor nyilvános ülésre tűzi-e az ügyet, vagy rendes eljárásra. Több szerző szerint nincs mérlegelési joga, nyilvános ülésre kell tűznie, ha a vádlott beismerő vallomást tett, a tárgyalásról lemondott, a cselekmény legfeljebb nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, és az ügyész indítványozta a speciális eljárást.

19 „[...] a tárgyalásról való lemondás jelentősen lerövidíti az eljárás időtartamát”. Jakucs Tamás (szerk.): i. m. 884. o.

20 A Be. 533–534. §-hoz fűzött miniszteri indokolás.

21 Jakucs Tamás (szerk.): i. m. 883. o.

22 Uo.

23 A Be.-magyarázat és a miniszteri indoklás is szükségesnek tartja annak vizsgálatát, hogy a büntetési célok az alacsonyabb tételkerettel is elérhetőek-e, az azonban vitatott a jogirodalomban, hogy ezt csak az ügyész mérlegelheti-e, mielőtt indítványt tesz a speciális eljárásra, vagy mérlegelheti a bíróság is, mielőtt az indítványt befogadva az ügyet nyilvános ülésre tűzi ki. Utóbbi álláspontot tartom elfogadhatónak, mert a szűkítés nem következik a jogszabály [Be. 541. § (1)] bekezdéséből, másrésztől a társadalom védelme elvénél is az utóbbi álláspont felel meg inkább. A Be. szabályozását, a Be.-magyarázatot és a miniszteri indoklást ellentmondásosnak tartom, hiszen ha meg kell nézni, hogy az alacsonyabb tételkerettel a büntetési célok elérhetőek-e, akkor terhelt miért menne bele az „ügyletbe”, hiszen neki éppen azért éri meg lemondani a tárgyalásról, mert enyhébb büntetést kap, mintha rendes eljárásban megkapná a tettarányos büntetést. Ha viszont a speciális eljárásban is tettarányos szankciókat kell kiszabni, akkor miért alacsonyabb a tételkeret? Hogyan szabjon így ki tettarányos büntetést a bíróság, ha arra az alacsonyabb tételkeret adott esetben nem alkalmas? A másik kérdés: a Be. magyarázata szerint ha a speciális eljárás feltételei fennállnak, és annak megfelelő eljárás lefolytatását az ügyész indítványozza, ehhez a bíróság kötvé van. De ha kötvé van ehhez a bíróság, akkor hogyan vizsgálja meg azt, hogy az alacsonyabb tételkerettel elérhetőek-e a büntetési célok? A szerzők meg sem kísérlék az ellentmondás feloldását.

24 Az ügynevezett vádalku és a tárgyalásról lemondás két eltérő jogintézmény. A vádalku kifejezetten hasznos intézmény lehet. A Be. 192. § (1) bekezdése szerint a nyomozás megszüntethető, ha a büncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy az ügy, illetőleg más büntetőügy bizonyításához hozzájárulva olyan mértékben együttműködik, hogy az együttműködéshez fűződő nemzetbiztonsági vagy bűnüldözési érdek jelentősebb, mint az, amely az állam büntetőjogi igényének az érvényesítéséhez fűződik. Itt azonban nem kerül sor bírósági eljárásra, hiszen a nyomozást az ügyész, illetve az ügyész engedélyével a nyomozó hatóság szünteti meg. Vannak persze esetek, amikor a nyomozás megszüntetése túlzott kedvezmény lenne az együttműködő terhelt számára, ilyenkor az együttműködő terhelt ellen az ügyész vádat emel. Ilyenkor sor kerülhet a tárgyalásról lemondás alkalmazására. Ekkor a bíróság a csökkentett tételkeretben szabhatja ki a büntetést. Megítélésem szerint e körben sem indokolt a tárgyalásról lemondás intézményének a fenntartása, hiszen ilyenkor a jelentős fokú együttműködés olyan nyomatékossá enyhítő körülmény, amelyet a bíróság a büntetés kiszabásakor normál eljárásban a rendes tételkereten belül – vagy adott esetben az enyhítő szakasz alkalmazásával – is javító-nevelő szándékú szankcióval értékelhet. Persze ilyenkor a nyomozati iratoknak tartalmazniuk kell az együttműködés tényét, mibenlétét.

25 Örvendetes, hogy elenyésző számban kerül sor ügyek elbírálására ebben az eljárásban. A Legfőbb Ügyészség statisztikája szerint 2011-ben 85 506 vádemelésre került sor, de mindössze 132 terhelt esetében került sor a speciális eljárás lefolytatására, ami az ügyek 0,15 százaléka. 2010-ben 246 terhelt ügyében (0,29 százalék), 2009-ben 371 terhelt (0,44 százalék), 2008-ban 366 terhelt (0,43 százalék) részesült a tárgyalásról lemondás kedvezményében. Tehát egy kedvező csökkenés is kiolvasható a számokból. www.mklu.hu Sajnálatos módon azonban az új, kifejezetten szigorú és számos hasznos újdonsággal szolgáló Btk., a 2012. évi C. törvény is ismeri a lemondás a tárgyalásról jogintézményt, azt a 83–84. §-ában szabályozza, nem módosítva a jelenleg hatályos rendelkezéseket.

BENCSEK ERIKA – VIGH BÁLINT

Módszertani ajánlások a próbairás felvételéhez

A mintavétel folyamata

A kézeredet-megállapítás kulcsa a mennyiségileg és minőségileg megfelelő, összehasonlítható írásminta. Az írásszakértő a kérdéses anyagok készítőinek azonosításához próba¹ vagy spontán², valamint félszponán mintákat használ fel.

A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet Kriminálisztikai Szakértői Osztályára érkező kirendelések több mint egyharmadában az írásminták alkalmazatlansága miatt nem lehet elvégezni a szakértői vizsgálatot. Az újbóli mintavétel lassítja az eljárást, és a mintaadók a másodszori kísérletnél sok esetben felkészültebbek, ez rendszerint az írás torzításával jár együtt, és szűkíti az összehasonlítható sajátosságok körét. A bíróságon felvett írásminták szakmailag gyakran még a minimumkövetelményeknek sem felelnek meg, a próbairásról a hitelesítés, záradékolás, keltezés is hiányzik. Mindazonáltal csak speciális esetekben lenne indokolt a szakértő általi mintavétel.

Mind szakmai szempontból, mind a kirendelő szempontjából szükséges, hogy egységesített, részletes módszertani ajánlások készüljenek az írásminták felvételéhez.

Az ajánlásoknak tartalmazniuk kell a *mintavétel folyamatát*, lépéseit, meghatározva a folyamat állandó és esetfüggő, aktualizálandó pontjait, valamint a *mintavétel irányelveit*, előírásait³ és tilalmait⁴.

Jelen tanulmányunk a *mintavétel folyamatával* foglalkozik.

A módszertani ajánlások előzményeit már az ötvenes évek szakértői gyakorlatában megtaláljuk. A leginkább előforduló hibák, hiányosságok tipikusak, és analógiát mutatnak az aktuális problémákkal. Az írásminta nem tartalmazza a kérdéses anyag írásjeleit, neveit, számait, szövegét, más írástípusú vagy

1 Próbairás/próbaminta: írásszakértői vizsgálat céljából az eljárás során, előkészített, ellenőrzött körülmények között, iránymutatás szerint felvett aláírások vagy kézírások.

2 Spontán minta: Az eljárástól függetlenül, nem szakértői vizsgálat céljából készült aláírások vagy kézírások. Az eljárás megindítása után (többnyire az ügyvel összefüggésben) készült grafikai anyagok legfeljebb félszponán vagy feltételezeten spontán mintának tekinthetők.

3 A próbairás tartalmi, technikai, terjedelmi, írásmódra vonatkozó és egyéb szabályai és ajánlása.

4 Korlátozás, tiltás a módszertani hibák elkerülése érdekében (például a kérdéses írás másoltatása, instrukciók a helyesírásra, központozásra stb.).

írásfajtájú, csekély terjedelmű, felvételénél nem veszik figyelembe a kérdéses írás megjelenését (például szűk rovatban való elhelyezését), a mintaadó lassan, torzítottan írja az egész próbaírást, instrukciók, irányítás nélkül.

Az OKKri Tájékoztatója⁵ szerint a hatvanas években az ügyek túlnyomó részét spontán írásminták nélkül dolgozták fel. A próbaírások harminc százalékanak a terjedelme tíz sor alatt volt, a gyanúsítottak és más szempontból érintett személyek írásmintáinak mennyisége eltért. A nem gyanúsítottak próbaírása átlagosan öt-tizenkét sort tett ki.

Gyakran előforduló hiba volt, hogy a névtulajdonostól nem szereztek be írásmintát, nem fordítottak figyelmet az íráshordozó és az íróeszköz fajtájára. A vizsgált ügyekben a próbaírások jelentős számban hitelesítés nélkül készültek.

A múlt század közepén a hiányos vagy az összehasonlító vizsgálatra alkalmatlan anyagok érkezésekor a szakértők egy ügynevezett írásszakértői értesítést küldtek a kirendelőnek, ez a mai szakértői állásfoglalásnak vagy tájékoztató levélnek felel meg.

Az értesítés első oldalán a konkrét ügyre vonatkozó – elsősorban a mintákkal kapcsolatos – hiányosságokat írták le, a második oldalon az írásmintavételről követendő, tíz pontból álló ajánlás szerepelt (*1. és 2. számú kép*).

A *2. számú képen* olvashatók közül a legfontosabbak az 1., 3. és 7. pontokban megfogalmazott előírások, amelyeket a laikus is figyelemmel kísérhet, ha a mintavételnél nincs jelen szakértő.

A minták beszerzését, felvételét a kérdéses irat eljárásba kerülésétől döntési elágazásokon keresztül az *1. számú ábrán* szemléltetjük.

A vizsgálat előkészítésének logikai sorrendjét a következők indokolják.

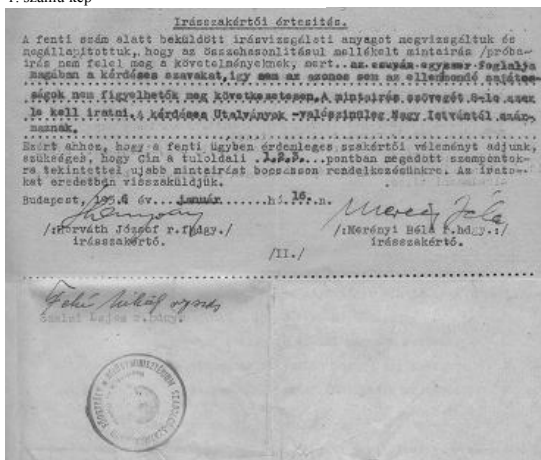
Minden esetben elsődlegesen azt kell megállapítani, hogy a kérdéses kézírás alkalmas-e a vizsgálatra. Csekély terjedelmű, egyedi azonosításra alkalmatlan vagy gyenge minőségű, például faxmásolatban rendelkezésre álló vitatott anyagokhoz a minta előteremtése, felkutatása vagy felvétele értelmét veszti.

A folyamatábrában a következő döntés, hogy az összehasonlító anyag nélkülözhetetlen-e az adott ügyben. Ha kizárólag arra vonatkozik a szakkérdés, hogy a vitatott írást technikai úton hozták-e létre (nyomtatóval, aláírás-bélyegzővel stb.), el lehet tekinteni az írásmintától, és a kérdéses anyag alkalmassága esetén a szakértő elkezdheti a vizsgálatot.

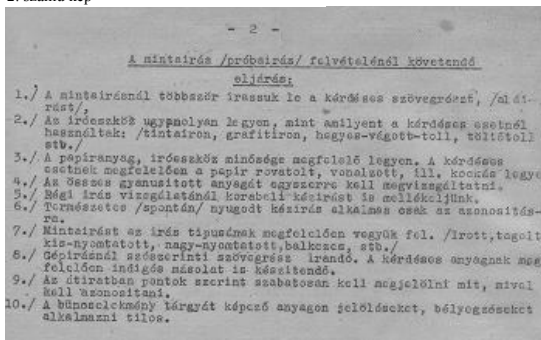
Amennyiben írásminta szükséges, általában egyszerűbb, gyorsabb az eljárás során keletkezett félszponán minta felhasználása, vagy a spontán írásminta be-

⁵ OKKri Tájékoztató. Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet, Budapest, 1962, 148–154. o.

1. számú kép

2. számú kép

szerzése. Előfordulhat, hogy a próbairás betegség, írásképtelenség, a névtulajdonos halála, az illető eltűnése vagy egyéb ok miatt nem is jöhet számításba.

A vizsgálat szempontjából lényeges, hogy a kérdéses anyagok mikor keletkeztek, több évvel korábbi keletkezésnél mindenképpen gondoskodni kell

a korabeli mintákról. A spontán írásminta egyik legfontosabb szerepe, hogy csak oly módon ellenőrizhető kétséget kizáróan, hogy a próbaírás természetes írással készült-e, ha megismerjük egy spontán keletkezésű minta írásképet, jellemzőit. Az írásminta felvételénél is jelentősége lehet, ha tudjuk, hogy a mintaadó természetes írása gyors tempójú, miközben lassan, rajzoltan készíti a próbaírást. A diktálás tempójának a növelése, vagy az írástempóra vonatkozó iránymutatás természetesebb kézíráshoz vezethet. Mindezek indokolják a spontán minta beszerzésének elsődlegességét.

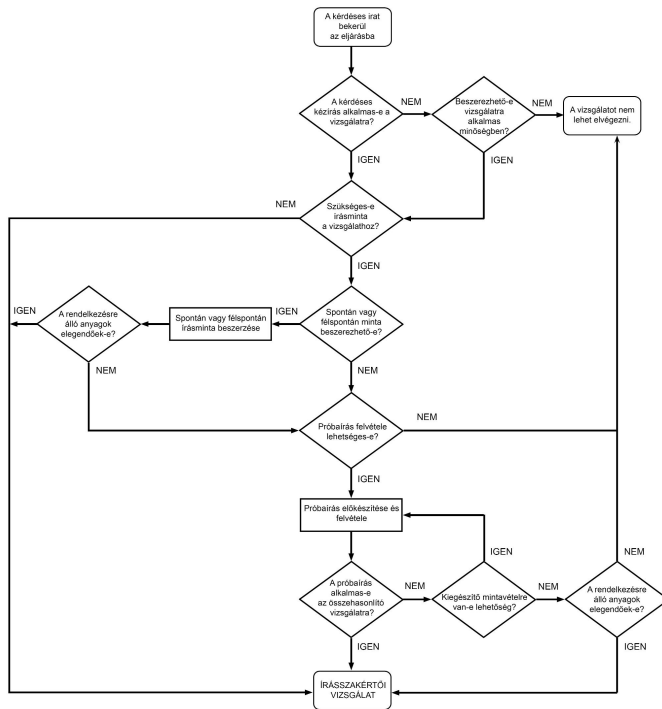
A következő lépés a rendelkezésre álló anyagok mennyiségi, minőségi kontrollja. Ha ezek megfelelők és elegendők az összehasonlításhoz, hasonló körülmények között, hasonló módon jöttek létre, mint a vitatott kézírás, akkor felesleges próbaírást felvenni.

Egy további elágazás, hogy van-e lehetőség próbamintavételre. Ha nincs, és spontán minták sem állnak rendelkezésre, vagy azok önmagukban nem elegendők, akkor a szakértői vizsgálatot nem lehet elvégezni.

A próbaírás felvételét elő kell készíteni. Megalapozott szakértői következtetés a kérdéses írás feltételeit legalább megközelítő pontossággal követő minták esetén várható. Ez a külső körülményekre vonatkozik, hiszen az mindenképpen vitatható, hogy egy stresszhelyzetben készült aláírás vizsgálatához a próbaírásnál teremthetünk-e feszült légkört, méghozzá annak tudatában, hogy a mintavétel a legtöbb ember számára egyébként is feszültséggel teli folyamat. A szakírók többsége egyetért abban, hogy általában törekedni kell a mintaadó megnyugtatására, ez a megfelelő íráskörülmények megteremtésével, az írás időtartamának növelésével érhető el.

A külső körülmények megléte ellenőrizhető, az írásfeltételek kontrollálhatók és szabályozhatók, de a belső pszichés hatásmechanizmus ellenőrizhetetlen, mert ennek összetevői sem a kérdéses írás keletkezésekor, sem a mintavételkor pontosan nem ismertek, nem ismerhetők meg. A kérdéses anyag készítésénél az író személy fiziológiai állapotáról is csak kivételes esetben állnak rendelkezésre adatok, ezért a hasonló körülmények között készült spontán minták jelentősége megnő. Az írásképp természetesen még egymást követően leírt grafikumoknál sem teljesen azonos. A mintaanyag megismerésével mindig egy variabilitási tartományt kell kijelölni, és azt vizsgálni, hogy a kérdéses írás beleilleszkedik-e ebbe az ingadozási övbe. Egy darab mintaaláírás a kérdéses aláírások kézeredet-meghatározásához nem elegendő. A következetesen előforduló sajátosságok felismeréséhez és a véletlenszerűek vagy esetlegesek kiszűréséhez több minta szükséges.

1. számú ábra

Ha az elkészült próbairás nem alkalmas az összehasonlításra, de a mintaadó hajlandó a kérdéses anyagnak megfelelő írásmód szerint ímni, akkor megfelelő irányítással célszerű kiegészítő mintát venni. Az instrukciók ellenére is sikertelen minta rendszerint az együttműködés vagy a megfelelő írásmód gyakorlásának hiányából adódik. Ilyen jellegű problémák elkerülésére érdemes a mintavételnél szünetet tartani és átgondolni, hogy a próbaminta írásmódja minden tekintetben megfelel-e a kérdéses anyagnak, és van-e olyan módszer-

tanilag elfogadott rávezető technika, torzításnál figyelemelterelő taktika, amelynek a hatására a mintaadó vizsgálatra alkalmasabb kézírás produkál.

A szükséges írásminták beszerzése után a feltételek adottak a szakértői vizsgálatához, ezek híján nincs mód összehasonlításra és kézeredet-megállapításra, tehát szakértői szempontból az ügy lezárul.

Az alpmódszertant legrészletesebben *Illár Sándor, Lichtblau György és Vigh András* dolgozta ki.

A jogszabályok részben kötelezővé, részben lehetővé teszik az eljárások résztvevőinek a szakértői vizsgálatokat, beleértve a mintavételt. A műtét és a műtétnek minősülő vizsgálati eljárás kivételével a szabálysértési eljárás⁶ alá vont személy és a sértett, büntetőeljárásban⁷ a terhelt, sértett és a tanú köteles alávetni magát a vizsgálatnak. Kényszer alkalmazásának elméletben a terhelttel szemben lenne helye⁸, ez azonban a mintaadó aktív részvételt igénylő írásmintavételnél nem alkalmazható. Bizonyos esetekben a próbairás megtagadásáról készült jegyzőkönyv aláírása a spontán írásmintákkal együtt elegendő egy korlátozott összehasonlításhoz. Polgári perben és nemperes eljárásban senkit nem lehet kötelezni a szakvéleményhez szükséges írásminta készítésére.

A mintavétel teljes folyamatát a 2005. évi XLVII. törvény zárórendeletkezése alapján kidolgozott 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet szabályozza, kezdve a személyazonosság igazolásától a vizsgálatról való tájékoztatáson át a megjelenésről kiállítandó igazolásig. A minta felvételének jogi kereteit ezt megelőzően a 2/1988. számú IM rendelet jelölte ki, ebben rögzítették azt is, hogy a mintavétel elsődlegesen a kirendelő szerv feladata, illetve milyen feltételekkel kerülhet sor szakértői mintavételre.

Az igazságügyi szakértői működésről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet tartalmazza, hogy a kirendelő szerv kérése alapján a szakértő közreműködik a minta felvételében, a mintavétel helyéről, időpontjáról a kirendelő vagy (annak rendelkezése alapján) a szakértő értesíti a mintaadót.

A próbairás előkészítésének és felvételének lépéseit a jogi és szakmai szempontok figyelembevételével, a tanulmány végén feltüntetett magyar és külföldi szakirodalomra alapozva állítottuk össze. Ezek a következők.

1. A próbairás előkészítése

1.1. A kérdéses írás keletkezési körülményeinek megismerése.

1.2. A kérdéses anyag megjelenítésének, írásmódjának meghatározása.

⁶ 2012. évi II. törvény 64. § (5) bek.

⁷ 1998. évi XIX. törvény 106. § (1)–(4) bek.

⁸ 1998. évi XIX. törvény 106. § (3) bek.

- 1.3. A próbaírás körülményeinek kidolgozása (az író személy helyzete, írás-technika, testtartás, az íráshordozó helyzete, alátét, írófelület).
- 1.4. Író kéz meghatározása (leggyakrabban domináns kéz, kivételes esetben más testrész).
- 1.5. Egyéb vagy speciális íráskörülmények (fényviszonyok, hőmérséklet, védőruha, kesztyű, maszk).
- 1.6. A kérdéses irattal egyező fajtájú, méretű íráshordozó, megfelelő íróeszköz beszerzése.
- 1.7. A kérdéses írás elhelyezésének megfelelő formátum szerkesztése, nyomtatása vagy ennek megfelelő formanyomtatvány beszerzése, másolása (például rovatokban, vonalon, nyomtatott szöveg feletti elhelyezés).
- 1.8. A próbaírás fajtáinak kiválasztása (önálló fogalmazás, szövegmásolat, diktálás, ezek kombinációi), a végrehajtáshoz szükséges anyagok összeállítás, önálló fogalmazás esetén a tematikának a meghatározása.
- 1.9. A kézírás, aláírás típusának, fajtájának, a szöveg nyelvének, tartalmának, terjedelmének meghatározása, aláírások esetén a név megadása.
- 1.10. Értesítés/időzés a mintavételre.

2. A próbaírás felvétele

- 2.1. Személyazonosság igazolása. (Előzetes hozzájárulás után az okmányon található aláírás spontán mintaként bevonható az írásminták körébe.)
- 2.2. Tájékoztató a vizsgálat céljáról, időtartamáról, menetéről, szakértői eljárásokról, módszerekről közérthető módon (amely egy előzetesen elkészített tájékoztató lap átadása is lehet az időtartam aktualizálásával).
- 2.3. Tájékoztató arról, hogy a mintaadó a jogszabályok szerint köteles-e közreműködni.
- 2.4. Nem kötelező közreműködés esetén írásbeli beleegyezés készítése.
- 2.5. Beleegyezés megtagadása vagy nyilatkozat hiányában jegyzőkönyv felvétele.
- 2.6. Adatgyűjtés⁹ és leírás a mintaadó írásszokásairól, az írás készítését befolyásoló tényezőkről (szemészeti problémák, szemüveghasználat, baleset, sérülés, betegség, kézremegés, gyógyszeresedés, alkoholfogyasztás stb.). Rögzíteni kell, hogy az írás készítését befolyásoló tényezők fennálltak-e a kérdéses anyag készítésének idején, illetve az írásminta készítésekor.
- 2.7. Természetes íráskörülmények megteremtése.
- 2.8. Nyomozati cselekményként jegyzőkönyvi forma készítése, megszabott alakú és tartalmi követelmények szerint (Be. 166. §).

⁹ Fontos adat lehet az életkor, képzettség, anyanyelv vagy más nyelv ismerete. In: Illár Sándor (szerk.): Kriminántechnika. BM Kiadó, Budapest, 1984, 325. o.

- 2.9. Előkészítő/előzetes¹⁰ minta felvétele (semleges tárgyú szöveg, megszokott természetes írás, egyéb iránymutatás nélkül).
- 2.10. Szó szerinti/név szerinti minta felvétele (megszokott természetes írás, egyéb iránymutatás nélkül). Speciális lapok, vagy formanyomtatványok használata. Mintalapok takarása (a leírt szöveget folyamatosan húzott lap fedi). A mintaadó minden lap alján elismeri, hogy a kézírás tőle származik, az elkészült, beszámozott lapok elvétele.
- 2.11. Mintavétel speciális íráskörülmények között (fotó- vagy videofelvétellel).
- 2.12. Szünet beiktatása (rövid, vagy kivételes esetben többnapos), a próbaminta és a kérdéses írás általános írásképének összehasonlítása, írásrendszer, írásmód, írásfajta, olvashatóság, jelentős tempó- és méretkülönbségek esetén további instrukciók megfogalmazása és az előbbieket dokumentálása.
- 2.13. Megismételt mintavétel a meghatározott instrukciókkal.
- 2.14. Záradékolás (a záradékban a mintaadó elismeri, hogy a kézírás tőle származik, és nyilatkozik arról, hogy a mintát önként adta, a mintát felvevő rögzíti az instrukciókat és a szokatlan tényezőket, például kézsérülés, speciális kéztartás, torzítás).
- 2.15. Hitelesítés.
- 2.16. Kiegészítő anyagok, mellékletek csatolása (nyomtatványok, speciális esetben írásmintáról készült felvétel)
- 2.17. A mintaadó kérésére igazolás kiállítása a megjelenésről a 31/2008-as IRM rendelet melléklete alapján.

Az iménti leírásnak megfelelő, jól előkészített, ellenőrzött körülmények között felvett, szöveghű és írásmódját tekintve is reprodukált, torzítatlan próbaírás alapján a legtöbb esetben nagy valószínűségű vagy határozott vélemény adható.

IRODALOM

- Harrison, Wilson R.:** *Suspect Documents, their scientific examination.* Praeger, 1958
- Hilton, Ordway:** *Scientific Examination of Questioned Documents.* Callaghan & Company, Chicago, 1956
- Huber, Roy A. – Headrick, Alfred M.:** *Handwriting Identification: Facts and Fundamentals.* CRC Press, 1999

¹⁰ Előzetes és szó szerinti minta megkülönböztetése. Thomas W. Vastrik: Obtaining known specimens (<http://www.asqde.org/vastrik/known.htm>)

- Illár Sándor:** Az írás, az iratok kriminalisztikai vizsgálata. Rendőrtisztai Főiskola, Budapest, 1979
- Illár Sándor:** Az írásminták biztosítása. In: **Illár Sándor (szerk.):** Kriminaltechnika. BM Kiadó, Budapest, 1984
- Katona Géza – Merényi Béla:** Írásminták beszerzése és íráspróbák felvétele. *Rendőrségi Szemle*, 1962/1.
- Kertész Imre:** Az igazságügyi szakértői vizsgálatok kézikönyve. KJK, Budapest, 1976
- Kiss Lajos:** Az igazságügyi kézírászakértői vizsgálat alapjai. KJK, Budapest, 1977
- Lichtblau György:** Kriminalisztikai írásvizsgálat. In: **Bócz Endre (szerk.):** Kriminalisztika I–II. BM Kiadó, Budapest, 2004
- Molnár Rezső:** Igazságügyi írásvizsgálat. In: **Garamvölgyi Vilmos (szerk.):** Kriminalisztika: Általános rész. BM Tanulmányi és Módszertani Osztálya, Budapest, 1961
- Molnár Rezső:** Kéz- és gépirásvizsgálat, ORFK Oktatási és Kiképző Központ, Budapest, 1995
- Morris, Ron N.:** Forensic Handwriting Identification. Fundamental concepts and principles. Academic Press, 2000
- Nickell, Joe:** Detecting Forgery: Forensic Investigation of Documents. University Press of Kentucky, Lexington, 1996
- Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor:** Kriminalisztika tankönyv és atlasz. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2005
- Vargha László:** Az összehasonlító kézírásvizsgálat fő kérdései. In: **Gödöny József (szerk.):** Kriminalisztikai Tanulmányok 8. Budapest, 1970
- Vass Kálmán:** Számjegyek kriminalisztikai vizsgálatáról. In: **Gödöny József (szerk.):** Kriminalisztikai tanulmányok, 5. Budapest, 1966
- Vass Kálmán:** A kézírás vizsgálata. KJK, Budapest, 1973
- Vigh András:** Az igazságügyi kézírásvizsgálatok aktuális kérdései. Doktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2007
- Vigh András:** Kriminalisztikai írásvizsgálatok alapjai. Rendőrtisztai Főiskola, Budapest, 2007
- Wohlrab József:** Írás- és Okmányzakértői Laboratórium. ORFK Tájékoztató 6., 1994

PETRÉTEI DÁVID

A szakértői összeférhetetlenségről¹

Az igazságügyi szakértőkre vonatkozó törvény szerint igazságügyi szakértői tevékenységet az erre feljogosított természetes személy (igazságügyi szakértő), cégjegyzékbe bejegyzett gazdasági társaság, e célra létesített igazságügyi szakértői intézmény, külön jogszabályban feljogosított állami szerv, intézmény, szervezet és kivételesen eseti szakértő végezhet.²

Igazságügyi szakértő a taxatív rendelkezés szerint az lehet, aki büntetlen előéletű és nem áll foglalkozástól eltiltás mellékbüntetés hatálya alatt; az egyes szakterületekre meghatározott, az adott szakterületnek megfelelő képzése és a képzés megszerzésétől számított, legalább öt éves szakirányú szakmai gyakorlata van. További feltétel, hogy a szakterületén működő szakmai kamara tagjának kell lennie, ha a tevékenység folytatásához a kötelező kamarai tagságot jogszabály előírja. Emellett kötelezettséget kell vállalnia arra, hogy a hatósági kirendelésnek – a jogszabályban meghatározott eseteket kivéve – eleget tesz, valamint a külön jogszabály szerinti jogi vizsgát letette, és tagja a lakóhelye szerint illetékes területi kamarának.³

A szakértőnek legalább tízéves szakmai gyakorlata kell hogy legyen, ha szakterületén nincs felsőfokú képzés; egyes szakterületeken a szakmai gyakorlat öt évnél rövidebb időtartamban is megállapítható, ha a képzés megszerzése már feltételezi az igazságügyi szakértői tevékenység végzéséhez szükséges szakmai gyakorlatot, vagy a kérelmezőnek az adott szakterületen tudományos fokozata van.⁴

Eseti szakértő kivételesen vehető igénybe – csak akkor, ha az adott területen nem működik igazságügyi szakértő. Ebben az esetben az eseti szakértő jogaira és kötelességeire is az igazságügyi szakértők jogai és kötelességei az irányadók.

Az igazságügyi szakértői tevékenységről szóló törvény 2. § (4) bekezdése szerint külön jogszabály határozza meg azokat a szakkérdéseket, amelyek-

¹ A tanulmány a Belügyminisztérium és a Belügyi Szemle által kiírt pályázatra benyújtott munka szerkesztett változata.

² 2005. évi XLVII. tv. 2. § (1) bek.

³ 2005. évi XLVII. tv. 3. § (3) bek.

⁴ Ilyen képesítést nyújt például a 9/2006. (II. 27.) IM rendelet 40/A § és a hozzá csatolt 12. számú melléklet szerinti kriminalisztikai képzés írás-, okmány- vagy ujjnyomat-szakterületen.

ről jogszabályban rögzített feladatkörében eljárva kizárólag meghatározott szervezet adhat szakvéleményt. Példaként említeném meg, hogy ujjnyomat-azonosítást kizárólag a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet (a továbbiakban: BSZKI) Daktiloszkópiai Szakértői Osztálya végezhet.⁵

Tudós tanú és a tények bírója⁶

A szakértő egyrészt felfogható iudex facti, azaz ténybíró gyanánt; funkciója látszólag az ítélő bíróéval rokon: nem az eljárás egészében, hanem csupán egyes ténykérdésben dönt. Látszólag a bíró mellett működő segédbíró. Fontos különbség azonban közöttük, hogy a szakértő csak ténykérdésekben foglal állást, jogkérdésben nem. (A jogszabályok értelmezése – a jogszabályi formában megjelenő úgynevezett technikai normák kivételével – a bíróság, nem pedig a szakértő feladata. A szakértő jogértelmezésétől a bíróság – a más szakértő kirendelését vagy újabb szakvélemény beszerzését mellőzve – szabadon eltérhet.⁷)

A szakértő másrészt felfogható testis facti, expert witness, azaz szakértő tanú gyanánt, ténykérdés tanújaként is. Erre utal, hogy igazmondásra és közreműködésre kötelezett.

Megint másfelől a szakértői bizonyítás érdemi része, tehát a vizsgálat, a leletezés, a vélemény kialakítása stb. megtörténhet a nyomozó hatóság, az ügyészség, a védelem, illetve a bíró távollétében; sőt tipikusan meg is történik. A szakértő tehát munkája érdemi részében kívül áll a kontradiktórius eljáráson.

A szakértő felfogható továbbá kvázi hatóság gyanánt abban a vonatkozásban, hogy vizsgálatának türése a vizsgálat alanyát kötelezni, illetve kényszeríteni lehet; vizsgálata során a szemletárgyak megsemmisülhetnek, egy összehasonlító minta akár rendőri testi kényszerrel is beszerezhető stb.

Szakértői összeférhetlenség

Dolgozatom fő témája a szakértői összeférhetlenség kérdésköre, amelynek megoldásaként 2007. január elsejével gyakorlatilag megszűnt a rendőrségi

⁵ A 282/2007. (X. 26.) kormányrendelet 2. számú mellékletének 12. pontja.

⁶ Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006, 129. o.; Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004, 260. o.

⁷ BH, 2007/218., I.

szakértés. Mint később kifejtem, véleményem szerint alapvetően látszólagos problémára született rossz megoldás, ami azonban az eltelt időszak alatt nyilvánvaló nehézségekhez vezetett. Ennek konzekvenciáit vonta le a 2010 májusától ismét Belügyminisztériumként működő belügyi kormányzat, amikor a rendőrség nagy múltú laboratóriumát, a BSZKI-t visszahelyezte természetes szakmai környezetébe, az ORFK szervezetébe.

Bevezetésként idekivánkozok két idézet: „*Véleményünk szerint – tekintettel arra, hogy a kizárás intézménye arra is szolgál, hogy még a látszatát is elkerüljük annak, hogy aggályos, gyanús személyek járjanak el – nem szerencsés állandó szakértők BM-szervekben való foglalkoztatása. Jóllehet ezek a szakmai szervezeti egységek valóban nem végeznek nyomozási cselekményeket, önmagában a szigorúan hierarchikus rendszerben működő, fegyveres testülethez, a rendőrséghez való tartozásuk aggályt kelthet. Célszerűnek tartjuk a kriminalisztikai jellegű szakértői vizsgálatokat önálló, polgári jellegű intézményre bízni.*”⁸ „*Kemény és egyértelmű, egyetemi oktatóktól, professzoroktól származó szavak, amelyek sajnos mindennemű érdemi rendőri válasz, pláne továbbgondolás nélkül maradtak.*”⁹

A 2005. évi XLVII. tv. 35. §-a 2007. január 1-jei hatállyal módosította a Be. szakértőkre vonatkozó rendelkezéseit, és kizárja a büntetőeljárásban szakvéleményt előterjesztők közül a nyomozó hatóság tagjait. Véleményem szerint e rendelkezés megalapozásául három elméleti ellenérv szolgálhatna. Először is a szakértő – mint hivatásos rendőr – utasíthatósága szűnjön meg. Másodsor, a szakértő az utasíthatóságon túl is maradjon független az ügyet feldolgozó, az eljárást lefolytató, az eljárásra befolyással lévő nyomozótól. Harmadszor: a szakértő – mint bűnügyes rendőr – elméletileg a kollégáival pozitív módon, a kollégái által felderített gyanúsított esetében pedig negatív módon lehet elfogult, ami szintén aggályos. A következőkben ezeket az elméleti érveket megkíséreltem cáfolni.

Az utasíthatóság

Az utasíthatóság szempontjából az alkotmányossági aggályt az jelentheti, hogy a szigorú alá-főlé rendeltségben tevékenykedő rendőr az előljárájától

⁸ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: i. m. 262. o.

⁹ Az iménti idézetre adott válasz: Angyal Miklós: Az igazságügyi szakértői rendszerek fejlesztéséről. Rendészeti Szemle, 2006/9., 24. o.

vagy feljebbvalójától kapott utasításokat köteles végrehajtani¹⁰; így köteles a „felettese” utasítására akár hamis szakvéleményt előterjeszteni. Ez a feltételezés vizsgálható tartalmi és alanyi-szervezeti oldalról is.

Noha mind a rendőrségi törvény, mind a Hszt. előírja az utasítás teljesítésének kötelezettségét, egyben megszabja annak korlátját is. A rendőr köteles megtagadni a parancs végrehajtását, ha azzal bűncselekményt követne el.¹¹ A hamis szakvélemény előterjesztése pedig bűncselekmény.¹²

A parancsra történő hamis szakvélemény adása tehát a jogrendszer nagy részének súlyos megsértése. Nem vitatom, egyes rendkívüli helyzetekben elképzelhető, hogy a szakértőt hamis megállapítások szakvéleménybe foglalására kényszeríthetik; e rendkívüli helyzetek azonban nem kizárólagosan (sőt, megköckéztatom: nem elsősorban) a parancsuralmi függőség kihasználásával jöhetnek létre.

A rendőrként tevékenykedő szakértő a rendőri eskün túl szakértői esküt is tett, ezért az ilyen jellegű utasítás végrehajtása mindkét esküjével ellentétes. Belátom, hogy napjainkban az eskü nem tekinthető jelentős visszatartó erőnek, de kétségkívül erős gesztus; némi demagógiával megkérdézhethénk: az állam, a közhatalom, az állam polgárai ennyire nem értékelik a letett esküt? Az orvos életmentési kötelezettségét nem éppen az esküje írja elő? És e kötelezettség megszegése nem von büntetőjogi következményeket maga után? Érdemes egyáltalán azon elmélkedni, hogy az orvosi beavatkozásnak, vagy épp egy hamis szakvéleményre épülő büntetőjogi ítéletnek van nagyobb kihatása az egyén életére vagy a társadalom közvélekedésére? Véleményem szerint nem.

A következőkben elméleti példákkal és analógiákkal megkísérlem bemutatni, hogy önmagában a parancsuralmi rendszer nem tesz lehetővé parttalan utasíthatóságot.

A legfontosabb alapvetés, hogy a katonás jellegű szervezetek hazai szabályozásában elválik egymástól az előljárói és a feljebbvalói szerep. A rendfokozatban való előrelépés gyakorlatilag egyedül az idő múlásához, a szolgálatban töltött időtartamhoz kötődik, figyelembe véve az adott beosztás rendfokozati maximumát. Az előljárói viszony a betöltött beosztástól függ, a rendfokozattal nem feltétlenül áll szoros összefüggésben.

¹⁰ 1994. évi XXXIV. tv. (Rtv.) 11. § (1) bek.; 1996. évi XLIII. tv. (Hszt.) 69. § (1) bek.

¹¹ 1994. évi XXXIV. tv. (Rtv.) 12. § (1) bek.; 1996. évi XLIII. tv. (Hszt.) 69. § (1) bek.

¹² Btk. 238. § (2) bek. a) pont.

Kötelezően végrehajtandó parancsot pedig az előjáró adhat, a pusztán magasabb rendfokozatú nem feltétlenül és nem mindig, sőt tipikusan egyáltalán nem.¹³

Másfelől a parancsuralmi függőségi viszony az élet számos más területén is megtalálható. A „civil életben” a dolgozóknak nincs rendfokozatuk, és nem követnek el bűncselekményt az utasítás figyelmen kívül hagyásával, ennek ellenére az állásukat kockáztatják, ha nem azt csinálják, amit a főnökük mond. A köztisztviselői kar tagjai utasíthatók, az utasítás figyelmen kívül hagyása esetén fegyelmi felelősségre vonhatók. A függőségi, főnök-beosztotti viszonyból, az utasíthatóságból eredő visszaéléseket számos más jogintézmény hivatott megakadályozni; a gyakorlatban az élet legtöbb területén elképzelhetetlen megoldás e jogintézmények figyelmen kívül hagyása, és a parancsuralmi rendszer lebontása.

Képzelnék el a következő helyzetet: katonai büntetőeljárás során a tárgyalóteremben jelen lévő tanácselnök honvéd őrnagy rendfokozatú, az ügyész pedig honvéd alezredes. Önmagában szemlélve a feljebbvaló és alacsonyabb rendfokozatú honvéd viszonyát, illetve a parancsuralmi viszonyokat, retentés visszaélések gyanúja merülhet fel bennünk: a vádat képviselő ügyész mint feljebbvaló utasítást adhat az alacsonyabb rendfokozatú bírónak az ítélet tartalma tekintetében? Biztosan nem; a jogállam ezt nem teszi lehetővé. Nem azért azonban, mert a honvéd főtisztek közt nincs alá-fölé rendeltségi viszony. Sérti például a vád és az ítélezés elválasztását, ha az ügyészt és a bírót csupán ugyanazon testület – a Magyar Honvédség – tagjainak tekintjük, nem pedig bírónak, illetve ügyésznek. Még nyilvánvalóbb képtelenség annak feltételezése, hogy a vádlott tábornok utasítja az őrnagy rendfokozatú ügyészt a vád elejtésére...

A korábban a rendőrség belső ellenőrzését ellátó szolgálat tagjainak a minisztériumi berendeléssel¹⁴ nem szűnt meg hivatásos rendőri szolgálati viszonyuk¹⁵; az ORFK állományába tartozó magasabb rendfokozatú rendőrök azonban nem utasíthatják őket, mert a berendeléssel ők kikerülnek a rendőrség struktúrájából, és közvetlenül a Belügyminisztérium állományába tartoznak. Egy megyei rendőr-főkapitányságon dolgozó hivatásos főtiszt és a szolgálat tisztje közt létezhet rendfokozati különbség, az utasíthatóságot azonban

¹³ 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet a Rendőrség Szabályzatáról, 99–103. §

¹⁴ 1996. évi XLIII. tv. (Hszt.) 248. § (2) bek.

¹⁵ A Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatáról szóló 49/1995. (V. 4.) kormányrendelet (2) bek. a) pont; A rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet 1. §. A szolgálati szabályzat valamennyi hivatásos állományú rendőrré vonatkozik.

gyakorlatilag kizárja, hogy „első közös előjárójuk” a belügyminiszter. Hasonló módon kell értelmezni a Nemzeti Védelmi Szolgálatnál dolgozók hivatásos jogviszonyát is.¹⁶

Látható tehát, hogy a rendfokozati, beosztási különbség önmagában nem tesz lehetővé utasíthatóságot; a főnök–beosztott viszony ugyan igen, de nem kizárólag a katonai jellegű szervezetekben, hanem akár a civil életben is.

Az utasíthatósággal kapcsolatos aggályok következő fontos kérdésköre, hogy miért pusztán a szakértők esetében gondoljuk fennállónak. Tovább folytatva az iménti elméleti példák és analógiák gondolatmenetét: legyen akármilyen független a szakértő, egy koholt mintából tudtán és akaratán kívül is csak alaptalan és jogsértő szakvéleményt adhat. Ha a szintén hivatásos rendőrként dolgozó bűnügyi technikus a szemlebizottságot vezető nyomozótól utasítást kap, hogy a helyszínrre odavitt kémcsőben található hajszálakat előbb helyezze el, majd „fedezze fel”, fényképezze le és rögzítse eredetben, akkor később akármilyen független szakértő hasonlíttja össze a helyszínen „talált” mintát a hamisan gyanúsított személy rögzített mintájával, azonosságot fog kimondani.

Nem vélem érdemi megoldásnak az elkülönült Bűnügyi Technikai Szolgálat¹⁷ vagy bármilyen hasonló intézet létrehozását, mert a gyakorlati tapasztalatok arra engednek következtetni, hogy a helyszíni tevékenység nehezen választható el a rendőrség elsődleges bűnügyi intézkedéseitől, a forró nyomon üldözéstől, a körözési munkától, a tetten ért személyek elszámoltatásától, az elsődleges adatgyűjtésektől. Ez az elválasztás, véleményem szerint, nem is célszerű; a szemlebizottság vezetője vagy a helyszínen intézkedő „forrányomos parancsnok” nem szükségképpen bűnügyi technikus, sőt az esetek döntő többségében egyáltalán nem az. A technikusoktól való szervezeti elválasztás viszont jóval több (bürokratikus természetű) nehézséget okozna, mint amennyi (látszólagos) problémát megoldana.

Megjegyzendő továbbá, hogy nemcsak a technikus munkája szülhet jogellenes eredményeket: ugyanígy elképzelhető, hogy a vizsgálat előjárói arra utasítják, hogy addig verje a terheltet a kihallgatás idején, amíg az három különböző, nyilvánvaló hazugságokat tartalmazó, látszólag különböző időpontban készült kihallgatási jegyzőkönyvet alá nem ír. Később azonban a bíró előtt akár az igazságot is előadhatja, ami egy negyedik, szintén az eddigieknek ellentmondó vallomásnak fog tűnni. Kérdéses azonban, hogy mennyi hi-

¹⁶ 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet a rendőrség szolgálati szabályzatáról.

¹⁷ Finszter Gézái idézi Katona Géza: A tudományos-technikai fejlődés és a kriminalisztikai szakértés. Belügyi Szemle, 2010/9., 25. o.

telt adnak majd a szavainak. Következésképpen végiggondolva valamennyi elvben lehetséges eljárásjogi jogsértést, kénytelenek lennénk ad absurdum arra a következtetésre jutni, hogy a rendőrség büntügyi szerveit célszerű leválasztani a rendőrség büntügyi szerveiről. Sőt, az ügyész nyomozásra vonatkozó utasításai¹⁸ csak az ügyiratok irattári példányaiban helyezhetők el¹⁹, így azokat a terhelt vagy a védelem nem látja; így az előbbieken alapján jogsértő, jogellenes utasítást akár az ügyész részéről is feltételezhetnénk. Szerencsére (eddig) ez senkiben nem merült föl.

Természetesen az igazságszolgáltatás nem így működik. Az eljárási garanciarendszer elvben felrúgható avagy megkerülhető lenne, de gyakorlatilag ki van zárva, hogy ilyesmi megtörténhessen. Ez, ha úgy tetszik, egészséges bizalom a hivatásukat gyakorlók – mint összesség – irányában, vagyis nem az a valószínűtlen, hogy egy bíró például megvesztegethető, hanem az, hogy az erre vonatkozó panaszokat, feljelentéseket, fellebbezéseket elbírálók is mind elfogultak volnának, és ennek következtében egy jogellenes ítélet jogerőre emelkedhetne.

Befolyás az eljárásra

A Be. Kommentár szerint a „*szakértői működéssel nyilvánvalóan összeférhetetlen a büntetőeljárásban az eljárás továbbvitelét szolgáló döntésekre, illetoleg az ügy érdemi eldöntésére feljogosító szerep*”²⁰. Leszögezhetjük, hogy a jelenlegi Be. szerint az ügy ura az ügyész.²¹ Ha szigorúan vesszük, a rendőrségnek önállóan nincs az ügy érdemi eldöntésére vagy akár az eljárás továbbvitelére befolyása, mert pusztán előkészíti az ügyész ilyen irányú döntéseit, majd végrehajtja őket.

Továbbá a rendőrségen belül a szakértői működés elkülönült az ügyfeldolgozástól. A Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság Büntügyi Technikai Osztályán 2007. január 1-jéig működött szakértő alosztály; a megyei büntügyi technikai osztály pedig éppen a részletezett aggályok miatt e napig nem a Büntügyi Igazgatóság alá tartozott, hanem a rendőrfőkapitányság hivatalához.

¹⁸ Be. 165. §

¹⁹ 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet a belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól, 15. § (3) bek.

²⁰ Belegi József – Berkes György (szerk.): Büntetőeljárás jog I–III. Kommentár a gyakorlat számára. Második kiadás. HVG-ORAC, Budapest, 2009, VII. fejezet.

²¹ Be. 28. § (3)–(4) bek.

Mint az alanyi-szervezeti szempontok bemutatásánál láttuk, így az utasítási jogot keltő előljárái–alárendelti viszony nem áll fenn a szakértő és az ügygazda között, sőt a szakértő és az ügyfeldolgozó szervezeti egység parancsnoka között sem (legyen az akár ezredesi rendfokozatú büntügyi igazgató és egy ujjnyomszakértő főtörzsőrmester viszonya).

Mindezek mellett a rendőrségen belüli szervezeti és jogi garanciák mellett ott van még az ügyészség nyomozás-felügyelő szerepe.²² A rendőrség bármely határozata vagy cselekménye megpanaszolható; a nyomozás során számos nevesített jogorvoslati lehetőség áll rendelkezésre.

Esetleg érthető aggály lenne, hogy a szakértőként eljáró rendőr rendőrként a büntüldözésre esküdött fel; és ebből kifolyólag – mintegy nagyobb kedvvel – ad a terhelt bűnösségét bizonyító, a kollégáit támogató szakvéleményt. Ez azonban szintén az imént vázolt általános bizalom problémájába ütközik. Ennyire nem bízunk az igazságszolgáltatás szakembereiben? Illetve az ügynevezett „műhibaperek” esetén eljárhat olyan szakértő, aki maga is orvos? Mindenképpen orvos szakértőre van szükség, az ő szakvéleménye pótolhatatlan; de eközben őt orvosként nem kötik-e a kollegialitás iratlan szabályai? Véleményem szerint kötik; de kötik másfelől a szakmai és a szakértői szabályok is. A szakértő – mint egyén és mint sajátos jogintézmény – kénytelen egyensúlyt találni e szabályok betartása között, méghozzá szakértői minőségéből kifolyólag köteles a szakértői és szakmai szabályoknak elsőbbséget adni. Az állam szerveinek és az állampolgároknak pedig – jogállamban – kötelességük bízni a jogállam működésében, az állami szervek jogszerű működésében, amelyet jogi és szervezeti garanciák bástyáznak körül. Az állampolgár nem teheti meg, hogy az adott esetben őt bűnösnek mondó ítéletet figyelmen kívül hagyja: az állampolgár kötelezően alá van vetve az állam közhatalmának; mintegy „cserébe” az állam viszont garantálja, hogy saját szervei is a jog uralma alatt tevékenykednek.

A helyenként esetleg erőltetettnek tűnő analógiákkal tehát azt a véleményt kívánom alátámasztani, hogy a rendőrként működő szakértők körüli aggályok nagyrészt indokolatlanok:

- mind az utasíthatóság tekintetében, mert köteles megtagadni a bűncselekmény elkövetésére kapott parancsot,
- mind az ügy eldöntésére érdemi befolyással lévő perbeli alanyiság tekintetében, mert a szakértő büntüvishez képest szervezetileg nagyjából mellé-

²² Be. 28. § (4) bek.

- rendelt pozícióban van, „legközelebbi” közös parancsnokuk a területi rendőri szerv vezetője (főkapitány) volt,
- mind pedig az elfoglaltság tekintetében, mert mindenki (például az állam közhatalmát gyakorló szervek tagjai is) köteles elfogulatlanul tevékenykedni, ha számára ezt törvény előírja; kiváltképp, ha e kötelezettséget büntetőjogi eszközökkel is körülbástyázzák (hivatali bűncselekmények, hamis szakvélemény stb.).

Ha pedig mégis kétség merül fel a szakvélemény hitelességét, jogszerűségét, elfogulatlanságát illetően, akkor a bíróság végső soron megteheti, hogy az adott szakvéleményt figyelmen kívül hagyja, és újabb szakértőt rendel ki.

Tapasztalatok

„A megkérdezett szakemberek – beleértve a bírákat és független szakértőket is – a gyakorlatukban nem észleltek elfoglaltságot a rendőrségi szakértők részéről”²³, illetve „ha előfordult is, hogy a védelem a tárgyaláson kétségbe vonta az elfogulatlanságukat, erre csak »pater per filii« érvek voltak, ténybeliek nem”²⁴.

Meghatározó, példaértékű külföldi nyomozó szerveknél nem okoz aggályt a „rendőrségi szakértés” az igazságszolgáltatásban. Az Egyesült Államokban közismert az FBI-laboratórium²⁵ mint a nyomozó szerv szakértői apparátusa. Említhetnénk továbbá a szintén közismert magatartás-tudományi egység (Behavioral Science Unit; *BSU*²⁶) munkatársait, akik szakértőként a bíróság előtt előadják a vádlott személyiségrajzát, a kézjegyéértékű mozzanatok²⁷, amelyek akár különböző módusú bűncselekményeket is összekapcsolhatnak, felfedve a sorozatjellegét.²⁸

23 Katona Géza: i. m. 24. o.

24 Bócz Endre: A kriminalisztikai szakértelem a büntetőper előkészítésében. *Belügyi Szemle*, 2010/9., 49. o.

25 <http://www.fbi.gov/about-us/lab>

26 Robert K. Ressler – Ann W. Burgess – John E. Douglas: *Sexual Homicide – Patterns and Motives*. Lexington Books, New York, 1995, p. ix.

27 John E. Douglas – Ann W. Burgess – Allen G. Burgess – Robert K. Ressler: *Crime Classification Manual*. Jossey-Bass, San Francisco, 2006, pp. 19–30.

28 John Douglas – Mark Olshaker: *Sorozatgyilkosok*. GABO Könyvkiadó, 1998, 230. o.; John E. Douglas – Ann W. Burgess – Allen G. Burgess – Robert K. Ressler: i. m. 42. o.

Ugyancsak az Egyesült Államokban az alkohol, dohány és lőfegyver hatóság (*Bureau of Alcohol, Tobacco and Firearms; ATF*) feladata a tüzesetek, gyűjtogatások szakértői vizsgálata. Ehhez impozáns méretű laboratórium áll rendelkezésükre, ahol akár épületrészleteket tudnak felépíteni, majd felgyűjtani, hogy a szakértők ennek alapján rekonstruálják a tüzesetek lefolyását, a tűz okát stb. A labor használatának egyenesen feltétele, hogy a vonatkozó ügyben az ATF (is) nyomozzon.²⁹ Természetesen az ATF más, például ballisztikai laboratóriumot³⁰ is működtet, kezeli az erre vonatkozó nemzeti adatbázist stb.

Olaszországban említhetnénk a Raggruppamento Carabiniere Investigazione Scientifiche szervet, amely a „karabélyos hadtest” azaz az olasz csendőrség szakértői egysége; tagjai szakértőként működnek közre a csendőrök által végzett nyomozásokban.³¹

E külföldi szervek esetében a külföldi bíróságok és a releváns jogvédő szervezetek nem találták aggályosnak, hogy a nyomozó hatóságok tagjai terjesztenek elő szakvéleményt vagy lépnek fel szakértő tanúként a bíróság előtt. Az esetleges összeférhetlenség esetén, az esetleges elfogultság bejelentésekor az adott konkrét ügyben, esetileg zárhatják ki az adott konkrét szakértőt.

Valós aggályok

Felvetődik a kérdés, hogy ha a független szakértő egyéni vállalkozó, és mint ilyen, piaci szereplő, akkor szakvéleménye elkészítésekor nem befolyásolja-e a kapott ellentételezés. Egy egyéni vállalkozó valóban nem utasítható, de talán nem elképzelhetetlen, hogy egyes esetekben a szokásos díjának kétszerese esetleg nem teljesen megalapozott szakvélemény elkészítésére sarkallja. Természetesen állami hivatalok esetében is fennállhat ez a probléma, ott azonban folyamatos belső ellenőrzés segít megelőzni és felderíteni az esetleges korrupciót.

Mindemellett fenntartom a véleményemet, hogy álszent az a megoldás, amely „nyilvánvaló elfogultság” miatt kizárja a hivatásukra felelős rendőrök (illetve az eredeti jogszabályban: hozzátartozóik!) szakvéleményeit, míg a védelem által megfizetett egyéni vállalkozóként működő szakértőnél ilyen aggályt – a Be. 103. § (1) bekezdés h) pontján³² túl (ami egyébként elég-

²⁹ <http://www.atf.gov/press/releases/2009/12/122309-atf-fire-research-laboratory.html>

³⁰ <http://www.nist.gov/pml/div681/grp13/sbc.cfm>

³¹ <http://www.carabinieri.it/Internet/Arma/Oggi/RACIS/>

³² „Szakértőként nem járhat el [...] akitől elfogulatlan szakvélemény egyéb okból nem várható”,

séges jogállami garancia lenne a rendőrségi szakértők esetén is, lévén hogy eseti mérlegelést lehetővé tevő rendelkezés) – nem lát szükségesnek megfogalmazni.³³

Szintén aggályosnak tartom, hogy a nyomozó hatóság egyes büntügyi szakértői vizsgálatot igénylő tárgyakat, így különösen fegyvert, robbanóanyagot vagy kábítószerrel civil magáncégeknek adjon ki. Kábítószer esetében éppen ezért a BSZKI-nak kizárólagos hatásköre van, csak az ő vegyész szakértőik vizsgálhatják a kábítószerrel.

Aggályos lehet továbbá egyes szakértői területek, így különösen ujjnyom-, DNS- vagy okmányok esetén a különböző (nemzeti) adatbázisokhoz való hozzáférés magáncégek vagy vállalkozók részére. Már a hatóságok által képzett adatbázisok hatóság általi böngészése is rendkívül szigorú (világviszonylatban is rendkívül szigorú) adatvédelmi szabályokhoz kötött; ehhez képest jelentős visszalépés volna, ha magáncégeknek vagy vállalkozóknak engednék a lekérdezéseket. A megoldás természetesen az, hogy a nemzeti ujjnyom-, fénykép- és DNS-adatbázishoz csak a nyomozó hatóságok és a BSZKI fér hozzá; DNS-azonosítást tehát végezhet külső, civil szervezet vagy szakértő, az adatbázist viszont nem kezelheti. Ujjnyom-azonosítást jelenleg kizárólag a BSZKI végezhet, ezért itt a probléma fel sem merül.³⁴ Az okmányvédelmi megoldások bizonyos szintje pedig államtitok, így a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat szakértőin kívül a hazai biztonsági okmányok védelmi megoldásait teljes körűen senki nem ismerheti.

Egyes szakterületek (ujjnyom, kábítószer) civilizációja, piacosítása megoldhatatlan; ezeket ezért olyan állami szervekként működő intézetek kizárólagos hatáskörébe utalják, amilyen jelenleg az ORFK önálló szervezeti egységeként működő BSZKI.

Felvetődik a kérdés, hogy ha új szakértő kirendelése válik szükségessé egy országosan kizárólagos hatáskörű szakértői szervezet helyett, akkor milyen lehetőségek állnak rendelkezésre. Uniós tagságunkból fakadóan kirendelhetővé válik-e például egy német szakértő vagy egy németországi szakértői testület? A kérdésre elméletileg igenlő válasz adható, ha máshogy nem, eseti szakértőként igénybe vehető lesz külföldi szerv vagy személy is. A Büntügyi Szakértői Intézetek Európai Hálózata (*European Network of Forensic Science Institutes*;

³³ Bócz Endre: i. m. 43. o.

³⁴ Másrészt a BSZKI Daktiloszkópiai Szakértői Osztályán kizárólag igazságügyi ujjnyomszakértők végeznek azonosítást; ezzel megvalósul a Be. 99. § (2) bekezdésének d) pontjában írt követelmény: szakértő végez személyazonosítást biológiai módszerrel.

ENFSI) egyebek között ilyen célt is szolgálhat. Mindazonáltal elgondolkodtató, hogy a probléma eddig pusztán elméletben vetődött fel.

A szakértői összeférhetetlenség új szabályainak megállapításával látszólagos, pusztán elméletileg fennálló problémákra született szükségképpen rossz válasz. Sem a kriminalisztika hazai története, sem a fejlett külföldi államok megoldásai nem indokolták a rendőrség által fenntartott és működtetett szakértői rendszer megszüntetését.

A büntügyi orvosi hálózat 2007-ben bekövetkező megsemmisülése után rendkívüli halálesetek, sőt bűncselekmények helyszínén elsősorban háziorvosoknak kell tevékenykedniük.³⁵ Nagy sajtóvisszhangot kapott a tatárszentgyörgyi kettős emberölés helyszíni szemléjekor az orvos tévedése³⁶, vagy a pécsi eset³⁷, amikor is a háziorvos sorsszerűnek ítélte a számtalan késszúrás, mert azokat nem vette észre. A hiba azonban valójában nem az orvosé, hanem – megítélésem szerint – a mai rendszeré. A klasszikus kriminalisztikai szakértés megszűnése ehhez képest súlyos szakmai hibákat egyelőre nem dobott a felszínre, „csupán” nagymértékben megnövekedett költségeket, és egyes esetekben elhúzódó eljárásokhoz vezetett. Elképzelhető azonban, hogy a közeljövőben itt is valódi, szakmai természetű problémák vetődtek fel.

Figyelembe véve, hogy érdemi aggály pusztán elméletben merült fel, a látszatproblémára adott válasz csupán új, ám valódi, húsbavágó problémákhoz vezetett. Jelen sorok írója reméli, hogy egy esetleges, közeljövőben bekövetkező visszarendeződés még megoldás lehet, mert eddig semmi igazán jóvátehető nem történt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Angyal Miklós: Az igazságügyi szakértői rendszerek fejlesztéséről. *Rendészeti Szemle*, 2006/9.

³⁵ Lásd részletesebben Angyal Miklós: Rendkívüli halál – orvos a halottszemlén. *Belügyi Szemle*, 2010/9., 52. o.

³⁶ A sajtó természetesen „nem hagyja”, hogy a rendőrség magyarázkodjon, holott külön vitát érdemelne, hogy a halál okára való helyszíni nyilatkozat most voltaképpen a halál okára vonatkozik-e vagy sem... Illetve ha nem az orvos nyilatkozik (a helyszínen, elsődlegesen) az orvosi kompetenciába tartozó kérdésekben, akkor ki? Nem történt orvosi mulasztás Tatárszentgyörgyön. *Hirextra.hu*, 2009. február 27. <http://www.hirextra.hu/2009/02/27/nem-tortent-orvosi-mulasztas-tatarszentgyorgyon/>; Tatárszentgyörgy: az orvost és a tüzoltót okolja a rendőrség? *Index.hu*, 2009. február 27. <http://index.hu/bulvar/2009/02/27/1253821/>

³⁷ Megjegyzik a sajtóbeszámoló, hogy a környéken lakók egyébként nagyon elégedettek a háziorvossal. Agyvérzésnek nézett egy orvos tizenöt késszúrás. [origo], 2009. február 2. <http://www.origo.hu/itthon/200902-gyilkosság-agyverzesesnek-velt-egy-leszurt-pecsi-not-a-haziorvos.html>

- Angyal Miklós:** Rendkívüli halál – orvos a halottszemlén. *Belügyi Szemle*, 2010/9.
- Bócz Endre:** A kriminalisztikai szakértelem a büntetőper előkészítésében. *Belügyi Szemle*, 2010/9.
- Douglas, John – Olshaker, Mark:** Sorozatgyilkosok. GABO Könyvkiadó, Budapest, 1998
- Douglas, John E. – Burgess, Ann W. – Burgess, Allen G. – Ressler, Robert K.:** Crime Classification Manual. Jossey-Bass, San Francisco, 2006
- Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián:** Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004
- Katona Géza:** A tudományos-technikai fejlődés és a kriminalisztikai szakértés. *Belügyi Szemle*, 2010/9.
- Ressler, Robert K. – Burgess, Ann W. – Douglas, John E.:** Sexual Homicide – Patterns and Motives. Lexington Books, New York, 1995
- Tremmel Flórián:** Bizonyítékok a büntetőeljáráásban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006

HAZAI LÁSZLÓNÉ

A biometrikus azonosítás feladatai

Az okmányvédelem jövője, helyünk és feladataink az unióban, a fejlesztések hatása a szakértői tevékenységre

Napjainkban a biztonsági okmányok védelmével kapcsolatos, korábban nemzeti hatáskörben lévő feladat, szabályozási tevékenység megoszlik az Európai Unió és a tagállamok nemzeti hatóságai között. Az Európai Unió biztonsági okokból, az ellenőrzés hatékonyságának növelése érdekében kiemelt figyelemmel kezeli az Európai Unión belüli, a tartózkodás jogszerűségét igazoló, illetve a harmadik országokból történő beutazást lehetővé tevő dokumentumok biztonságának kérdését, a hamisítások megakadályozását, illetve megnehezítését. Ezért egyes okmányoknál előírja az *egységes védelmet és a technikailag magas szintű biztonsági elemek kötelező alkalmazását* (ezeket hívjuk egységes formátumú EU-okmányoknak), *illetve* más okmányok esetén az *ügynevezett minimum biztonsági követelmények bevezetéséről döntött*.

A tagállamok szakembereiből álló, az EU Tanácsa mellett működő, a *vízumok egységes formátumáért felelős szakértői, technikai bizottság*, vagyis a 1683/95/EK tanácsi rendelet 6. cikke alapján felállított bizottság (a *továbbiakban: 6. cikk bizottság*) az a szervezet, amely okmánytechnikai és okmánybiztonsági kérdésekben véleményt alkot és ajánlásokat, javaslatokat fogalmaz meg.

Ennek a szakértői, technikai kérdésekkel foglalkozó bizottságnak a feladata az egységes formátumú európai uniós okmányok technikai, biztonsági fejlesztése kérdéseinek tagállamok közötti egyeztetése, javaslatok felterjesztése az EU Bizottsága (a szabadság, jog és biztonság főigazgatósága) részére.

A 6. cikk bizottság feladat körébe utalt biztonsági okmányok köre az elmúlt időszakban folyamatosan bővült, és az egységes európai ellenőrzési rendszerek bevezetésével a biztonság mint közös érdek érvényesülésével ez várhatóan a jövőben is folytatódik.

Az EU-okmányok és a kiemelt védelmet igénylő, nemzeti fejlesztésű biztonsági okmányok védelmének garantálása, az e kérdéskörben meghozott uniós intézkedéseknek, technikai specifikációknak, állásfoglalásoknak való megfelelés a tagállamok felelőssége.

Valamennyi tagállamban kijelölt kormányzati szervek, hatósági jogkörrel felruházott, felelős szervezetek feladata az erről való gondoskodás.

Az uniós normák az úgynevezett egységes formátumú EU-okmányok (vízum, tartózkodási engedély) vonatkozásában megkövetelik, hogy minden tagállam a gyártás biztonsága érdekében egy nemzeti hatóságot jelöljön ki az okmánygyártáshoz szükséges specifikációk átvételére és kezelésére, az előírások betartásának ellenőrzésére.

Erre a feladatra a kormány a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat Szakértői Intézetét jelölte ki a *Nemzeti Vízum- és Okmánybizottság létrehozásáról* és a biztonsági okmányokkal kapcsolatos kormányzati feladatokról szóló kormányhatározattal.

A biztonsági okmányok védelmének, az előállítás hatósági felügyeletének szabályait a *86/1996. (VI. 14.) kormányrendelet írja* elő. A kormányrendelet hatósági jogkörrel ruházta fel a Nemzetbiztonsági Szakszolgálatot. Ezt a jogkört a szakszolgálaton belül első fokon a Szakértői Intézet gyakorolja.

Ez a jogszabály határozza meg a biztonsági okmányok fogalmát és körét, külön kategóriába sorolja az Európai Unió által kiemelten kezelt biztonsági okmányokat.

A *biztonsági okmányok* olyan védelmet igénylő okmányok, amelyek a használó (birtokos) személyét, jogosultságát hitelesen igazolják, és a velük való visszaélés, jogszerűtlen használat súlyosan sérti az Európai Unió, illetve hazánk biztonsági érdekeit.

Okmányvédelem és okmányellenőrzés

Az okmányvédelemre – a sok száz éves fejlődés alatt – a technikai fejlődésnek megfelelő folyamatos megújulás, az új technológiák, anyagok, módszerek beépítése, alkalmazása volt a jellemző, és így van ez napjainkban is.

Az okmányvédelem tervezésénél az okmányvédelmi rendszerek felépítésének kiindulópontja az *okmányvédelem és okmányellenőrzés klasszikus háromszintű felépítése*.

1. Általános vagy alap okmányvédelmi és ellenőrzési szint: az alapszintű biztonsági elemek jól látható, gyorsan megtanulható, alapvetően vizuális ellenőrzéssel azonosítható jellegzetességek az okmányokban. Ilyenek lehetnek például az okmányok, biztonsági termékek szöveges, grafikai elemei.
2. Hivatalos ellenőrzéseket segítő okmányvédelmi és ellenőrzési szint: az adott okmánnyal hivatalból foglalkozók, az ellenőrzést végző szakterületek munkáját segítő, összetett azonosító jellegzetességek tartoznak ide. Ilyenek az alapszintű, vizuálisan ellenőrizhető biztonsági elemeken túl az egyszerű eszközök-

kel ellenőrizhető okmányvédelmi megoldások, okmánytechnikai jellegzetességek, a különböző elektronikus azonosítást támogató megoldások (MRZ, vonalkód, 2D barkód, kontakt, illetve kontaktmentes chipadatok stb.).

Az ellenőrzés helyétől függően különböző környezeti, technikai feltételek és szituációk lehetnek, és ez a szinten belül további ellenőrzési fokozatok létrehozását indokolhatja.

- 3) Szakértői vizsgálatokkal vizsgálható okmányvédelmi, ellenőrzési szint: a szakértők, speciális szakmai ismeretekkel felvértezettek munkáját segítő azonosítási, okmányvédelmi jellegzetességek, anyagok, speciális okmánytechnikai ismérvek és vizsgálati módszerek. (Ezek a jellegzetességek már többnyire különböző szinten minősített információk, okmányvédelmi elemek.)

Új módszerek, új elemek az okmányvédelemben, a biometrikus azonosítás

Az *okmánybiztonság* iránti fokozott igény miatt, valamint az Egyesült Államok vízummentességi programja nyomán az Európa Tanács 2003. júniusi theszaloniki, majd brüsszeli ülésén felszólította az EU Bizottságát, hogy a *biometrikus személyazonosító elemek alkalmazása* érdekében dolgozza ki a szükséges javaslatokat, és kezdjen neki a technikai részletek megtervezésének.

Az EU-n belül, az e célból létrehozott szakmai munkacsoportokban, így a 6. cikk bizottságban is széles platformú együttműködésben folyik jelenleg is az a munka, amelynek kiemelt területe az okmányvédelem folyamatos fejlesztése, a biztonsági kérdések új dimenzióinak vizsgálata, véleményezése.

A fejlesztések célja az *okmányok védelmének magasabb színvonalra emelése* mellett az *ellenőrzés és a személyazonosítás biztonságának növelése*.

Mi is a biometria? Az emberek egyedi biológiai jellegzetességein alapuló, tudományos módszerekkel mérhető, az egyéni azonosítást lehetővé tevő módszereket nevezzük biometriának. Ilyen viszonylag hozzáférhető (nem minden esetben mondható az, hogy egyszerű) módszerekkel, eszközökkel mérhető belső, illetve külső biológiai jellegzetessége az embernek az ujjlenyomata, a tenyérlenomata, illetve a szem íriszének mintázata, az erek mintázata a retinán, az ujjon, a tenyéren, illetve a testrészek – arc, kéz – geometriája, de idesorolhatók a hangképzés jellegzetességei is. A felsorolás természetesen nem teljes.

Néhány tanult, szerzett képesség is karakterisztikus, egyedi azonosításra alkalmas sajátossággal bír. Ilyen például az írás.

Ezek a meglévő vagy tanult, szerzett jellemzők azonban az ember élete folyamán különféle tényezők hatására kisebb vagy nagyobb mértékben változnak.

Annak az eldöntése, hogy melyik az ideális, legjobb biometrikus azonosító, számos tényező függvénye. Mindenekelőtt fontos meghatározni, hogy milyen célból, miért van szükség a biometrikus azonosításra, ez után vizsgálni kell a *biztonság kérdését, amely magában foglalja* a szükségességi és az arányossági szempontok mérlegelését, a biometrikus azonosító hamisíthatóságának, a mérések pontosságának és megbízhatóságának, az ebből eredő hibák nagyságának az elemzését. Fontos továbbá vizsgálni az alkalmasság, illetve alkalmazhatóság szempontjából a használhatóságot, amely olyan, a gyakorlatban fontos kérdések elemzését takarja, mint a mérések gyorsasága, hitelessége, a mérés bonyolultsága, a mérőeszközök nagysága, költsége, a mérést befolyásoló tényezők, kockázatok ismerete, a módszer elfogadottsága stb.

A biometrikus azonosítók biztonsági okmányokba történő integrálására irányuló fejlesztések az Európai Unióban két irányban indultak el: a *harmadik országok állampolgárai részére kiadott vízumok és tartózkodási engedélyek, illetve az uniós tagállamok által kiadott útlevélek és úti okmányok biometrikus azonosítókkal történő ellátása irányába.*

A vízum és a tartózkodási engedély egységes uniós okmány, ezek vonatkozásában az Európai Unió rendeletben szabályozott módon egységesen, kötelezően és részleteiben meghatározott formai és biztonsági jellemzőket ír elő a tagállamok részére.

Az útlevélek és úti okmányok ezzel szemben nemzeti fejlesztési hatáskörbe tartozó okmányok, e tekintetben az uniós rendelkezések formai és tartalmi előírásokat, valamint az okmánybiztonsági követelmények minimálisan teljesítendő szintjét határozzák meg, ezek mellett azonban az okmányok további biztonsági, okmánytechnikai fejlesztése, kialakítása a tagállamok hatáskörébe tartozik.

A feladatokat, a vonatkozó rendeleteket, határidőket a *1. számú táblázat* foglalja össze.

A táblázatban is feltüntetett fontos különbség, hogy egyes okmányoknál a biometrikus adatok elhelyezése, tárolása az adatbázisban (vízum), míg más biztonsági okmányoknál (útlevél, személyazonosító igazolvány, tartózkodási engedély) az okmányokba integrált (megfelelő biztonságot nyújtó technológiával beépített) adathordozón történik.

Az EU a biometrikus adatok *ellenőrzéséhez elsődleges biometrikus azonosítóként az arcképet, másodlagos biometrikus azonosítóként az ujjlenyomatot* jelölte meg. Ezek rögzítése az EU-tagállamok által kiadott útlevélekben és az egy évnél hosszabb érvényességi idővel, utazási célra kibocsátott okmányok-

1. számú táblázat

Néhány, az unió által kiemelten kezelt biztonsági okmány fejlesztésének helyzete

Okmány	Célok, feladatok	Jogalap	Határidő	Biometrikus adatok tárolása
Útlevel	biometria bevezetése	2252/2004/EK rendelet; B (2006) 2909 határozat	2006. 08. 29. (fénykép) 2009. 06. 29. (ujjlenyomat)	az okmányba integrált adathordozóban
Személyazonosító igazolvány	biometria bevezetése (ajánlás jellegű)	2006. 12. 4–5-i tanácsi következtetések	tagállami hatáskör	az okmányba integrált adathordozóban
Vízumbélyeg	Vízuminformációs rendszer bevezetése (biometria)	767/2008/EK rendelet	2011. 10. 11.	központi adatbázisban (VIS)
	okmánybiztonsági fejlesztés	1683/95/EK rendelet; 856/2008/EK rendelet; C (2010) 0319 határozat	2012. 01. 27.	
Tartózkodási engedély	a megújult kártyaformátumú okmány bevezetése	1030/2002/EK rendelet; 380/2008/EK rendelet; C (2009) 3770 határozat	2011. 05. 21.	okmányba integrált adathordozóban
	biometria bevezetése		2011. 05. 21. (fénykép) 2012. 05. 21. (ujjlenyomat)	

ban az elsődleges azonosító esetén 2006, a másodlagos azonosító vonatkozásában pedig 2009 óta kötelező.

A biometrikus azonosításra alkalmas biztonsági okmányok bevezetése ennek megfelelően az arckép elektronikus formátumban történő tárolásával és a biometrikus adatnak az úgynevezett egy az egyben ellenőrzésével kezdődött. Azért az arcképpel, mert az okmányokban az arckép elektronikus formában történő tárolása, illetve visszaellenőrzése igényli a legkevesebb állampolgári együttműködést, egyben az ellenőrző személy számára a legegyszerűbben összehasonlítható biometrikus jellemző.

Az e-útlevelek a jelenlegi szabályozás szerint minimum 64K tárolókapacitású, kontaktmentes RF-chipet kell hogy tartalmazzanak. Általában az e-útlevelekben a chip 72 K-s.

A chipen tárolni kell a személyes adatokat, az arcképet és az ujjlenyomat képét, továbbá egyéb, a chip működéséhez, működtetéséhez, az adatok biztonságának megőrzéséhez szükséges adatokat.

A chipkapacitás minimumának kiszámításakor és az alkalmazandó biometrikus azonosítók kiválasztásakor a fejlesztésekben közreműködő szakemberek kutatásokat végeztek az arckép, az ujjlenyomat és az íriszkép mint további biometrikus azonosító tömöríthetősége tárgyában (addig tömöríthető, amíg az a visszaolvasás utáni állapotban nagy biztonsággal azonosítható). Megállapították, hogy a szabvány arckép JPEG2000 formátumban 12K méretre, az ujjlenyomat WSQ algoritmussal ujjanként 10K-ra, míg az íriszkép szemenként 30K-ra tömöríthető a minőség jelentős romlása nélkül.

Az unió meghatározta ehhez a megfelelő, PKI-alapú hitelesítési rendet (előírta a hatóságok kijelölését és a kötelező protokollszabályokat).

A biometrikus azonosítót is tartalmazó okmányok fejlesztése gyors ütemben történik.

A Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet (*International Civil Aviation Organization; ICAO*) által gyűjtött statisztikai adatok szerint szerte a világon *2010 elején már több mint százmillió ügynevezett e-útlevel, illetve úti okmány kibocsátására került sor, több mint ötven ország részéről*, és ezekben is az elsődleges biometrikus adat a tulajdonos elektronikus formában tárolt arcképe. *2011-re a biometrikus okmányt kibocsátó országok száma meghaladta a nyolcvanat.*

Nincs adat arról, hogy ebből mennyi és melyik tartalmaz egy (arckép) és mennyi több (arckép és ujjlenyomat) biometrikus adatot.

A *személyazonosító igazolványokra* vonatkozó minimum biztonsági követelmények elfogadására és a biometrikus azonosítók integrációjának kötelezettségére vonatkozóan a tagállamok között politikai egyezség született, az erre vonatkozó jogi normák kidolgozása azonban még folyamatban van.

A fejlesztések tehát nemcsak az útleveleket, úti okmányokat érintik, hanem egyre több ország vezeti be az *elektronikus, az előzőekben részletezett paraméterekkel jellemzett ID-kártyákat, tartózkodási kártyákat, vezetői engedélyeket* stb. (Németország: ID 2010-ben, vezetői engedély 2011-ben; Egyesült Államok: zöldkártya 2010-ben; EU-tagállamok: tartózkodási engedélyek.)

Komplex okmányvédelem és -ellenőrzés versus digitális ellenőrzés

A klasszikus okmányvédelmi megoldások és a digitális adatok tárolására alkalmas eszközök integrálása, beépítése a biztonsági okmányokba kiszélesítette a védelem és az ellenőrzés lehetőségeit, növelte a védelmi szintek komplexitását. Az új adathordozót¹ úgy kell tekinteni, mint egy új biztonsági elemet, amely

- növeli az okmány és az ellenőrzés biztonságát, mert elektronikus formában ellenőrizhetővé teszi az okmány és a tulajdonosának az összetartozását, és így segíti az ellenőrzőt;
- technikailag megnehezíti a hamisítást.

Az informatikai adatot tároló adathordozót – amely fizikailag beépül az okmányokba – az okmányvédelem részeként kell kezelni. Az új fejlesztésnél meg kell hogy valósuljon az okmánytechnikai biztonság és az informatikai biztonság magas szintű integrációja.

Fontos hangsúlyozni azonban azt, hogy az elektronikus azonosítás önmagában nem elégséges a személyazonosításhoz.

Egyes szakemberek szerint az elektronikus adattárolás lehetőségének megteremtésével módosult a klasszikus háromszintű okmányvédelem és -ellenőrzés.

Hesse amerikai és Stevens angol szakértők² már a biztonság hat szintjéről beszélnek az okmány eredetiségének ellenőrzése, illetve a tulajdonosának azonosítása szempontjából. Ezek a következők:

- Folyamatosan fejlesztett, vizuálisan ellenőrizhető, az okmányt és a tulajdonosát egyértelmű, de egyedi elemekkel, okmányvédelmi megoldásokkal azonosító jellegzetességek (lásd klasszikus okmányvédelem *első szint*).
- Egyszerű okmányvizsgáló eszközökkel ellenőrizhető okmányvédelmi elemek (lásd klasszikus okmányvédelem *második szint*).
- A megszemélyesítéssel felvitt speciális biztonsági, azonosító elemek a gépi olvasással olvasható zónában (lásd klasszikus okmányvédelem *második szint*).
- Az okmányban biztonságos feltételek mellett tárolt biometrikus azonosítók, amelyek az okmány használójának (birtokosának) egy az egyben (kép/kép) azonosítását teszik lehetővé (lásd klasszikus okmányvédelem *második szint*).
- Az adatbázisokhoz való engedélyezett hozzáféréseket nyújtó technológiák, megoldások, amelyek lehetővé teszik az $1 : n$ (kép/adatbázis) típusú ellenőrzéseket (lásd klasszikus okmányvédelem *második szint*).

¹ A biztonsági okmányokban az elsődleges adathordozó a papír- vagy polimeralapú, vagy ezek kombinációjával létrehozott, megfelelő védelemmel ellátott lap vagy oldal.

² James R. Hesse – Charlie Stevens: Biometrics in travel and identity documents. A compelling case for physical security features. *Keesing Journal of Document & Identity*, iss. 33, 2010, pp. 21–24. <http://www.hidglobal.com/sites/hidglobal.com/files/gov-id-biometrics-travel-and-identity-wp-en.pdf>

- Olyan biztonsági elemek és kódok, amelyek csak kriminalisztikai eszközökkel, módszerekkel ellenőrizhetők és magas, úgynevezett szakértői szinten ismertek csak (lásd klasszikus okmányvédelem *harmadik szint*).

A személyes és a biometrikus adatoknak az okmányokban történő elektronikus tárolásával az ellenőrzési módszerek és lehetőségek köre bővül, különösen képpen a második szintű védelem és ellenőrzés területén. A fejlesztéseknél hangsúlyozott cél a hivatalos szervek ellenőrzési tevékenységének támogatása, segítése és ezzel együtt a biztonság növelése.

Világszerte nagy erővel folyik az automatikus okmány- és személyazonosító ellenőrzési rendszerek fejlesztése, tesztelése. A feladatok összetettsége miatt azonban egyelőre még továbbra sem nélkülözhető az ellenőrzések során az ember részvétele a végső döntések meghozatalában.

Miként változik a klasszikus okmányvédelem az informatikai eszköz kombinációjának hatására?

Az okmányvédelmi fejlesztéseknél alapelv, hogy *minden okmányvédelmi rendszernek* támogatnia kell az okmány eredetiségének és sértetlenségének ellenőrzését.

Az okmányvédelem új elemekkel való bővítése ezért szükségessé teszi az okmánybiztonsági és informatikai védelmi funkciók logikai összerendelését. Ennek egyik lehetséges kombinációját szemlélteti a 2. számú táblázat.

2. számú táblázat

Az okmánybiztonsági és informatikai védelem logikai összerendelése

Okmányvédelmi kategória	A	B	C
Informatikai védelmi kategória	I.		
	II.	II.	
	III.	III.	III.

*A, B, C az okmányok okmányvédelmi besorolása*³ (a klasszikus háromszintű okmánytechnikai fejlesztésekkel, elemekkel). Az *A* kategória a teljes körű, a *B* a részleges, a *C* az adminisztratív védelmet jelenti.

³ 86/1996. (VI. 14.) kormányrendelet 2. számú melléklet.

I., II., III., az informatikai védelem szintjei. (A I. szint a legmagasabb, míg a III. a legalacsonyabb biztonságiszint-igényű kategória.)

Egy-egy okmány besorolását, okmányvédelmi szintjének meghatározását minden esetben meg kell hogy előzze a biztonsági kockázatok vizsgálata.

Csak ez a többszintű, komplex felépítés garantálhatja az előnyt az elszánt hamisítókkal szemben!

Miért szükséges tehát ez a *komplex, kiterjesztett biztonság*? Miért nem elég az elektronikus (1 : 1 vagy 1 : n ellenőrzés)?

A válasz egyszerű. Mert előfordulhat *technikai hiba, és a chip nem olvasható, és mert a hamisítók nem télenkednek.*

A szakértői tapasztalatok szerint a leggyakrabban előforduló hamisítás, amikor az RF-chip nem működik, vagy nem nyitható meg, illetve a vizuális és a digitálisan rögzített adatok eltérők.

Íme, néhány példa a leggyakoribb esetekre:

- Az okmány eredeti, hamisításra utaló beavatkozás nem fedhető fel, de hibás a chip, nem működik – ebben az esetben az unióban okmányt személyazonosításra el kell fogadni! Ilyen helyzetben a klasszikus módszerekkel történhet az eredetiség ellenőrzése, a hamisítás tényének kizárása.
- Az okmányban sérült vagy hibás a chip, nem működik, és hamisításra utaló beavatkozás fedhető fel általában az adatoldalon, ahol a klasszikus okmányvédelmi elemek sérülése vagy hiánya állapítható meg.
- Az okmány adatoldalán lévő arckép eltér a chipben lévőétől, ebben az esetben a hamisítás ténye általában nagy biztonsággal felfedhető az okmányba épített klasszikus okmányvédelmi elemek vizsgálatával, általában ezek hiánya vagy sérülése állapítható meg (ha azonban az okmány eredeti, nem történt változtatás, természetesen nem kizárt az adminisztratív hiba, a téves adatrögzítés sem).
- Az okmány adatoldala hamis, az okmányvédelmi elemek hiánya és az eltérő előállítási technológia egyértelműen bizonyítja a hamisítást.

Fontos megjegyezni, hogy az okmányvédelem nem véd a kiállítási folyamat hibáitól és a manipulációktól.

A biometrikus személyazonosítás a jövő?

A biometria nemcsak az okmányvédelemben tört előre, hanem széleskörűen, nagy sebességgel fejlődik és terjeszkedik más, személyazonosítást igénylő területeken is.

A bemutatott fejlesztések, példák szemléltetik, hogy a biometrikus adat lehet része az okmánynak, az okmányba integrált adathordozón tárolt adat formájában, de lehet adatbázisba gyűjtve.

Az automatikus, csak a biometriára épülő biometrikus személyazonosítást illetően *holland szakemberek⁴ szerint tíz alapelv, tézis fogalmazható meg a biometria biztonságos és megbízható használatához* az okmányokban és a biometrikus adatokat tároló adatbázisokban. Ezek a következők.

- a) A biometrikus személyazonosítás önmagában nem bizonyító erejű, ennek egyik oka az, hogy valószínűség-számításon alapul, és az operátorok által beállított tolerancia-paraméterek határozzák meg a téves elfogadások és visszaütések számát⁵, a másik ok, hogy nem zárható ki a biometrikus adat hamisítása sem.
- b) A biometriát tehát nem lehet megalapozott azonosításként elfogadni, csak felismerésként. A biometria összerendeli a személyt az okmánnyal, de *nem mond semmit az okmány sértetlenségéről*, hamis vagy eredeti voltáról.
- c) Mivel nem lehet egy biometrikus paramétert azonosításként elfogadni, az okmányok ellenőrzésekor követelmény kell hogy legyen a legalább három azonosító egyezősége (ezek lehetnek *biometrikus jellemzők*, vagy *a nem biometrikus védelmi elemek és a biometrikus jellemzők kombinációja*).
- d) A kontrollálatlan szervezeti és emberi tényezők miatt *biztonsági kockázatot jelenthet* a biometrikus alkalmazások *túlőn szűles körű használata*.
- e) Fontos, hogy a biometrikus paramétereket ne lehessen hétköznapi célokra alkalmazni.
- f) A biometrikus adatok felvételéhez és ellenőrzéséhez szükséges az állampolgárok együttműködése, ezért meg kell teremteni a biometrikus azonosítás alkalmazásának társadalmi elfogadását.
- g) A biometrikus adatokat nem szabad az eredeti alkalmazáson kívül használni.
- h) A biometrikus adatokat adatbázisban csak megfelelő védelem mellett, kódolt formában szabad tárolni.
- i) Az adatbázishoz való kapcsolódás, hozzáférés szabályozása alapkövetelmény. Az adatbázishoz való kapcsolódást regisztrálni és folyamatosan ellenőrizni kell.

⁴ Jan Grijpink: Safe and reliable use of biometrics – part 2., Keesing Journal of Documents & Identity, iss. 33, 2010, pp.7–13.

⁵ Az egyes biometrikus azonosító rendszerek használhatóságát a találati arány, illetve a téves elfogadási és téves elutasítási arány jellemzi.

- j) Kiemelt feladat a szükségtelen és nem biztonságos biometrikusadat-tárolás megakadályozása, és a biometrikus adatok lopásának és jogszerűtlen használatának rendszeres ellenőrzése.

Ez az előzőekben összefoglalt, az európai tapasztalatokra épülő követelményrendszer, a témakörben folytatott széles körű adatelemzések, kockázatelemzések összegzése minden jövőbeni alkalmazás alapja lehet.

Merre tart az okmányvédelem?

Sokan felteszik azt a kérdést, hogy van-e még jövője a papír- és műanyag-alapú okmányoknak, miért van az, hogy töretlenül nagy erővel folyik az okmányok védelmét, a hamisítások gyors felismerését szavatoló, az azonosítást segítő biztonsági elemek, technológiai megoldások fejlesztése. Példaként csak néhány új technológiát, biztonsági okmányokba beépíthető fejlesztést említek. A nanotechnológia, a 3D-s fejlesztések eredményeinek alkalmazása már napjainkban is új távlatokat nyitott a „klasszikus” okmányvédelem fejlesztésében és a hamisítók elleni harcban.

A feltett kérdésre adható válasz egyértelmű. Az okmányokat védeni kell a high-tech támadásoktól, hogy bárhol, bármikor lehetőség legyen az ellenőrzésre, azonosításra, hogy a beépített okmányvédelmi megoldások minden helyzetben segítsék a szakembereket abban, hogy az okmány eredetiségét és sértetlenségét gyorsan és nagy biztonsággal megállapítsák.

Az okmányokba integrált adathordozók tartalmának biztonsága, hitelessége és eredetiségének ellenőrzése új feladatok elé állítja a szakembereket. Az okmánytechnika részévé váló informatikai elem védelmét is tervezni, megfelelő biztonsági protokollal garantálni és természetesen, ahogy más okmánybiztonsági elem esetében is, folyamatosan fejleszteni kell.

Egyes okmányok és adatok esetén az Európai Unió az ellenőrzés lehetőségének és hatékonyságának érdekében előírja az interoperabilitást, ezért a nemzeti megoldások harmonizálása a cél.

A biometrikus azonosítás és a szakértők feladatai

A klasszikus okmányvizsgálat feladata, hogy megállapítsa az okmány eredeti vagy hamis voltát, felfedje, hogy fizikai, kémiai, okmánytechnikai módsze-

rekkel történt-e változtatás egy okmány eredetiségét illetően vagy az okmányon vizuálisan látható adatokban.

Nem kétséges, hogy a jövőben vizsgálni kell az elektronikusan tárolt adatokon végzett esetleges beavatkozásokat is, és ez új feladat, próbatétel a szakértők részére.

BODA JÓZSEF

Húsz éve történt:

ENSZ magyar rendőri kontingens Kambodzsában,
1992–1993

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Biztonsági Tanácsa állandó tagjainak hathatós diplomáciai közvetítésével 1991 októberében megszületett a párizsi megállapodás. A jóváhagyott dokumentum értelmében, a négy kambodzsai politikai erő [a phnompeni kormány képviselte Kambodzsa Állam, a Szihanuk herceg vezette royalista Funcinpec (*Front Uni National pour un Cambodge Indépendant Neutre Pacifique Et Coopératif*), a Hun Szen vezető, polgári erőket tömörítő *Khmer People's National Liberation Front* (KPNLF) és a vörös khmerek] megállapodtak abban, hogy egy évig (1992 májusától 1993 májusáig), az ENSZ ellenőrzése és közigazgatása alá helyezik országukat, és politikai küzdelmüket a világszervezet által ellenőrzött demokratikus és szabad választások útján döntik el.

Az ENSZ kambodzsai akciója 1992-ben a világszervezet számára az egyik legnagyobb próbatétel volt. Addigi történetének legösszetettebb, legköltségesebb, a legnagyobb emberi erőt megmozgató nemzetközi vállalkozása volt. A misszióban negyvenöt ország több mint huszonkétezer szakértői állománnyal képviseltette magát.

Magyarországot az ENSZ Titkársága a több mint háromezres polgári rendőri komponensben való részvételre kérte fel. Az akkori országos rendőr-főkapitány, *Pintér Sándor* javaslatára a kormány döntése értelmében a magyar rendőrség egy száz emberből álló kontingens kiküldését határozta el. Az akcióban való részvételünk magyar szemszögből is jelentős feladat volt.

Hasonló feladatot egy jóval kisebb, huszonkét személyből álló magyar rendőri kontingens 1989 és 1990 között Namíbiában már végrehajtott, de ilyen nagy létszámban addig nem vettünk részt sem rendőri, sem katonai ENSZ-békefenntartásban.

Próbatétel volt olyan szempontból is, hogy kiderüljön: a rendszerváltozás után átalakulóban lévő (és az átalakulás minden velejárójával megbirkózni kényszerülő) magyar rendőrség meg tud-e felelni a hirtelen támasztott, magas szintű nemzetközi követelményeknek.

Kambodzsa történelmének vázlatos áttekintése¹

802–1432: az Angkor időszaka. A Khmer Birodalom központja Angkorthom volt, magában foglalta Burmát, a Maláj-félszigetet és a délkelet-kínai Jünnan tartományt.

1432–1864: az Angkor Birodalom szétesése után alakult ki Sziám, a mai Thaiföld és Annam, a mai Vietnam.

1864: Kambodzsa francia gyarmattá vált.

1907: a francia–thai egyezményben Thaiföld elismerte a protektorátust, és lemondott minden követeléséről, cserébe a két nyugati tartományért, Battambangért és Sziemreapért.

1937: megerősítették az 1907-es francia–thai egyezményt.

1941: Norodom Szihanuk elfoglalta Kambodzsa trónját.

1953: Kambodzsa függetlenné vált Franciaországtól.

1955: Norodom Szihanuk király lemondott a trónról, és megalapította a Szangkum (Szocialista Népi Közösség) politikai pártot.

1955–1970: A Szangkum párt uralta a kambodzsai politikát.

1970: Lon Nol tábornok elmozdította Szihanukot és a Szangkum pártot Kambodzsa éléről, és átvette a hatalmat.

1970: Kambodzsa Khmer Köztársasággá vált.

1970–1975: Ellenségeskedések és fegyveres összecsapások szerte az országban, és belekeverednek a vietnami háborúba. A szihanukisták és a vörös khmerek által alapított Kambodzsai Nemzeti Egység Királyi Kormány (Gouvernement Royal d'Union Nationale du Kampuchéa; Grunk) száműzésben volt Pekingben.

1975: A Grunk megdöntötte Lon Nol uralmát. Néhány hónappal később Szihanuk visszatért mint államfő.

1976: A vörös khmerek hivatalosan a Grunk helyébe léptek. Szihanuk házi őrizetbe került, és a vöröskhmer-vezér, Pol Pot lett a miniszterelnök.

1977–1978: Területi viták, később harcok alakultak ki Kambodzsa és Vietnam között.

1978: Vietnam megalakította a Khmer Nemzeti Egységfrontot Kambodzsa megmentéséért.

1978: Vietnam betört Kambodzsába.

1979: A Kambodzsai Néppárt (PRK) vette át a hatalmat a Kambodzsai Népköztársaság felett.

¹ UNTAC Handbook. Annex A, UN, New York, 1992, pp. 1–2.

1982–1989: Koalíciós kormány alakult a különböző khmer erőkből, a PRK-ból és vietnamiakból. Ez a koalíció képviselte az országot az ENSZ-ben 1982 és 1989 között.

1989: A PRK hivatalosan Kambodzsa Államra nevezte át az országot.

1989: Vietnam kivonta csapatait Kambodzsaából.

1991 Megalakult a Legfelsőbb Nemzeti Tanács, és elfoglalta helyét az ENSZ-ben.

1991 októberében megszületett a párizsi megállapodás, amelyet a négy kambodzsai politikai erő (a phnompeni kormány képviselte Kambodzsa Állam, a Szihanuk herceg vezette royalista Funcinpec, a Hun Szen vezette, polgári erőket tömörítő KPNLF és a vörös khmerek) írt alá, arról, hogy egy évig (1992 májusától 1993 májusáig) az ENSZ ellenőrzése és közigazgatása alá helyezik országukat.

1993: Az UNTAC (*United Nations Transitional Authority in Cambodia*) megszervezte az első szabad és demokratikus választást az országban. Megalakult a 120 tagú Nemzetgyűlés, amely Norodom Szihanukot választotta királlyá. Norodom Ranariddhot és Hun Szent pedig miniszterelnökké nevezték ki.

1998: Pol Pot halála és a béke eljövetele az országban.

1998 óta Hun Szen az ország miniszterelnöke.

1999: Kambodzsa csatlakozott a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségéhez (ASEAN).

2004: Betegsége miatt Norodom Szihanuk lemondott a trónról, és fia, *Norodom Szihanomi* lett az ország királya.

Kambodzsa földrajza

Kambodzsa az északi szélesség 10–15 és keleti hosszúság 102° és 108° között fekszik. Területe 181 035 négyzetkilométer. Északnyugaton Thaifölddel, északkeleten Laoszal, keleten és délkeleten Vietnammal határos, délnyugaton a Thai- vagy Sziámi-öböl határolja. A szárazföldi határ 2572 kilométer hosszú. A közös határok Thaifölddel 803, Laoszal 541, Vietnammal 1228, a Sziámi-öböllel 443 kilométer hosszúak.

Fővárosa Phompen, államformája alkotmányos monarchia, hivatalos nyelve a khmer, pénzneme a riel. Az egy főre jutó nemzeti össztermék (GDP) kétezer amerikai dollár. Vallások: buddhista 95, egyéb 5 százalék.²

² Nagy képes földrajzi világtalasz. Hibernia Nova Kiadó Kft., Budapest, 2005, 72. o.

Kambodzsa nagy része alacsonyan fekvő síkság, amely a nagy tó, a Tonlé Sap körül terül el, ez a Mekong és mellékfolyói természetes vízgyűjtője. Ettől északra emelkedik a száraz, meredek, lapos tetejű Dangren hegylánc, amely keletről szomszédos azokkal az alacsony hegyekkel, amelyek között a Mekong belép az országba. A kambodzsai síkság geológiailag a bangkoki síkság folytatása, de délnyugatra élesen elválasztja őket a Cardamom-hegység, sziklás tengerpartot alkotva és ezzel lehetetlenné téve a közlekedést a szárazföldön a tenger felől.

A Tonlé Sap-tó mind földrajzilag, mind gazdaságilag meghatározó: 160,9 kilométer hosszú és 16,09 kilométer széles, nagyon sekély. Vízsintje csupán az esős évszakban emelkedik másfél méter fölé, ilyenkor az árterülete 19 940 négyzetkilométer. A gyér úthálózat és a minimális vasúthálózat miatt az országban igen nagy szerepe van a vízi szállításnak.

A klíma trópusi, meleg és nedves. Az esős évszak a délnyugati monszunnal kezdődik, és májustól októberig tart. Víz lepi az ország területének tíz százalékát, az esős évszakban még sokkal nagyobb részét. Az ország kb. húsz százaléka füves terület, a maradék rizs- vagy trópusigyümölcs-ültetvény.

Kambodzsa természetes élőhelye az elefántnak, bivalynak, sertésnek, őznek, ezek általában tömegesen találhatók az esőerdők szegélyén. A szavannán és a füves térségekben majmok, mókusok és vadmacskák élnek. Az ország délkeleti részén a vizekben néhol krokodil is fellelhető. Piócák és mérges kígyók valamennyi vizes, nedves területen megtalálhatók.

Az ivóvízhez jutás nagyon nehézkes, mert a talajban kevés a tiszta, íható víz. A falusiak nagy ciszternákban gyűjtik az esővizet, és közös, fűrt kutakat használnak ivásra. Öntözőrendszer, vezetékes vízhálózat és kutak csak nagyon kevés helyen találhatók.³

A kambodzsai békefolyamat alakulása

A párizsi konferencia⁴

Az ENSZ már több mint egy évtizede fáradozott azon, hogy békés megoldást találjon a kambodzsai kérdés megoldására.

A Biztonsági Tanács már 1979 elején foglalkozott a problémával, azután, hogy Vietnam megszállta Kambodzsát. Ebben az időben a Biztonsági Tanács

³ UNTAC Handbook. Annex B. UN, New York, 1992, pp. 1–4.

⁴ http://www.cambodia.org/facts/Paris_Peace_Agreement_10231991.php

öt állandó taggal egyhangúlag megakadályozott bármilyen ENSZ-akciót. Ugyanez év végén a közgyűlés napirendre tűzte a kambodzsai kérdés meg tárgyalását, és határozatot fogadott el. E szerint a főtítkár gondosan tanulmányozza a helyzetet, és hivatalán keresztül találjon békés megoldást az eset megoldására. Ugyanebben a határozatban felhívták az érintetteket, hogy vonják ki a külföldi csapatokat Kambodzsából, és gondoskodjanak a polgári lakosság terheinek enyhítéséről és arról, hogy megvalósuljon a kambodzsai nép saját elhatározása.

1989 áprilisában Vietnam bejelentette, hogy szeptember végéig az összes csapatát kivonja. Ez a bejelentés és más fejlemények arra ösztönözték a francia kormányt, hogy nemzetközi konferenciát hívjon össze, és igyekezzen átfogó megoldást kidolgozni.

Az 1989. augusztusi párizsi konferencián részt vett a négy kambodzsai párt, a hat ASEAN-ország (Brunei Szultánság, Indonézia, Malajzia, Fülöp-szigetek, Szingapúr, Thaiföld) a Biztonsági Tanács öt állandó tagja (Amerikai Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Franciaország, Kína és a Szovjetunió), Ausztrália, Kanada, India, Japán, Zimbabwe mint az el nem kötelezett országok képviselője, valamint az ENSZ főtítkára. A konferencia társelnökei a francia és az indonéz külügyminiszterek voltak. Elhatározták, hogy a politikai rendezés érdekében kidolgozzák az egyezmények széles körű, mindent átfogó rendszerét, amely a katonai rendezéstől a törvényesség és a rend fenntartásán keresztül a szabad és demokratikus választások megrendezéséig magában foglalja a nemzetközi ellenőrzés szabályait. Tartalmazta a függetlenség, a területi sérthetlenség és a semlegesség nemzetközi garanciáit, a menekültek helyzetét, és rendelkezett a hazatelepítéséről, valamint az ország újjáépítéséről. Az előbbi dokumentumok kidolgozásáért és mindezeknek a konferencia előtti bemutatásáért a főtítkár felelt.

Ezenkívül a főtítkárnak egy tényfeltáró jelentést kellett készítenie a konferencia tagjainak Kambodzsai belső helyzetéről.

A párizsi konferencián egyezmény született Kambodzsai újjáépítéséről, a menekültek hazatelepítéséről és az elűzöttek hazatéréséről.

A konferencia több dokumentum elkészítésével is adós maradt, ilyen a belső közigazgatással kapcsolatos egyezmény, amely a kambodzsai frakciók közötti hatalommegosztást szabályozta volna az átmeneti időszakban. Nem készült el a külföldi csapatok kivonásáról szóló egyezmény és az aknamentesítésre vonatkozó dokumentum sem.

E fontos okiratok hiánya ellenére a konferencia nagyon hasznosnak bizonyult, sokkal érthetőbbé tette a helyzetet, és átfogó politikai egyezmények születtek.

1989-ben a Kambodzsával foglalkozó tárgyalásokon számos javaslat született. *1989 novemberében* Ausztrália azt javasolta, hogy a politikai hatalom megosztásának legjobb megoldása, ha az átmeneti időszakban ENSZ-adminisztráció váltja fel a helyi közigazgatási apparátust.

1990 elején a Biztonsági Tanács öt állandó tagja elfogadhatónak vélte a javaslatot és külügyminiszter-helyettesi szinten – az ENSZ titkárságának bevonásával – tárgyalást folytattak az elfogadásáról.

1990. augusztus 28-án az öt állandó tag elfogadta a dokumentum vázlatát, és úgy határozott: ez legyen az alapja egy átfogó politikai egyezménynek.

A vázlat öt fő területre terjedt ki.

- a katonai rendezés az átmeneti időszak alatt;
- átmeneti közigazgatási egyezmények;
- az emberi jogok garantálása;
- az ENSZ égisze alatt tartott választások;
- nemzetközi garanciák a független, semleges és területileg önálló Kambodzsa számára.

Az ENSZ átmeneti közigazgatási hatalmával foglalkozó dokumentum javasolta egy *Legfelsőbb Nemzeti Tanács* létrehozását, amelyben valamennyi kambodzsai párt képviselteti magát, meghatározva azokat a személyeket, akiket a nemzeti tanácsba delegálnak. Előre látható volt, hogy ezáltal a Legfelsőbb Nemzeti Tanács korlátlan hatalomra tenne szert az átmeneti időszakban, és képviselhetné Kambodzsát külföldön, beleértve az ENSZ-t is.

1990. szeptember elején a párizsi konferencia társelnökei, Franciaország és Indonézia meghívták a kambodzsai pártok és az ENSZ képviselőit egy nem hivatalos tárgyalásra Jakartába. Ezen a találkozón a kambodzsai pártok elfogadták az öök által kidolgozott dokumentumokat. Egyetértettek a Legfelsőbb Nemzeti Tanács létrehozásával, és döntöttek arról, hogy annak tizenkét tagja legyen. Ezt egy közösen megállapított közleményben az aláírásukkal is hitelesítették.

A Legfelsőbb Nemzeti Tanács első ülését egy héttel később Bangkokban tartották a thai kormány segítségével, az idő rövidege miatt azonban nem tudtak megegyezni az elnök személyében. *1991. július 16-án* Pekingben Norodom Szihanum herceget választották elnökké.

1990. szeptember 20-án az öt állandó tag által kidolgozott dokumentumokat a Biztonsági Tanács is jóváhagyta, és elfogadta az első határozatot Kambodzsáról.

1991. november 20-án az ENSZ-közgyűlés teljes támogatásáról biztosította a párizsi egyezményt (16/18. számú közgyűlési határozat). Ezen a tanácskozáson Kambodzsát már a Legfelsőbb Nemzeti Tanács képviselte.

Az 1991. október 23-i párizsi konferencián egy átfogó politikai egyezményt írtak alá a kambodzsai konfliktus megoldásáról. Ez előírta az ENSZ Kambodzsai Átmeneti Hatósága (UNTAC) felállítását, amely polgári és katonai elemekből tevődött össze, az *ENSZ-főtitkár különmegbízottjának* irányításával.

Időközben a Legfelsőbb Nemzeti Tanács kérésére és az ENSZ-főtitkár javaslatára a Biztonsági Tanács 717-es számú határozatával 1991. október 16-án elhatározta az ENSZ előkészítő misszió kiküldését Kambodzsába, azonnal az átfogó politikai egyezmény aláírása után.

Ezt az előkészítő szervezetet a helyszínen egy összekötő ENSZ-tisztviselő irányította, a bangladesi *Ataul Karim*.

Az előkészítő csoport katonai erejét a francia *Michel Loridon* dandártábornok vezette.

1992. február 28-án a Biztonsági Tanács jóváhagyta a főtitkár jelentését az ENSZ Kambodzsai Átmeneti Hatósága létrehozásáról és felállításáról.

1992. március 15-én, *Jaszusi Akasinak*, az ENSZ-főtitkár különmegbízottjának megérkezésekor megkezdődött a szervezet tevékenysége Kambodzsában. Az előkészítő csoport beleolvadt ebbe a szervezetbe.

Az ENSZ Kambodzsai Átmeneti Hatósága az ENSZ irányítása alatt állt, amelyet a főtitkár gyakorolt a Biztonsági Tanács felhatalmazásával. A helyszínen az irányítást az ENSZ-főtitkár különmegbízottja végezte, akit a főtitkár nevezett ki, és aki a hét ENSZ-komponenst felügyelte.

Ezek a komponensek a következők voltak:

- a) polgári szervezetek:
 - emberi jogi,
 - választási,
 - polgári adminisztráció,
 - rendőri komponens,
 - visszatelepítési, menekültügyi,
 - újjáépítési;
- b) katonai komponens.

Az ENSZ katonai szervezetének parancsnoka *John Sandersen* altábornagy volt, akit a főtitkár nevezett ki a Biztonsági Tanács egyetértésével.

Az UNTAC rendőri komponens tevékenysége⁵

A párizsi egyezmény 1. melléklet B) szakasz 5/a §-a határozta meg az ENSZ-főtitkár különmegbízottja számára, hogy a kambodzsai pártokkal való tárgyalás nyomán határozza meg a rendőri megfigyelők számára, miként teljesítsék a szolgálatukat Kambodzsában. A helyi rendőri erők irányításának felelőssége a kambodzsai pártokat terhelte.

Az 5/b § előírta, hogy a helyi rendőrség UNTAC-megfigyelés és -ellenőrzés alatt működik annak érdekében, hogy a törvényesség és a rend hatékony és részrehajlás nélküli legyen, továbbá az emberi jogok és alapvető szabadságjogok teljes mértékben garantálva legyenek.

A rendőri komponens feladatai, funkciói

Az ENSZ rendőri megfigyelők fő feladata a helyi rendőrség megfigyelése, szoros ellenőrzése, a törvényesség és a jog részrehajlás nélküli fenntartása, az emberi jogok, az alapvető szabadságjogok oltalmazása volt.

Az UNTAC polgári rendőrök alapvető feladata volt megfigyelni a helyi rendőrség viselkedését, magatartását, figyelemmel kísérni és jelenteni a törvényesség és a közrend betartását a hozzájuk tartozó kambodzsai területeken, felügyelni a választásokat, valamint betartani a szükséges biztonsági követelményeket az UNTAC-on belül.

A rendőri megfigyelői tevékenységet bonyolította, hogy mind a négy kambodzsai politikai erőnek behatárolható területe, saját közigazgatása, katonai és rendőri ereje volt.

Az akció próbatétel volt, hiszen a világ egyik legelmaradottabb infrastruktúrájú országáról volt szó. Folyamatos feszültségekhez vezetett, hogy a négy kambodzsai csoport közül a vörös khmerek a kezdetektől szabotálták a párizsi megállapodást; az ENSZ-erőkkel nem vagy igen csekély mértékben voltak hajlandók együttműködni; a területekre egyáltalán nem vagy csak esetenként engedték be a nemzetközi megfigyelőket. Elkerülhetetlen kudarcuk tudatában a választásokon nem vettek részt, területükön sem engedték meg

⁵ Boda József: Jelentés kambodzsai ENSZ rendőri misszióról. BM Irattár, 1993, 2–4. o.

azok megszervezését, a lakosságot folyamatos pszichológiai nyomás alatt tartották, fenyegetésekkel, terrorakciókkal, a vietnami etnikum elleni pogromokkal igyekeztek az akciót meghiúsítani.

A polgári rendőri komponens feladata a helyi rendőri szervek ellenőrzése volt a járási szintig, a szükséges szaktanácsadással és a választásokhoz nélkülözhetetlen, semleges, megfélemlítéstől mentes politikai légkör megteremtésével.

A kezdeti időszakban:

- a tartományok feltérképezése, felderítése, járható utak, hidak, aknamezők és egyéb veszélyforrások megismerése;
- kapcsolatfelvétel a helyi rendőrséggel, a közös tevékenység megtervezése-megszervezése, politikai, bűnügyi helyzet megismerése;
- az ENSZ mandátumának, a rendőri kontingens feladatának megismertetése a helyi hatósággal, röplapok terjesztése stb.;
- menekültek visszatelepülésének megszervezése, a konvojok kísérése, menekülttáborok őrzése;
- panaszok és bejelentések felvétele, kivizsgálása;
- az emberi jogok betartásának ellenőrzése, a börtönök rendszeres ellenőrzése;
- a helyi rendőrség munkájának napi ellenőrzése a tartományi szinttől a rendőrsőkig, határrendőrsőkig;
- 24 órás ügyeleti és járőrszolgálatok ellátása;
- politikai bűncselekményekben nyomozások folytatása, letartóztatás végrehajtása;
- a közlekedési balesetek kivizsgálása (ENSZ-hez tartozók eseteiben).

A szavazásra jogosultak összeírásakor:

- az előbbieken kívül az összeíró csoportok kísérése, védelme a helyismeretnek megfelelően;
- az összeíró csoportoknak gépkocsik és gépkocsivezetők, rádiók rendelkezésre bocsátása;
- az összeíró csoport biztonságának és felszerelésének védelme;
- az összeírással kapcsolatos napi jelentések összeállítása és eljuttatása a különböző szintű parancsnokságokra.

A választási kampány időszakában:

- az előzőkön kívül a különböző pártok szabad tevékenységének segítése;
- választási nagygyűlések, tömegdemonstrációk védelme;
- párt- és állami vezetők kísérése, személyi védelme;

- az ellenzéki pártok irodáinak és vezetőinek őrzése, járőrtevékenység;
- politikai gyilkosságok és más bűncselekmények kivizsgálása, nyomozások, letartóztatások;
- az ENSZ rendőri állományának felkészítése, kiképzése a választásokon rájuk váró feladatokra;
- a helyi rendőrség és katonaság felkészítése a választások idején rájuk váró feladatokra;
- biztosítási, biztonsági, harckészültségi és evakuációs tervek kidolgozása és begyakorlása;
- a választási helyiségek kiválasztása, bejárása, védelmi tervek elkészítése;
- az úthálózat, helikopter-leszállóhelyek, hidak állapotának újbóli ellenőrzése, a szükséges javítások elvégzése;
- a híradás dublirózása (rádió, telefon, fax stb.), az angol nyelvű híradás begyakorlása az állománnyal;
- vízijármű-vezetők és motorkerékpár-vezetők felkészítése, kiképzése az esős évszakban gépkocsival járhatatlan területek elérése céljából.

A választások idején:

- a választások tisztaságának fenntartása az állandó ENSZ-rendőri jelenléttel;
- a választási helyekre történő belépés előtt a biztonsági ellenőrzések végrehajtása, áteresztő pontok telepítése, személyek ellenőrzése belépéskor elektromos keresővel;
- a rend fenntartása a választási helyiségekben;
- a választócédulák szállítása gépkocsival, csónakkal, motorkeréppárral, helikopterrel;
- a választási irodák őrzése 24 órás szolgálatban;
- az eredmények összegzése, jelentés elkészítése és továbbítása a rendőri híradórendszeren a fővárosba;
- a szavazatszámolásban való részvétel;
- a választások hadtáp és technikai biztosításában való részvétel;
- a szavazócédulák biztonságos helyre szállítása és őrzése a felhasználásig;
- politikai vezetők, ENSZ-küldöttségek kísérése, védelme;
- ellenzéki pártok vezetőinek védelme stb.;
- a politikai puccs idején az ENSZ polgári személyzetének és anyagi javainak megőrzése, az ENSZ-jelenlét fenntartása a járásokban, mivel a katonai komponens nem mozdult ki a tartományi székhelyen lévő táborából.

A választások után:

- az eddig elmondottakon kívül az újjáalakuló rendőrség át- és továbbképzése;
- angolnyelv-tanfolyamok megszervezése.

A rendőri komponens vezetése és szervezeti felépítése⁶

Az ENSZ-rendőrség főkapitánya *Klaas Roos* dandártábornok volt, a holland katonai rendőrségtől érkezett, ENSZ-rendőri tapasztalata nem volt. Helyettesének egy arab országból érkező tábornokot nevezett ki, aki igazán nem sok vizet zavart a misszió tizennégy hónapjában. Az UNTAC főnöki beosztását egy a namíbiai ENSZ- (*United Nations Transition Assistance Group; UNTAG-*) missziót is megjárta, tapasztalt német határőr ezredes, *Detlef Buwitt* töltötte be. A műveleti főnök az ír származású *Peter Fitzgerald* főfelügyelő volt, aki szintén az UNTAG-misszióban szerzett komoly tapasztalatokat. (Később egymást váltva, mindketten vezették a bosznia-hercegovinai ENSZ-rendőri missziót is.) A főkapitányi törzsben még jó néhány olyan, elsősorban európai rendőr kapott vezető beosztást, aki megjárta a namíbiai ENSZ-missziót. Szükség is volt a tapasztalatokra, mert az UNTAC rendőrségének a misszió tizennégy hónapjában nagyon bonyolult, összetett és sokszor életveszélyes feladatokat kellett megoldania.

Az UNTAC rendőri komponens egy országos rendőr-főparancsnokságból, 23 tartományi főkapitányságból és 231 járási rendőrkapitányságból állt. A 3608 rendőr megfigyelő 32 nemzetet képviselve teljesítette nem könnyű feladatát (*1. számú ábra*).

Az ENSZ-rendőrség tartományi szintű tagozódása

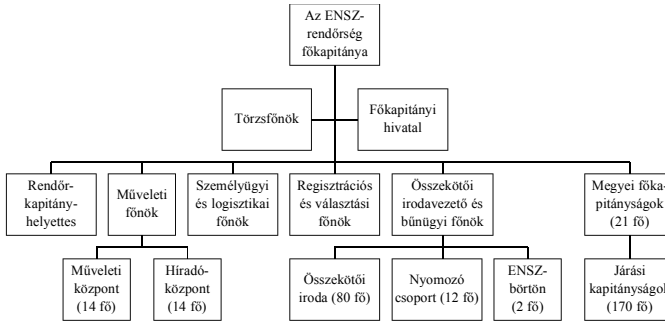
Az UNTAC-rendőrség megyei felépítése és létszáma a műveleti utasításban meghatározott feladatokhoz és a helyi rendőrség szervezeti felépítéséhez, területi elhelyezkedéséhez és létszámához igazodott; általában kétszáz–háromszázötven ENSZ-rendőr tartozott az alárendeltségükbe (*2. számú ábra*).

Az ENSZ járási rendőrkapitányságok felépítése a következő volt:

- a járási rendőrkapitány,
- a járásirendőrkapitány-helyettes,
- ügyeleti csoport,

⁶ UNTAC Handbook. Annex 7. UN, New York, 1992, p. 1.

1. számú ábra
Az UNTAC rendőri komponens szervezeti felépítése

- adminisztrációs tiszt,
- nyomozó-vizsgáló tiszt,
- járőrök.

A járási szinten dolgozó megfigyelők feladata volt a terepen szemmel tartani és koordinálni a helyi polgári rendőrség tevékenységét. Ez járőrtevékenységet igényelt, így minden helyi rendőr járőr mellé kijelöltek egy-egy UNTAC-rendőr járórt. Egy járőr két UNTAC-rendőr megfigyelőből és egy tolmácsból állt. Ezzel a módszerrel egy terepen dolgozó ENSZ-rendőr kb. tizenöt helyi rendőrt és háromszáz kambodzsai lakost figyelt meg.

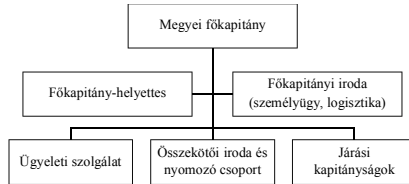
A helyi, kormánypárti rendvédelmi szervek felépítése⁷

A legnagyobb létszámú rendőri ereje (47 600 fő) a kormánypártnak volt, de jelentős erőt képviselt a vörös khmer rendőrség (9436) is. A KP/NLP-nek négyszáz fős katonai rendőrsége volt, és a Funcinpecnek is csak egy kis létszámú, 155 fős katonai rendőri alegység jutott (3. számú ábra).

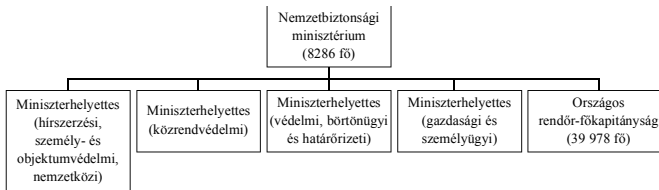
Az UNTAC teljes vesztesége 82 fő (45 katona, 16 rendőr, 5 civil alkalmazott, 16 helyi alkalmazott) volt.

⁷ UNTAC Handbook. Annex 6. UN, New York, 1992, p. 1.

2. számú ábra
Az UNTAC rendőri komponens megyei szervezetének felépítése

3. számú ábra
A kambodzsai nemzetbiztonsági minisztérium felépítése

A magyar rendőri kontingensnek nem volt vesztesége. A kontingenst megtámadó ellenséges erők két halottat és ismeretlen számú sebesültet vesztek.

A magyar ENSZ-rendőri kontingens kiválasztása, felkészítése és tevékenysége

A pályázati rendszerű jelentkezés igen hasznosnak bizonyult, bár több vidéki kapitányságon nem jutott el az érintettekhez.

Az egészségügyi és pszichológiai vizsgálatok igen célszerűek és hasznosak voltak, minden lényeges dologra kiterjedtek. (Nem a vizsgálatokat végzőkön múlt, hogy alkoholisták, idegbetegek és kifejezetten kirívó pszichés problémával küszködők is bekerültek a kiutazó kontingensbe.)

Az ENSZ-előírás szerinti ötéves rendőri gyakorlatot és kétéves gépkocsivezetői tapasztalatot szintén elég nagyvonalúan kezelték, e miatt, elsősorban a misszió kezdetén, a kontingens parancsnokának igen sok fegyelmi problémával és gépkocsibalesettel kellett foglalkoznia.

A kontingens péceli összevont felkészítése hasznos volt, mind gyakorlati szempontból, mind az állomány megismerését illetően. Sajnálatos azonban, hogy az a magyar szakértő, aki csaknem egy hónapot töltött Kambodzsában a leendő misszió helyszínének tanulmányozásával, szinte semmi kézzelfogható tudást nem osztott meg a kontingens tagjaival. Hangot kaptak viszont egyes, magukat trópus-szakértőnek valló egyének, ők azonban nem segítettek a felkészítést, hanem különböző fél információk birtokában elriasztották az állományt.

Ennek nyomán a péceli összevonás után alig százan maradtak, közülük kellett kiválasztani száz embert a kiutazókeretbe.

Alig tíz nappal az indulás előtt neveztek ki parancsnoknak; az idő rövidsége csupán a pszichológiai vizsgálatok eredményeinek megismerését tette lehetővé, az állományt nem volt módom megismerni, érdemben már semmilyen bebeszélésom nem volt.

Az anyagi felkészítésről szólva kijelenthető, hogy a kontingenst minden anyaggal – mind minőségileg, mind mennyiségileg – igen jól ellátták. Ha a küldött szakértő alaposabb munkát végez, sok pénz megtakarítható lett volna a felszerelés és a nélkülözhetetlen anyagok helyszínen történő beszerzése helyett.

A kontingens állományának szétoztása, a parancsnoki állomány kiválasztása Kambodzsában

Mind a csoportparancsnoki állomány kiválasztása, mind a megfigyelői állomány szétoztása tekintetében nagy önállóságom volt. E tekintetben sem az ORFK vezetése, sem az ENSZ rendőri parancsnoksága nem írt elő nekem semmit.

A parancsnokokat általában a rendfokozatuk, nyelvi felkészültségük és vezetési tapasztalatuk alapján választottuk ki, a helyetteseimmel közösen. Mivel személyesen nem ismertem őket, a fegyelmezetlenségek felszámolása érdekében néhány esetben a misszió a leváltással és áthelyezéssel is élnem kellett.

A különféle fegyelmi, emberi nehézségek megelőzésére az állománynak megengedtem, hogy maguk válasszák meg, melyik tartományban, kinek a parancsnoksága alatt kívánnak dolgozni. Ezzel az egység hetven százalékánál sikerült elejét vennem a nehézségek zömének.

Fegyelmi helyzet

A kontingens fegyelmi helyzete a tizennégy hónapban igen jó volt. Az ENSZ rendőri parancsnokság fegyelmi főnökének is ez volt a hivatalos álláspontja a Magyarországról érkező küldöttségek tájékoztatásakor.

Mégis, a kontingens parancsnokaként sokkal nagyobb szabályzati fegyelmet vártam volna el a magyar rendőroktól a külföldi szolgálatellátásukkor. Az állomány nagyjából harminc százaléka volt különböző jellegű fegyelmi probléma, ezek túlnyomó többségét a kontingensen belül elintéztém, és nem került az ENSZ vezetése elé.

A fegyelemsértések zöme a misszió kezdetén főleg abból adódott, hogy az emberek jóval nagyobb önállóság mellett dolgoztak, mint itthon, és ez sokaknál az önkontroll elvesztéséhez vezetett: italozás szolgálati időben, nem az előírásoknak megfelelő alaki megjelenés, szolgálati hely engedély nélküli elhagyása, magyar előjáró iránti tiszteletlen magatartás, engedély nélküli gépjármű-igénybevétel stb.

A fegyelem megszilárdítása érdekében javasoltam hat ember hazaküldését, az állomány nagyjából huszonöt százalékát Kambodzsán belül áthelyeztem, és vagy húsz százalékát javasoltam váltásra. Ezek a változások érintették a parancsnoki állomány negyven százalékát is.

A misszió végén az általam és a csoportparancsnokok által elkészített minősítések tartalmazzák az egyének munkájának és fegyelmi helyzetének részletes értékelését. A fegyelmi ügyekről készült jelentéseket és a minősítéseket a hazaérkezés után az ORFK Személyügyi Főosztályán adtam le.

Egészségügyi helyzet

A gondos egészségügyi kiválasztásnak, a védőoltásoknak és a velünk lévő orvosi állomány munkájának hála szinte csak minimális megbetegedésekkel kellett szembenéznünk abban a több mint egy évben. A legsúlyosabb sérülés egy nyílt lábtörés volt, baleset miatt. A legsúlyosabb betegség egy-egy malária- és tifuszjárvány volt. Természetesen a trópuson jelentkező időnkénti hasmenés, amőbás megbetegedés, dengue-láz, nemi betegségek, bőrfertőzések is előfordultak, de ezeket kezelték az orvosok és az ENSZ egészségügyi szolgálata.

Igen sok gondot okozott, hogy a kontingens kiválasztásakor több esetben nem vették figyelembe az otthoni pszichológiai vizsgálatok eredményét. Sokszor súlyos feszültséghez és problémához vezetett a felelősségtudat hiánya, a hosszú hónapokig tartó együttélés során az egymás iránti türelem hiánya, a monotoniatűrűs alacsony szintje. Az efféle bajokat több esetben csak áthelyezésekkel sikerült megoldanom, illetve egyes esetekben hazaküldéssel.

Sajnos az orvosi állomány fegyelmi helyzete, tevékenysége, a munkához, a szabályzatok betartásához való hozzáállása is kívánnivalót hagyott maga után. Egy-két orvosra egy százfős kontingens esetén továbbra is szükség van,

de azt alapos kiválasztásnak kell megelőznie, és csak rendőrként és orvosként egyaránt használható embert szabad kiküldeni.

Anyagi ügyek

Az anyagi ellátottságunk igen magas színvonalú volt. Megfelelő személy előzetes kiküldése esetén a költségek nagyjából egyharmadát megtakaríthattuk volna. Nagyobb hangsúlyt kellett volna fektetnünk a ruházati ellátás során a rendőri jelleg kiemelésére, ez a misszió második felére megvalósult. A rendelkezésünkre bocsátott negyvenezer amerikai dollár elegendő volt az egy év alatt adódó költségek fedezésére. A kontingens anyagi eszközeiből nagyjából egymillió forint értékű felszerelést adományoztunk a kambodzsai árvaotthonoknak, illetve hagyunk a kambodzsai magyar nagykövetségen további adományozási céllal.

Összességében kijelenthető, hogy a magyar kontingens példamutatóan állt helyt, sokszor közvetlen életveszélyben is, megmutatva, hogy a magyar rendőr képes jól megfelelni a nemzetközi követelményeknek is.

A misszió utóélete

Hazatérésünk után a kontingens kiemelkedő teljesítményt nyújtó tagjainak Göncz Árpád köztársasági elnök kitüntetésekkel adományozott a Parlamentben. A Belügyminisztériumban visszafogadó ünnepséget rendeztek, ekkor negyvenheten részesültek elismerésben.

A kontingens tagjainak zöme hamarosan az újonnan induló ENSZ-rendőri missziókban (Angola, Mozambik, Nyugat-Szahara stb.) hasznosíthatta a Kambodzsában megszerzett tapasztalatait. Az eltelt években sokan három, sőt négy békefenntartó misszióban is szolgáltak. A magyar rendvédelmi szervek tagjai ez idáig tíz ENSZ-, tizennégy EBESZ-, tizenhárom EU-, két NATO- és kilenc egyéb (két- és többoldalú egyezmény alapján folyó) béketámogató, békeépítő misszióban vettek részt. A résztvevő állomány összlétszáma megközelíti az ezret.

Befejezéséért meg kell említeni, hogy 2003-ban a Kambodzsai Királyság és az ENSZ aláírt egy megállapodást arról, hogy felállítanak egy különleges törvényszéket az 1975 és 1979 közötti népiirtásban részt vevők felelősségének megállapítására. Kambodzsai és nemzetközi bírók, ügyészek és egyéb jogi szakértők dolgoznak a törvényszéken. Az első ítélet meghozatalára 2007-ben

került sor, amikor is Kang Kek Iew, volt vörös khmer belbiztonsági vezetőt ítélte a törvényszék életfogytig tartó börtönbüntetésre.⁸ Jelenleg négy per van folyamatban.

IRODALOM

Boda József: Jelentés kambodzsai ENSZ rendőri misszióról. BM irattár, 1993

Boda József: A rendvédelmi békefenntartás kialakulása, fejlődése, helye, szerepe a XXI. században. PhD-értekezés. ZMNE, 2006

Findlay, Trevor: Cambodia: The Legacy and Lessons of UNTAC. Oxford University Press, 1995

<http://books.sipri.org/files/RR/SIPRIR09.pdf>

Takács László: Az ENSZ Átmeneti Hatóság Kambodzsában UNTAC. In: A magyar rendvédelmi erők szerepe a nemzetközi béke és stabilitás megteremtésében. Jubileumi kiadás a magyar rendőri békefenntartás 20. évfordulója tiszteletére. IRM NOK, Budapest, 2009

⁸ <http://www.guardian.co.uk/world/2011/nov/21/khmer-rouge-leaders-trial-cambodia>

KOVÁCS ISTVÁN

Kerítés bűncselekmény nyomozása

Hazánkban, európai, valamint nemzetközi viszonylatban is egyre nagyobb gondot okoz az emberkereskedelem, valamint az emberkereskedők elleni fellépés. Az emberkereskedelemhez szorosan kapcsolódó prostitúciós tevékenység termeli a legtöbb bevételt az emberkereskedőknek, valamint az ehhez kapcsolódó illegális kábítószer-kereskedelem és az ezekkel összefüggésbe hozható szervezett bűnözés.

Számokkal is kimutatható, hogy minden tíz prostituáltból kilencet emberkereskedők juttatnak az adott országba a világ más tájairól. Leggyakrabban szervezett bűnözői köröktől vásárolják őket, ezek pedig vagy a családjuktól és helyi striciktől veszik meg a lányokat, vagy szimplán elrabolják őket. A prostituáltakat nem elég egyszer beszerezni, folyamatosan kell az utánpótlás, mert a prostituáltak korán meghalnak, megbetegszenek, kiöregszenek, a kliensek egyre egzotikusabb és fiatalabb lányokat igényelnek.

A következőkben bemutatom, hogyan sikerült azonosítani az illegális tevékenységért felelős személyt, valamint a sértettet biztonságba helyezni, megfelelő ellátásban részesíteni, számára a megfelelő felvilágosítást megadni. Bemutatom, hogyan szervezik be a helyi szinten működő stricik a lányokat, illetve hogyan kényszerítik munkára.

A Budapesti Rendőr-főkapitányság egyik helyi szerve *N. N.* feljelentése nyomán 2007. szeptember 21-én nyomozást rendelt el a Btk. 207. § (1) bekezdésébe ütköző és a szerint minősülő kerítés büntett elkövetésének megalapozott gyanúja miatt.

Az eset kapcsán különösen fontos azt megjegyezni, hogy a feljelentőt a rendőrfőnök hozta be a kapitányságra a feljelentés megtételére, tekintettel arra, hogy a segítségkérés pillanatában már a végkimerültség közelében volt. A személy elleni, erőszakos bűncselekmények nyomozásában nagyon fontos az azonnali intézkedések megtétele, a feljelentő haladéktalan kihallgatása, majd az abból adódó nyomozati cselekmények elvégzése.

Az ügyeletes tiszt utasította a rendőrfőnököt, hogy az esetről készítsen jelentést: az esemény rövid leírásából további információk juthatnak a nyomozó hatóság tudomására. A rendőri jelentés elkészítésével párhuzamosan a készenléti nyomozó előkészítette a sértett tanúkénti kihallgatását. A sértett igen fe-

szült lelki állapotban volt, testi sérülésekkel, így különösen fontos volt a krimináltaktika által javasolt tanúkihallgatási módszerek ötvözése, felhasználása.

Aznap megtörtént a sértett kihallgatása: több éve dolgozik egy kézbesítő nagyvállalatnál, a munkakapcsolatok mellett többekkel szorosabb baráti kapcsolatot is kialakított. Itt ismerkedett össze *B. M.*-mel, akit a személyes ügyei-be is beavatott. Elmondta neki, hogy az édesanyja nagyobb összeggel tartozik egy hitelintézetnek, de a keresete kevés ahhoz, hogy ebben őt támogatni, segíteni tudja. *B. M.* elmondta neki, hogy az élettársa éjszakai munkákra közvetít lányokat, és azzal akár naponta is megkereshetne annyit, amennyi az egyhavi jövedelme. Megbeszélték, hogy még aznap felkeresik az élettársát, és megbeszélik a részleteket.

A találkozási Budapest egyik belső kerületének régi, romos bérházának lakásában került, jelent volt egy harmadik közvetítő is, *K. M.*; együtt érkeztek 2007. szeptember 12-én. A lakásban már várta őket az *S.* keresztnéven bemutatkozó férfi, és elmondta, hogy prostitúciós munkáról lenne szó, alkalmanként négy-hatezer forintos szolgáltatásért, naponta körülbelül harmincezer forintot keresne. Az lesz a feladata, hogy minden reggel kilenckor megjelenik Budapesten egy meghatározott címen, és *S.* majd elszállítja forgalmas helyekre, ahol az úton végezheti a prostitúciós tevékenységet, majd a nap végén visszazállítják a megadott címre.

A sértett előadta, hogy 2007. szeptember 15-én kellett a megadott utcában megjelenie, kilenc órára megérkezett, átöltözött, és egy személyautóval Alsónémedibe szállították, ahol is az úton szexuális szolgáltatást kellett az arra haladóknak felajánlania. Dél előtt tíz és este hét óra között hatvanhátezer forintot keresett. Este hét óra körül visszamentek érte, a pénzt le kellett adnia, és huszonnégyezer forintot kapott belőle. Ezután este kilenc és tizenegy óra között a Budafokon lévő türelmi zónába vitték, ugyancsak prostitúciós céljából, de a gyenge forgalom miatt hazaszállították.

2007. szeptember 17-én délelőtt kilenc órára ismét a meghatározott lakásból vitték Alsónémedibe, ott „dolgozott” este hét óráig. Az aznapi bevételből nem kapott semmit. Este a találkozó helyére mentek, ott vacsoráztak, majd hazament.

2007. szeptember 18-án megint elindult a társasházba, majd vissza akart fordulni, de *S.* felhívta, így mégis odament. Megint Alsónémedibe vitték, és délután négyig huszonnégyezer forintot keresett.

A sértett szóvá tette, hogy a szeptember 17-i bevételből nem kapott semmit, erre *S.* megfenyegette, hogy ha továbbra is felhánytorgatja, és nem jelenik meg a meghatározott időpontokban, akkor megverik, a szeretteit pedig elintézik.

A sértett tartott a férfitől. 2007. szeptember 21-ig mindennap dolgozott a megszokott útvonalon, a pénzét elszedték, sőt a személyi igazolványát is elvették, és kizárólag felügyelettel engedték haza.

A sértettnek szerencséje volt, hogy a rendőrjárőr igazoltatta, és az illetékes rendőrkapitányságra előállította.

A tanúkihallgatás után következett az adatgyűjtés az S. keresztnévű személy vonatkozásában. Fontos volt, hogy a sértett által adott személyleírás az elkövető összes lényeges külső ismertetőjegyére kiterjedjen, hiszen az további azonosítást és szűkítést tesz lehetővé.

Az elkövetőről még grafikát is készített a nyomozó hatóság, így olyan szakértő kirendelésére volt szükség, aki megfelelő fantomrajzot is készített. Ez azért volt fontos, hogy megmutathassák a többi prostituátnak, hátha ők is szolgálhatnak információval.

Az akkori felületen lehetőség volt a büntettek nyilvántartásában olyan kutatást és szűrést végezni, amelynek során különös ismertetőjegy alapján szűkíthetjük az elkövető kilétére vonatkozó specifikus adatokat. A sértett elmondása szerint az elkövető 33 éves, körülbelül 166-167 centiméter magas, átlagos testalkatú, roma származású férfi, rövid fekete hajú, és valamelyik alkarján volt egy MÁRIA feliratú tetoválás.

Az S. keresztnév, valamint a tetoválás alapján – az erőszakos bűncselekményt elkövetők kiszűrése mellett – a lekérdező rendszer több találatot is kiadott. Hogy a megalapozott gyanú közléséhez további adatokat szerezzen be, a nyomozó hatóság a lehetséges személyekről fényképtablót állított össze, nem kizárólag arc-, hanem testfényképekből állót is.

A sértett a fényképek közül egyértelműen kiválasztotta a H. S.-t ábrázolót. Elmondta, hogy ő volt az, aki fenyegette, zsarolta, valamint prostitúciós tevékenységre bírta rá, és a személyi igazolványától is megfosztotta.

A nyomozó hatóságnak meg kellett állapítania H. S. tartózkodási helyét, valamint még több adatot gyűjtenie az esetről. Miután a lakcímkérés eredménytelen volt, más irányból kellett megpróbálni H. S. felkutatását. Mivel a sértett elmondta, hogy az elkövető élettársa ajánlotta neki a prostitúciós tevékenységet, ezért első körben őt kellett felkutatni.

Megkerestük a munkahelyét, az pedig megküldte B. M. személyes adatait, valamint a munkaszerződése másolati példányát. Ezután újabb megkeresést küldtünk a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalának (KEKKH), hogy családfakutatást végezhessünk.

A KEKKH által küldött dokumentáció egyértelművé tette, hogy H. S. élettársa B. M.

Már a birtokunkban volt tehát egy jegyzőkönyv arról, hogy a sértett fényképről azonosította az elkövetőt, továbbá bizonyítékok az elkövető személyazonosságának megállapításáról, valamint az élettársáról, így tovább kutathattunk az elkövető után.

A sértett említette, hogy gépjárművel szállították egyik helyről a másikra, de a rendszámnak csak a töredékére emlékezett, ezért megkeresést küldtünk az okmányirodának abból a célból, hogy kiderüljön, milyen gépjármű van H. S. birtokában.

Kiderült, hogy a gépjármű az elkövető nevében van. A tulajdonos az egyik kereskedelmi bank volt, a lízingdíjak megfizetése után azonban már az elkövető a tulajdonos.

Az ennek nyomán rendelkezésünkre álló adatok szerint megkerestük a hitelintézetet, ők pedig megküldték a gépjárművel kapcsolatos összes archivált dokumentációt. Ennek azért volt jelentősége, hogy legyen fotónk a gépjárműről. Ezt a sértett elé tártuk, ő pedig azonosította az autót, elmondta, hogy ez az egyik gépjármű, amellyel őt szállították.

A másik autóról és annak vezetőjéről egyelőre nem állt rendelkezésünkre elegendő információ, arról a későbbiekben reméltünk több tájékoztatást kapni.

A nyomozók kapcsolatba léptek az összes telefonszolgáltatóval, annak megállapítása céljából, hogy kiderüljön: kihez tartozik az a szám, amelyen az elkövető hívta a sértettet.

A telefonszolgáltató válaszából egyértelművé vált, hogy a telefon előfizetője H. S. A híváslista adatai alátámasztották a sértett által elmondottakat. A hívások időpontjai, valamint a bejövő és kimenő hívások időtartama megegyezett a feljelentésben foglaltakkal, a cellapozíciók is fedték a valóságot.

Így a nyomozó hatóságnak már csak az volt a dolga, hogy az elkövetőt elfogja és elszámoltassa. Mivel a sértett pontosan megjelölte az élettárs munkahelyét, ezért a nyomozók a munkahelyéről állították elő az illetékes rendőrkapitányság büntügyi osztályára.

B. M. a kihallgatásakor elmondta, hogy ismeri a feljelentőt, nagyjából egy hónapig dolgoztak együtt egy postán. Elmondta, hogy ez idő alatt N. N. többször feljárt hozzá és az élettársához, H. S.-hez, ezt a szomszédok is láthatták. Állítása szerint gyakran elment velük vásárolni, illetve evett-ivott náluk. Elmondta, hogy N. N. elég kacér lány, a munkahelyén is így viselkedett. Elmondta, hogy egyszer csak azt tapasztalta, hogy H. S.-sel kacérkodik, ekkor megmondta neki, hogy erre a barátságra nincs szüksége, majd állítása szerint a kapcsolatuk megszakadt.

A nyomozók keresztkérdésekkel, céltudatosan faggatták, és cáfolták B. M. vallomását, illetve a kihallgatás idején azonosították a másik autót is, amely B. M. testvérének, B. A.-nak a tulajdona, amelyet a férje használ.

A kapott személyleírás, valamint a beszerzett adatok segítségével sikerült a másik elkövetőt is azonosítani. H. S. mellett a másik gépjárművezető, valamint szervező, kerítő tehát Sz. S. volt.

Az eljárás során B. A.-t tanúként hallgatták ki a nyomozók, aki elismerte, hogy a gépjármű valóban az ő tulajdona, valóban a férje (Sz. S.) használja, illetve azt kölcsön szokták adni egymásnak, így gyakran H. S. is járni szokott vele.

Tekintettel arra, hogy a nyomozó hatóság személy elleni, olykor erőszakos bűncselekmény elkövetőjének elfogására készült, ezért meg kellett vizsgálni, hogy H. S. volt-e már büntetve. Mivel pedig a szökésétől is tartani lehetett, valamint attól, hogy az élet kioltására vagy testi sérülés okozására alkalmas eszköz is lehet nála, ezért a társszervekkel történő együttműködés keretében, segítséget kértünk a központi szerv e célra létrehozott egységétől.

Időközben párhuzamosan utánanéztünk annak is, H. S. ellen van-e folyamatban eljárás, s ha igen, akkor azt miért rendelték el, fennállnak-e az ügyegyesítés feltételei. Kiderült, hogy önbíráskodás, valamint testi sértés miatt már jogerős ítélet keretében elmarasztalták. A tetoválása pedig úgynevezett börtöntetoválás, valószínűsíthetően a korábbi ítéletei letöltése alatt a büntetés-végrehajtási intézetben keletkezett.

H. S.-t sikeresen elfogták, gyanúsított kihallgatása megtörtént. Az általa elkövetett cselekmény alkalmas a Btk. 207. § (1) bekezdésébe ütköző és a szerint minősülő kerítés büntett elkövetésének a megállapítására.

A gyanúsított nem tett vallomást, illetve tagadta a bűncselekmény elkövetését, de nagyjából B. M.-mel megegyező védekezést adott elő; nyilvánvalóvá vált, hogy az élettárs nem tesz terhelő vallomást H. S.-re. A nyomozó hatóság elengedte a gyanúsítottat.

A sértett szerint K. M. is jelen volt a megbeszélésen, ezért a nyomozó hatóság kiderítette az elérhetőségét. Kiderült, hogy a bűncselekmény tanúja lesz, nem pedig gyanúsítottja.

Tanúkénti kihallgatásán K. M. elmondta, hogy 2007 szeptemberében szólt neki N. N., hogy van egy ismerőse, aki tud neki táncos munkát szerezni, de nem akar egyedül elmenni „tárgyalni”, ezért menjen vele. Ő csak kísérő volt, ő nem akart munkát szerezni. Együtt elmentek az N. N. által kapott címre. Felmentek egy lakásba, amelyben egy cigány származású nő és egy alacsony, szintén cigány származású férfi volt, a nevüket nem tudta, és azt mondták, hogy ők élettársak.

N. N. mondta, hogy táncolni szeretne, de a férfi egyfolytában hajtogatta, hogy tud jobb munkát az Ócsai úton, a prostitúcióra gondolt. Azt mondta, hogy a napi ötvenezer meglenne, de konkrétan nem mondta, hogy egy alkalom mennyibe kerül. Még azt is többször elmondta, hogy ha bármi baj van, csak őt kell hívni, és a védelem megvan, nem lesz semmi baja N.-nek. A beszélgetés közben neki is említette, hogy ha akarja, ő is csinálhatja az a munkát, de ő határozottan elzárkózott. Egyértelmű volt a beszélgetés során, hogy prostitúcióra akarja beszervezni N. N.-t, győzködte, mondván, hogy van táncos munka, de igazából azok keresnek jól, akik „szobáznak”.

Ez után nagyjából egy hét múlva hívta fel N. N., hogy menjen érte a buszmegállóba, mert nagyon fél, nem mer hazamenni, láthatóan félt és ideges volt. Azt mesélte neki, hogy aznap öten mentek érte, és azt mondták neki, hogy elviszik a munkahelyére, de nem oda vitték, hanem Alsónémedibe, és ott kitétték. Ez után sikerült megmenekülnie az igazoltatáskor.

K. M. vallomása alátámasztotta a sértett vallomását, ezért elérkezett az ideje, hogy a nyomozó hatóság megcáfolja a gyanúsított védekezését.

Folytatólagos kihallgatásán H. S. tagadta, hogy bármikor is Alsónémediben járt volna, ezt azonban a híváslista és a cellapozíciók adatai cáfolták. Elmentmondott a védekezésének K. M. tanúvallomása is, valamint B. A. és B. M. vallomása is, amely szerint ismerték egymást a sértettel.

Sz. S. szerepe is tisztázódott: bebizonyosodott, hogy ő nem szállította a sértettet a címekre, ő csak az autót adta kölcsön az elkövetőnek, azt viszont nem tudta, hogy mire használja.

Mivel a hatóság minden lehetséges bizonyítékot beszerzett, valamint kétséget kizáróan bizonyítani tudta a tettes által elkövetett cselekmény történeti tényállását, ezért a keletkezett ügyiratot az illetékes ügyészségnek vádemelési javaslattal átadta.

KÖNYVISMERTETÉS

Sallai János:
Egy idejét múlt korszak lenyomata.
A vasfüggöny története.
Hanns Seidel Alapítvány, Budapest, 2012

Dr. habil. Sallai János egyetemi docens, nyugállományú határőr ezredes a Nemzeti Közszolgálati Egyetem oktatója. Tanulmányai, életútja, eddigi tudományos munkássága, publikációi egyenesen vezettek új könyve megírásához.

A szerző hivatásos határőr tiszti pályára készült. Határőr szakon végezte el a Kossuth Lajos Katonai Főiskolát 1982-ben, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiát 1992-ben. 2006-ig, szolgálati nyugdíjba vonulásáig, hivatásos tisztként dolgozott különböző munkakörökben, egyebek között a katonai főiskola határőr tanszékén is tizenegy évet töltött el tanárként. Mindezek magyarázatot adnak az államhatár története iránti érdeklődésére, a témával kapcsolatos publikációira. Egyetemi doktori értekezését megvédte 1994-ben és dr. univ fokozatot szerzett, majd a PhD cím elnyerésére került sor 2002-ben Debrecenben az egyetemen. Ugyanitt habilitált hat évvel később.*

A Tisztelt Olvasónak határozottan ajánlhatom az új kiadvány elolvasását. Azoknak is, akik az eseményeknek valamilyen módon tanúi, résztvevői voltak. Az egykori határőrök szintén találhatnak benne ismeretlen adatokat, amelyek eddig a levéltár dobozaiban várták, hogy valaki rábukkanjon és feldolgozza őket. A fiatal korosztály pedig, meggyőződésem szerint, most tarthat a kezében először egy olyan anyagot, amely átfogóan bemutatja ennek a letűnt határőrizetnek az emlékeit.

A könyv nem egyszerűen az úgynevezett magyar vasfüggöny története. Amint olvasni kezdjük, azonnal tapasztaljuk, hogy ennél lényegesen többről van szó, és ez az egyik nagy értéke. Az elbeszél és bemutatott események tulajdonképpen öt-hat szálon futva egymással párhuzamosan, egymást kiegészítve szemléltetik több mint fél évszázad határőrizeti helyzetét az osztrák–magyar államhatáron, esetenként kitekintve hazánk más határait is. A

* Nagyszámú publikációja közül megemlíthetünk néhányat, amelyek kapcsolódnak az államhatár kérdésköréhez. Az elektromos jelzőrendszer. Főiskolai Közlemények, Szentendre, 1996; Az osztrák–magyar határ története. Soproni Szemle 1996/4.; Szomszédságban egy évezrede. Az osztrák–magyar határ történetének áttekintése. Bécsi Napló, 2001; Az osztrák–magyar határ kijelölése utáni problémák rendezése. Tér és Társadalom, 2003/4.; A magyar vasfüggöny története. Magyar Rendészet, 2009/1–2.

szakmai fonal háttérében felrajzolódik az éppen aktuális politikai helyzet, az a kormányzati vagy pártmegfontolás, amely a vonatkozó döntéseket éppen így hozta meg és hajtatta végre. Érezzük a határrendészeti szakma másodlagosságát ebben a kapcsolatban, amikor a mindenkori és többször is átalakult, átszervezett határőrség csak a végrehajtó szerepét testesítette meg. Az események harmadik szálát a határ mellett, annak két oldalán élők képviselik, hiszen minden intézkedés, változtatás az ő életüket befolyásolta, ismerjük be, sokszor hátrányosan. A szerző a történéseknek ezt az oldalát is pontosan látatja. Olvashatunk a helyi lakosok mozgásának, munkavégzésének korlátozásáról, területek kisajátításáról, termőföldeknek a termelés alóli kivonásáról. Átérezhetjük a gazdálkodók, egymással rokonságban állók problémáit, akik a háború előtti rendszerben szabadon mozoghattak az államhatár két oldalán, majd ez a lehetőség lezárult előttük. Az események feldolgozásához a szükséges mértékben nemzetközi kitekintés is kapcsolódik, érzékeltetve az aktuális külső problémák – a román gazdaság összeomlása vagy a keletnémet forrongás – magyar–osztrák államhatárra gyakorolt hatását.

Külön pozitív vonásként emelhetjük ki egyes fontosabb történések bemutatását, így az 1956-os események rendkívül sajátos határrendészeti következményeinek feldolgozását szakmai és emberi vonatkozásban egyaránt. Kuriózum a hegyeshalmi őrsparancsnok ekkor keletkező jelentése, amelyre a szerző a kutatásai idején az országos levéltárban bukkant. Ugyanígy rendkívül jelentősnek tekintem a páneurópai piknik teljes körű ismertetését, kialakulásának szemléltetését, a politikai háttér vázolását és az akkor ott tévénkenyedők megszólaltatását. Értékes a történések szakmai szempontú ábrázolása.

A könyv fő tárgya a magyar–osztrák államhatáron létesülő műszaki zár. Tulajdonképpen több ilyen berendezés építésére is sor került, erről a kívülről általában nem tudnak. Ezeknek csak időben utolsó tagja az SZ-100-nak nevezett elektromos jelzőrendszer. Az olvasó megismerheti az ötven év alatt alkalmazott rendszereket, az aknamezőket a különböző típusú aknákkal. Bemutatja a szerző a technikai-műszaki adatokat, a kiegészítő eszközöket, amelyek a hatásnövelést szolgálták, a folyamatosan változó határőrizeti módszereket. Az író maga is szolgált a kerítés mellett, átérzi a sorkatonák és hivatásosok nehézségeit, vagyis első kézből jutunk számtalan, egyébként elvesztésre ítélt információhoz.

Külön történet és érdekesség a műszaki zár lebontásának eseménysora. Ennek folyamatát, összekapcsolva az akkori politikai helyzettel, az országon belüli és a nagypolitikai mozgásokkal, szintén megismerhetjük. A szerző rop-

KÖNYVISMERTETÉS

pant finoman érzékelteti a határőrségre nehezedő nyomást, a szervezet törekvését megfelelni a külső követelményeknek, a számtalan bizonytalansági tényező előre ki nem számítható hatását.

A műszaki rendszer ábrázolása mellett a magyar–osztrák államhatár történetéről, megjelöléséről és a határrend mibenlétéről, a határesemények kivizsgálásáról szerezhetnek ismereteket a laikusok a helyzet jobb megértése céljából.

A kötet irodalomjegyzéke jól mutatja a szerző széles körű kutatómunkáját, és inspirál a forrásul szolgáló kiadványok megismerésére. A kapcsolódó publicisztika felkutatása és elérhetővé tétele önmagában is jelentős teljesítmény. A könyv olvasható, miközben a speciális határőrizeti szakkifejezések „fűszerezik” a mondandót, tükrözik a szerző eredeti foglalkozását, és még hitelesebbé teszik az elhangzottakat az érdeklődő előtt.

A kiadvány sajátossága a háromnyelvű (magyar, angol, német) szöveg-megjelenítés, ami igen ritka, de kiemelkedően hasznos. A színvonalas tükörfordítások a magyar nyelvet nem beszélők részére is elérhetővé teszik ezeket az információkat, növelve a mű nemzetközi értékét és remélhető elismertségét. Tudva, hogy a magyarul nem beszélő külföldi érdeklődők mennyire nehezen jutnak a könyvben is olvasható speciális magyarországi ismeretekhez, azonnal el kell ismernünk a háromnyelvű kiadvány eredetiségét.

A mellékletek eredeti fényképfelvételeket, alkalmazási vázlatokat, műszaki leírásokat tartalmaznak, érthetőbbé téve a feldolgozott témát, színesítve a kötetet. A szerző saját felvételei határ menti létesítményeket, műtárgyakat ábrázolnak. A kiadvány tervezője esztétikus külsőt hozott létre háromnyelvű felirattal és az egykori vasfüggöny ábrázolásával.

Az írásmű bemutatásakor meg kell említenünk a bajorországi Hanns Seidel Alapítvány önzetlen segítségét, amely lehetővé tette a könyv kiadását. Az alapítvány korábban a határőrségnek is múlhatatlan szakmai támogatást nyújtott, számtalan rendészeti kezdeményezést felkarolt.

Fórizs Sándor

Energetikai fejlesztések az Európai Unió támogatásával

Az Európai Unió Európai regionális fejlesztési alapja (ERFA), valamint a magyar állam támogatásával megvalósuló projekt keretében a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat (a továbbiakban: NBSZ) egyes épületeinek homlokzati felújítására, valamint szolártechnikai rendszer kiépítésére került sor. A támogatást az NBSZ a Környezet és infrastruktúra operatív program (KIOP) környezetvédelmi prioritása keretében Energiagazdálkodás környezetbarát fejlesztése címmel meghirdetett KIOP-2005.1.7.0.f jelű felhívásra benyújtott pályázatával nyerte el.

A körülbelül egy év alatt megvalósított projekt keretében az NBSZ négy épületén homlokzati hőszigetelő rendszer kiépítésére került sor, ennek nyomán a projekt által érintett épületek hőtechnikai adottságai jelentős mértékben javultak, hővesztésük csökkent. A projekt része volt továbbá egy napkollektoros rendszer kiépítése is, ennek segítségével az NBSZ használati melegvíz-ellátása részben napenergia-hasznosítással történik. A napkollektoros rendszer egy abszorpciós hűtőberendezéssel kiegészítve hűtési energiát is szolgáltat, így a napenergiával megtermelt hőenergia klimatizálási célokra hasznosítható.

Az Európai Unió támogatásával megvalósított fejlesztéssel az NBSZ teljesítette kitűzött célját, és csökkentette a felhasznált primer energia mennyiségét.

A végrehajtásra két lépésben került sor. Először a kivitelezési munkák alapjául szolgáló tervdokumentáció elkészítése történt meg, majd ennek birtokában elindulhatott annak megvalósítása. A munkaterület átadására 2008-ban került sor a beszerzési eljáráson győztes ajánlattevőnek, ezáltal megkezdődhetett az épületek homlokzatának utólagos hő-

1. számú fénykép

Homlokzat utólagos szigetelése

szigetelése (1. számú fénykép). A beruházás keretében a másfél centiméter cementvakolattal fedett, 38 centiméter vastag kisméretű téglafalazatra 10 centiméter vastag EPS lemez hőszigetelés került, a tűzszakaszhatárokon közetgyapottal kiegészítve. A hőszigetelés hatására a falszerkezet hőátbocsátási tényezője $U = 1,26 \text{ W/m}^2\text{K}$ értékről, $U = 0,3034 \text{ W/m}^2\text{K}$ értékre javult.

A napenergia hasznosítására 60 négyzetméter felületen vákuumsöves napkollektorokat szereltek fel egy délnyugati tájolású épület 400-os dőlésű tetősíkjára (2. számú fénykép). A kollektorok által megtermelt hőt az abszorpciós gépen keresztül az épület klímarendszerére történő rásegítéssel hűtésre, a fennmaradó többletenergiát pedig használati melegvíz-előállításra használjuk fel. A kiépített rendszer lehetőséget ad továbbá a használati melegvíz-ellátás prioritására is.

2. számú fénykép

Napkollektorok elhelyezése

A hőszigetelés csökkentette a fűtésienergia-szükségletet, ezáltal az épületek fűtését végző három kazán közül egyet „hidegtartalékká” lehetett átalakítani.

Az NBSZ egyes telephelyeinek környezetre gyakorolt negatív hatásának csökkentése (például károsanyag-kibocsátás, primer energiakapacitás lekötése, zajterhelés), valamint e telephelyek esztétikai megjelenésének javítása szintén indokolta a beruházás megvalósítását. Az 1. számú táblázat mutatja, hogy a primer energia felhasználásának csökkentésével a károsanyag-kibocsátás milyen mértékben változott, a beszámolási időszakra vállalt értékhez képest.

1. számú táblázat

Éves károsanyag-kibocsátás csökkenése (kg/év)

Indikátor	Beszámolási időszakra vállalt érték	Ténylegesen megvalósult érték
Szén-dioxid	113,042	150,623
Nitrogén-oxid	168,32	200,83
Kén-dioxid	736,69	28,69

Az épületek hűtési rendszere mind komfort, mind pedig technológiai szempontból fejlesztéseken és bővítéseken esett át. Ennek keretében növekedett az épületeket ellátó klímaberendezések száma, és egyes helyiségekben a teljesítményük is. Az új klímaberendezések megnövekedett hatásfoka (COP/EER érték) egyúttal csökkentette a károsanyag-kibocsátás mértékét. Kiemelést érdemel, hogy a projekttel érintett épületekben működő berendezések és szerverhelyiségek további technikai fejlesztésen estek át, amiatt minden energiahordozó energiafelhasználása növekedett. A fejlesztésekből adódó villamosenergia-fogyasztás növekedésére a pályázat benyújtásakor még nem lehetett számítani, így az ezekből adódó eltérések is növelték a vállalt és a ténylegesen elért mutatók közötti különbséget.

Az előzőekben bemutatott feladatok, munkálatok mellett kiépült a projekt eredményességét mérő monitoringrendszer is, így számszerűsíthető az épületek energiahatékonyságának javulása és a pályázat keretében vállalt indikátorok alakulása.

A 2. számú táblázat mutatja a vállalt és a ténylegesen megvalósult indikátorértékeket, így nyomon követhető az éves energiamegtakarítás.

2. számú táblázat
Pályázati célokat meghatározó indikátorok megvalósulása (GJ/év)

Indikátor	Beszámolási időszakra vállalt érték	Ténylegesen megvalósult érték
Energiahatékonysággal kiváltott éves energiahordozó-megtakarítás hőegyenértékben	1687,5	2778,89
Egybe számított energiahatékonysággal kiváltott éves energiahordozó-megtakarítás hőegyenértékben	1901,9	2869,21

A fenntartási időszakra vonatkozó vállalt értéktől való pozitív irányú eltérésben több tényező játszott szerepet: a referenciaadatok megadásakor igen nehézkes volt a beruházás tárgyát képező épületek egyes részeire vonatkozó hőtechnikai adottságok eltéréseinek pontos meghatározása és figyelembevétel. Az említett technológiai fejlesztések következtében több lett az épületeket ellátó klímaberendezés, és egyes helyiségekben a teljesítményük is. Az eltelt öt évben az adott épületekben működő berendezések és szerverhelyiségek további fejlesztésen estek át, ennen nyomán növekedett az energiafelhasználás minden energiahordozó tekintetében, mindez nagyban hozzájárult a ténylegesen kimutatható energiafogyasztás értéke meghatározásának pontatlanságához. Az említett fejlesztések elvégzése elengedhetetlen volt az NBSZ tevékenységének folyamatos ellátásához, az így adódó villamosener-

ÚJ SZÉCHENYI TERV

gia-fogyasztás növekedéséből származó eltérések is fokozták a vállalt és ténylegesen elért mutatók közötti eltérést.

Az épületek homlokzati felújításának következtében javult az ott dolgozók komfortérzete, ennek az egyénre gyakorolt hatása felbecsülhetetlen, és mindenképp figyelembe veendő pozitívum, valamint a környék la-

kóitól is pozitív visszajelzés érkezett az épületek küllemére vonatkozóan. A projekt keretében megvalósuló homlokzatfelújítás fenntartását (élettartamát) az előzetes szakértői vélemény ötven évre prognosztizálta, ez idő alatt gazdasági értelemben a beruházás összköltségének többszöröse megtakarítható. A projekt során végrehajtott homlokzatfelújítás a gazdasági megtérülés mellett tovább javítja a környék képét (3. számú fénykép). A beruházás eredményeképpen javultak a NBSZ állományának munkakörülményei. A projekt részeként megvalósuló napkollektoros rendszer fenntarthatósága minimum 25 év, ez idő alatt az NBSZ nagy mennyiségű energiát takaríthat meg.

A fejlesztés nem valósulhatott volna meg az Európai Unió támogatása nélkül.

3. számú fénykép

Utcafront homlokzata

A hónap eseményei
az EU belügyi együttműködése terén
(április)

AZ EURÓPAI BIZOTTSÁG ÁPRILIS 10-ÉN KÖZLEMÉNY FORMÁJÁBAN NYÚJTOTTA BE A TANÁCS ÉS AZ EURÓPAI PARLAMENT SZÁMÁRA AZ EURÓPAI UNIÓ BELSŐ BIZTONSÁGI STRATÉGIÁJÁNAK VÉGREHAJTÁSÁRÓL SZÓLÓ MÁSODIK JELENTÉSÉT*. A jelentés megállapítja, hogy fontos lépések történtek valamennyi stratégiai célkitűzés megvalósítása területén, ezek közül kiemeli a pénzmosás elleni negyedik irányelvre benyújtott javaslatát, amely a pénzmosás elleni küzdelemben, illetve az EU pénzügyi érdekeinek védelme érdekében hozhat jelentős előrelépést a FATF negyven új ajánlásának átültetése révén. Jelentős lépésnek titulálja az Európai Kiberbűnözés Elleni Központ (European Cybercrime Center; EC3) felállítását is az Europol keretei között, amely azonban az eredeti tervekhez képest láthatóan – elsősorban költségvetési okokból – sokkal lassabban éri el azt a fejlettségi szintet és kapacitást, amelyet eredetileg már a létrehozása időpontjára szántak neki. A nemzetközi bűnözői hálózatok felgöngyölítése területén az idei év több szempontból is fontos. Az EU szervezett bűnözés elleni első, kísérleti szakpolitikai ciklusa lezárul, s a megszerzett tapasztalatok és az Europol új típusú fenyegetettségértékelése (SOCTA) alapján új szakpolitikai ciklus indítására kerül sor négyéves intervallumra. Az Európai Bizottság elemezte az első szakpolitikai ciklus eredményeit, a tapasztalatok azt mutatják, hogy a gyermekbetegségeket és egyes adminisztratív akadályokat leszámítva az együttműködés a ciklus keretében alapvetően sikeresen zajlott. A negyedik pénzmosás elleni irányelv mellett a bizottság részéről hamarosan sor kerül egy a pénzmosás kriminalizálásának felülvizsgálatát célzó irányelv benyújtására is. A tárgyalóasztalon fekszik a csalás elleni és az unió pénzügyi érdekeinek védelmét szolgáló új irányelv, valamint az elkobzás, vagyoneklobzás tárgyában született irányelvtervezet. A bizottság folytatja a korrupcióellenes stratégia kidolgozását, az idén még jelentést készít az aktuális európai helyzetről. Spanyolország kiemelkedően hasznos projektet indított uniós finanszírozással a

* http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/organized-crime-and-human-trafficking/general/docs/iss_second_report_com_2013_179_en.pdf

vagyonvisszaszerzés terén, ennek célja a kiválósági központ létrehozása mellett megfelelő európai képzés megszervezése az érintett szakértőknek. A szakpolitikai ciklus keretében megvalósuló együttműködés jelentősen fellendítette az Europol-csatornákon keresztül zajló információcserét és az elemző munkafajokban való tagállami közreműködést. Különösen igaz ez az emberkereskedelem elleni küzdelemben. A Cepol tréningjei, szolgáltatásainak gazdaságos bővülése jelentős hozzáadott értéket képviselt a vizsgált időszakban a stratégia végrehajtásában. A jelentés előrevetíti a területen várható lépéseket is, amelyek között az európai ügyészi hivatal felállítására vonatkozó rendeletjavaslat benyújtása is szerepel. A belső biztonsági stratégia végrehajtása szempontjából is fontos elem az intelligens határookra vonatkozó csomag benyújtása, amelynek két fontos eleme az úgynevezett entry/exit rendszer és a regisztráltutas-program bevezetésére vonatkozó javaslat.

AZ EURÓPAI BIZOTTSÁG BENYÚJTOTTA AZ EUROPOL MAJDANI ÚJ JOGI ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ RENDELETRE VONATKOZÓ JAVASLATÁT, EBBEN JAVASLATOT TESZ AZ EUROPOL ÉS A RENDÉSZETI KÉPZÉSÉRT JELENLEG FEELŐS ÜGYNÖKSÉG, A CEPOL ÖSSZEVONÁSÁRA IS. A rendelettervezet benyújtása mellett az Európai Bizottság egy közleményt is beterjesztett, amelynek célja az európai rendészeti képzési rendszer kialakítására vonatkozó javaslatok ismertetése. Az előbbi a tagállamok többsége a két ügynökség összevonására vonatkozó szándék miatt kisebb, az utóbbit annak logikus és üdvözlendő tartalma miatt nagyobb lelkesedéssel fogadta. Az Europol-rendelettervezet kapcsán előzetesen az Európai Parlament illetékes szakbizottsága, a LIBE is negatívan nyilatkozott. Ha a rendelettervezet ebben a formában nem kap támogatást, ami a jelenlegi helyzetben valószínűnek tűnik, az Europol új jogi alapjának megteremtése is jelentős késedelmet szenvedhet, hiszen ez esetben a bizottság kénytelen lesz módosítani vagy visszavonni a tervezetet, amelynek újbóli benyújtása – tekintettel a saját belső eljárására – hosszú időt vehet igénybe.

LEJÁRT AZ ÁTÜLTETÉSI HATÁRIDEJE AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 2011/36/EU IRÁNYELVÉNEK (2011. ÁPRILIS 5.) AZ EMBERKERESKEDELEM MEGELŐZÉSÉRŐL ÉS AZ ELLENE FOLYTATOTT KÜZDELMÉRŐL, AZ ÁLDOZATOK VÉDELMEÉRŐL, VALAMINT A 2002/629/IB TANÁCSI KERETHATÁROZAT FELVÁLTÁSÁRÓL. Magyarország mellett csupán öt uniós tagállam jelentette, hogy befejezettnek tekinti belső implementációs eljárását, és az irányelv végrehajtásához szükséges alapkövek immár rendelkezésre állnak. Az irányelv átültetéséhez szükséges jogalkotási feladatokat a büntető törvénykönyv, a

bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény módosításával, az áldozatirányítás rendjéről szóló 354/2012. kormányrendelet megalkotásával, illetve az Európa Tanács emberkereskedelem elleni fellépéséről szóló egyezményének ratifikálásával valósítottuk meg. A 2013. július 1-jén hatályba lépő új büntető törvénykönyvben az emberkereskedelem bűncselekmény új törvényi tényállásának megfogalmazása megfelel a palermói protokoll, illetve az Európa Tanács 197. számú, az emberkereskedelem elleni fellépéséről szóló egyezménye és a 2011/36/EU irányelv követelményeinek. Módosították a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény egyes rendelkezéseit, így az emberkereskedelem áldozatai a büntető-eljárásban való együttműködésüktől függetlenül részesülhetnek az áldozatok egyébként megillető és azt meghaladó speciális szolgáltatásokban. A 2005. évi CXXXV. törvény alapján az emberkereskedelem áldozatai azonosításának rendjéről szóló 354/2012. (XII. 13.) kormányrendelet szabályozza az áldozatirányítás rendjét. A jogszabály általános hatályú, mindenkire kötelező jelleggel rögzíti a felelős hatóságok körét és az együttműködésük rendszerét. A kormányrendelet azonosítást végző szervekként az egészségügyi szolgáltatókat, az egészségügyi államigazgatási szerveket, a személyes gondoskodást nyújtó szolgáltatókat, a köznevelési intézményeket, a rendőrséget, a munkaügyi hatóságot, a konzuli tisztviselőket, az idegenrendészeti hatóságot, továbbá a menekültügyi hatóságot nevesíti. A kormányrendelet megfelel a 2011/36/EU irányelv 11. cikkének (az emberkereskedelem áldozatainak nyújtott segítség és támogatás). Az Európa Tanács 197. számú, az emberkereskedelem elleni fellépéséről szóló egyezménye büntetőjogi, eljárásjogi, a megelőzésre és az áldozatok védelmére és támogatására vonatkozó rendelkezéseket tartalmaz. A 2011/36/EU irányelv átültetésével lehetővé vált a már 2005. május 16-án elfogadott egyezmény ratifikációja, amelynek belső eljárása a 2013. évi XVIII. törvénnyel lezárult.

AZ EUROPOL ÁPRILISBAN MEGJELENT TERRORFENYEGETETTSÉG-ÉRTÉKELÉSE MEGÁLLAPÍTTJA, HOGY AZ EURÓPAI UNIÓ TERÜLETÉN ÁLTALÁBAN NÖVEKEDT A TERRORVESZÉLY. A jelentés egyrészt kvantitatív érvekre alapozza az állítást, mivel 2012-ben a terrorcselekmények száma az Európai Unióban emelkedett, hiszen jelentős károkat okozó és emberéleteket követelő támadások valósultak meg Bulgáriában, Franciaországban, Belgiumban és Észak-Írországban is. Másrészt a tagállamoktól és az Europol saját forrásaiból származó információk alapján elvégzett elemzés eredménye is ezt támasztja alá.

Az ismert terrorista hálózatok és azok Európában működő csoportjai mellett továbbra is jelentős fenyegetettséget jelentenek az úgynevezett magányos elkövetők. A trendelemzés ismét felhívja a figyelmet arra is, hogy az internet kínálta lehetőségeket és eszközrendszert előszeretettel használják a terroristák. Mindezek mellett Gilles de Kerchove, a terrorizmus elleni küzdelem uniós koordinátora az unió terrorizmus elleni stratégiájának értékelése kapcsán készített jelentésében – a TE-SAT-jelentéssel egybehangzón – a legjelentősebb aktuális problémának azt tekinti, hogy egyre több, mára jelentős számú radikális nézeteket valló európai állampolgár utazott az utóbbi időben konfliktus sújtotta régiókba, és közülük sokan terrorista tevékenységekben is közreműködnek. Utóbbi jelenség jelentős veszélyeket hordoz magában, amit kellő súllyal kell kezelni, ezért júniusban a miniszterek is vitáznak majd a témáról. A terrorizmus megelőzése és az ellene folytatott küzdelem továbbra is első rendű az Európai Unió számára, erről tanúskodik az is, hogy április 17-én és 18-án kilenc európai ország részvételével zajlott le egy közös gyakorlat az Atlas hálózat szervezésében, ennek célja a felkészülés és a bekövetkezett krízisre való reagálási képesség tesztelése, fejlesztése volt.

ÁPRILIS 9-ÉN MEGKEZDTE MŰKÖDÉSÉT A SCHENGENI INFORMÁCIÓS RENDSZER MÁSODIK GENERÁCIÓJA, A SIS-II. A csaknem tízéves munka eredményeképpen létrejött rendszer átállítása alapvetően problémamentes volt.

Összeállította: Szabó Adrienn

